

Lapszámunk illusztrációit a nemrég elhunyt Kó Pál szobrászművész, a Magyar Napló szerkesztőbizottsági tagja munkáinak reprodukcióival illusztráltuk. A felvételeket az alkotó özvegye, Halassy Csilla és Oláh Katalin Kinga válogatta.

SZEMHATÁR

- 3 | Jánosi Zoltán: *Augusztus homlokára*
- 4 | Ilber Ortayli: *Trianon, a bosszú szülte békeszerződés*
- 6 | Gál Sándor: *Van, ami van*
- 7 | László Noémi: *Semmibe túl nagyon*
- 9 | Karádi Zsolt: *„A megértésen át való értékelés”*
- 14 | Miklya Zsolt: *Útszélén, árokparton*
- 15 | Juhász Zsuzsanna: *Babuci*
- 18 | Falusi Márton: *Gnómák*
- 21 | Major Eszter Anna: *Sós karamell*
- 25 | Horváth Florencia: *Szerbia; Vízszint*
- 26 | Jánosi Zoltán: *A magaslatok hűsége*
- 28 | Kiss Gy. Csaba: *Kovács Pista 75*
- 29 | Vasy Géza: *Kovács István: Shakespeare a Corvin közben*
- 34 | Haramza Kristóf: *Dialógus a színi mesterségről*
Interjú Vidnyánszky Attilával
- 36 | Turbók Attila: *Az ifjúság múzeumában*
- 37 | Lázár Balázs: *A vihar szeme*
- 38 | Mezey Katalin: *Kő Pál emlékezete*
- 40 | Hóvári János: *„Nekünk mégis Mohács kell...”*
- 44 | Varga Zoltán Zsolt: *Négy évszak*
- 48 | Biernaczky Szilárd: *Történelmi szomorúság*
- 54 | Végh Attila: *Hajnal; Krisztus útja*

NYITOTT MŰHELY

- 55 | Rózsássy Barbara: *Babi néni, Lolita és a melankólia*
Beszélgetés Végh Attilával

KÖNYVSZEMLE

- 63 | Kelemen Erzsébet: *Éltető-élő gyökerek*
L. Simon László: Körbejárni a hazát
- 66 | Vitéz Ferenc: *A jel helye*
Deák-Sárosi László: A jel újbóli helyreállítása.
Film, hagyomány és innováció
- 68 | Kovács Emőke: *Lélekszakadtak*
Bartusz-Dobosi László: lélekszakadtak. Téboly az irodalomban
- 71 | Péntek Imre: *Egy történész kisvárosi kalandozásai*
Tamáská Péter: Keszthely – Régiségek, furcsaságok, nyáröröm

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajaim@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő, gyerekkönyvek, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Máttyás László**

A címlapon: **Végh Attila**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Augusztus homlokára

Jánosi Zoltán
(1954, Miskolc) irodalomtörténész,
József Attila-díjas

A száz évvel ezelőtti augusztusban a megmaradt Magyarország egyszerre égett a trianoni diktátum aláírása utáni sokk és a reménykedés állapotában. A döbbenet és a félelem ugyan bénító volt, de a szerződés ekkor még nem lépett életbe, s nem jöttek még létre az új határok konkrét vonalait rögzítő határmegállapító bizottságok sem. Ezekre alapozva sokan bíztak a győztesek picinyke, akár csak néhány négyzetkilométernyit engedő „jóindulatában”. E „jó szándék” aztán kettévágott falvakat, városokat, sőt házakat, udvarokat hagyott hátra.

Jó kilencven évvel korábban, a *Hymnus* – augusztusban született és meghalt – szerzője, Kölcsey sokkal józanabb volt, amikor a mohácsi csatavesztés – augusztus 29-i – háromszázadik évfordulóján, a gyásznapot már-már felejtő nemzetéhez szólva emlékezett. Sorai – ma olvasva – akár a Trianon utáni sorsállapotunkra is pontosan ráilleszthetők: az a nap „e nép múltja és jövője közé úgy állott, mint keresztül-rohant tenger az általa különszakasztott két világrész közé!” – mondta, azonnal hozzátéve a magasra emelkedés erkölcsi és politikai programját is: „s hatása századok múlva is kiemel a mindennapi élet parányiságából” (*Mohács*).

A Kölcsey Társaság ennek az üzenetnek a felhajtóerején juttatta el 1995-ben minden magyarországi érettségiző friss bizonyítványa mellé, életre szóló útravalóul a *Parainesist*. S melyik év lenne alkalmasabb a mostaninál, hogy minden – akár a jövő évben érettségit tevő, vagy ma a felsőoktatásba lépő – fiatal egy arra hivatott fórumtól megkapja „ajándékba” a trianoni békediktátum – legalább koncentrált – szövegét? Szintén a *Mohácsban* írja Kölcsey: „Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg”.

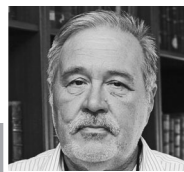
Hónapra pontosan száz évvel ezelőtt nem állt meg a békekötések sora: a törökökkel aláírt sèvres-i béke augusztus 10-ére esett, s ez a „béke” a határait védő, tiltakozó ország és a békediktálók több tízezer katonájának életét követelte még. Akárcsak Szigetvár ostroma 354 évvel korábban, amelynek falait – Mohács után negyven évvel – Szulejmán augusztus 9-én kezdte lövetni.

Szétlőtt, augusztusi falak, megkövült csontok, szerződések. Rajtuk és rájuk épül ma is: az új Európa.

Jánosi Zoltán

Ilber Ortayli

Trianon, a bosszú szülte békeszerződés

Ilber Ortayli
(1947, Törökország)
történész, politológus

Pál Laura
(1981, Kecskemét)
műfordító, turkológus,
Budakeszin él

Az első világháború végén az úgynevezett Párizs környéki békeszerződések között a leginkább bosszúálló egyezménynek az Oszmán Birodalom ellenében aláírt sèvres-i, valamint a történelmi Magyarországot felszámoló trianoni békeszerződést tekinthetjük.

Némely történetírás a magyarokra erőltetett trianoni békediktátumot nem annyira az antant hatalmak ellenséges hozzáállásával, mint inkább a kommunizmus veszélyével szembeni fellépésként magyarázza. Ez az okfejtés azonban aligha több a tények elleplezésénél, ennek ellenére ez a nézet sokáig tartotta magát Nyugaton. A történelmi Magyarország területeinek a szomszédos államok közötti szétosztása nemcsak közvetlenül a háború után, de napjainkban is mély hatással van a magyarok külpolitikájára és a magyar közvéleményre egyaránt.

Mintegy ötven évvel korábban, az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően létrejövő magyar és osztrák tartományok között jelentős különbség mutatkozott. Magyarország ugyanis az 1860-as évektől kezdődően mind a mezőgazdaságban, mind az iparban közel 6%-os növekedést mutatott, ami a maga korában meglehetősen impozáns teljesítménynek számított. A többi osztrák tartományban ez az arány mindössze 1–3% közötti volt. Az 1878-as berlini kongresszus nyomán Bosznia-Hercegovina elszakadt az oszmánoktól, majd az „osztrák megszállást” követően a Monarchia irányítása alá került. A terület első kormányzója egyébként magyar származású volt. Tudjuk, hogy a Magyar Királyság hivatalnokai Boszniában feltűnő jóindulattal viseltettek a muszlim lakossággal

szemben; ez a körülmény nemcsak a Porta, de az osztrákok figyelmét is felkeltette. Érdeemes megemlíteni, hogy a magyar tartományokban a magyar nyelv elsajátítása éppen úgy kötelező volt, akár a német nyelv az osztrák tartományokban. Ha valaki jól tudott magyarul, nem számított, milyen vallási vagy etnikai csoporthoz tartozott, egyenlő eséllyel emelkedhetett feljebb a hivatali ranglétrán.

A Magyar Királyság közel 330 ezer négyzetkilométernyi területéből mindössze 30 százaléka zsugorodott az ország, míg a magyar népesség egyharmada az anyaország határain kívül rekedt. Mindez a Magyarországgal szemben álló szomszédos balkáni államok nem csekély megalégedésére történt. 1920. június 4-e, a trianoni békeszerződés aláírásának napja tragédiaként írta be magát Magyarország történelmébe.

A fejlődésnek indult iparban dolgozó magyar munkásosztály sorsa valamennyi közép-európai országhoz hasonlóan nehéz volt, hozzájuk képest a mezőgazdasággal foglalkozó parasztság jobb helyzetben volt, a magyar ipar teljesítményét pedig külföldön is ismerték és elismerték. Például az Oszmán Birodalomban az 1908. évi gazdasági bojkottot csupán az osztrák termékekre terjesztették ki, a Magyarországról érkező árukra nem vonatkozott a tilalom. Ebben az időszakban a Magyarországon egyetemre járó, különösen az agrár- és állatorvos-tudományi képzésben részt vevő oszmán–török fiatalok száma igencsak magas volt. A világháború éveiben arra is volt példa, hogy az orosz seregből muszlim-török tisztek és katonák álltak át

a magyarokhoz; néhány hadifogoly a későbbiekben még tanulmányokat is folytatott az országban. A neves turkológus, Bekir Csobanzáde az Eötvös Collegium diákjaként Németh Gyula tanítványa volt. Érdekes mozzanata az életének a Kun Bélához fűződő barátsága, és a bolsevizmus eszméje iránti vonzalma. Ám ez sem menthette meg az 1930-as évek sztálinista likvidálási politikájától, melynek során burzsoá nacionalistának bélyegezve kivégezték.

A trianoni békediktátum az 1930-as évek Törökországában a sèvres-i békeszerződés ellen

küzdelmet folytatott polgári és katonai körökben is együttérzést keltett a magyar nemzet iránt. Mind Ankara városának újjáépítésében, mind a tudományos intézetek – köztük a Nyelv-Történelem- és Földrajztudományi Kar, valamint a mezőgazdasági intézmények fejlesztésében a magyar tudósoknak, zeneszerzőknek és művészeknek egyaránt kiemelkedő szerep jutott. A két nemzet között újabb kapcsolódási pontot jelentett, amikor a második világháború vége felé a Magyarországról érkező menekültek előtt Törökország megnyitotta a kapuit.

Fordította: Pál Laura

Verseny (háromalakos, 1982, bronz, vásznon, fotó: Oláh Katalin Kinga)

Gál Sándor

Van, ami van

Gál Sándor
(1937, Búcs) felvidéki költő,
író, újságíró, Buzitán él,
József Attila-díjas

1

mit kezdhettek
ma a jegenyékkal
őrséget álltak akkor
moccsanatlanul
az út mentén
le egészen a vízig
szinte már
nem is élők
a rájuk zúduló ágyútűzben
s ahogy a karámból
a lovak is kiszabadultak
és száguldtak vadul
szügyig a hóban
s távolodván egyszer csak
emelkedni kezdtek
égi táltosokká lettek
csupasz patkóvasaik
mind porrá törtek
miközben egy eltévedt szilánk
karomba csapódott
és a kabátujj rongya
véremtől lett izamos
és megfeketedtek
a látható égtájak
kimozdultak helyükből
a t ú l s ó f é l hegyei is
és egy haldokló fekete kanca
kifordult belei lánggra lobbantak
itt égnek ma is
lehunyt szemhéjam mögött
így nem nehéz hazatalálni
ebben a m o s t a n i éjszakban
hiszen talpam alatt
az otthoni kövek
azóta is mozdulatlanok

2

a kapuszárnyak összecsucódnak
pedig szél se moccan
és levél se zizzen
van ami volt
való vagy látszat
a csend mélysége
vagy a mélység csendje
virágvitorlák
közel az éghez
szárnyatlanul szállnak
s lassan elégnak
fekete porrá lesznek
részei a néma éjnek
vagy egy kisdéd sugallatnak
hogyan volt vagy lesz
alant vagy távol
az elérhetetlen magasban
talán ez az igazi otthon
az i g a z i haza egybetörve
túl a záradon bilincstelenül
és a zápor nyomai is
láthatók még
aprócska kusza erecskék
kövek közötti ágbogok
egykori örvénylések fattyai
de lehet hogy
zengő hárfák
mindent tagadó
égi fegyverek
sarlók vasvillák és kövek
csupa test nélküli való
vélhated a t e g n a p ez
vagy az elveszett jövő
így távolból is látható
hogyan a végtelen is bezárható

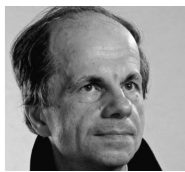
László Noémi
(1973, Kolozsvár)
költő, műfordító,
József Attila-díjas

László Noémi

Semmibe túl nagyon

Aki nem dolgozik,
bizony ne is egyék.
Mondanám, hogy egyéb
nem jut most eszembe.
De fejben rendszerint
sok minden jön szembe.
Szembejön, csakhogy a
sarkon ki nem csordul.
Túléli az ember,
önmagába fordul.
Befordul, nem úgy, mint
óriásunk, persze.
Ahhoz, ismerjük be,
nem is volna mersze.
Befele fordulok,
negyed emberöltő.
Azután kiírom,
nem, mint a nagy költő,
nem úgy, csak imigyen,
erdélyi magyarul.
Mint aki túlélni,
nem megélni tanul.
Túlélni, belátni,
se nem meg, se nem át.
Semmi esetre sem
beleélni magát.
Beleélni magát
semmibe túl nagyon.
Dunán, Tiszán innen,
onnan Kárpátokon.
Körbe-körbe az ár
déli medencében.
Balladába illő,
lombkoszorús éden.
Alkalmazkodáshoz
keresve sem találni
e vidéknél jobbat.
Próbálja akárki!
Alkalmazkodunk hát,
ezer éve immár.
Némely zsenik szerint
ki is halunk mindjárt.

Vagy ha túl is élünk,
nyelvünk elenyészik.
Nyúlunk Trianontól
a mohácsi vészig.
Patkócsattogtató
szellemhad mentében
nyúlunk, mint a Tejút
a fekete égen.
Nyúlunk is, hajlunk is,
fejünk is lehajtva.
Aki fölemeli,
csattogtathat rajta.
Rophatja, míg bírja,
s talál szívet, lelket.
Táncolj, ostobája,
ha már fölemelted.
Fejetlen vigalom,
pusztulásig, bőszen,
felemelő, hűvös,
fenyves temetőben.
Birodalom, ország,
nyelv, szülőföld, állam
szétcsiszolódik az
alkalmazkodásban.
Szavak rongyolódnak,
elkopnak a szélek,
ikes ragozástól
suk-sükökig élek.
Lenyessük, kimossuk,
a víz elkapdossa,
nagy évfordulókon
hullámokban hozza.
Alkalmazkodunk hát,
állunk a patakban,
könnyünk, verejtékünk,
vérünk fut a habban.
Fut, fut a Szamosba,
Tiszába, Dunába,
megismerszik az ár
déli makacssága.
Ha rövid a kardod,
toldd meg egy lépéssel,
nem bírod erővel,
megcsinálod ésszel,
bele ne feledkezz,
bele ne éld magad,
szalad a víz, aztán
sír köved, ha marad.

Karádi Zsolt
(1956, Miskolc)
egyetemi tanár,
Nyíregyházán él

Karádi Zsolt

„A megértésen át való értékelés”

Emlékezés Schöpflin Aladárra

Hetven éve, 1950. augusztus 8-án hunyt el Schöpflin Aladár, a Nyugat meghatározó kritikus. De nem csak a Nyugaté: a 20. század egyik legjelentősebb ítése volt. Munkássága sokáig nem kapott kellő irodalomtörténeti figyelmet, jóllehet Komlós Aladár esszéiben¹, majd Fülöp László esszéisztikus kismonográfiában² mérte föl a hatalmas életmű maradandó értékeit. Az utóbbi egy-másfél évtizedben az iránta tapasztalható, megélnékülő érdeklődés tanulmányok³ és könyvek⁴ formájában öltött testet; e folyamatba szervesen illeszkedett a levelek⁵ publikálása. A Vasárnapi Újságban közölt, óriási mennyiségű, kötetben eddig publikálatlan írásokból 2018-ban tett közzé testes kiadványt

Széchenyi Ágnes.⁶ A csaknem 1200 oldalas gyűjtemény remélhetőleg ösztönözni fogja a jövő kutatóit abban, hogy kiadják Schöpflinnek a Nyugatban (és a Magyar Csillagban) megjelentetett színikritikáit⁷ is.

I.

A teljes alkotói életutat megrajzoló Fülöp László könyve elején számos kortársat idéz. Valamennyien kiemelték Schöpflin alakjának jellegzetességét, szálfegyenes tartását, egyéniségének szembetűnő vonásait: az emlékezők páratlan szorgalomról, teherbíró képességről, sokszínű érdeklődésről, nyitottságról, az értékek biztonságos felismeréséről, odaadó munkakedvről, vonzó egyszerűségről, szemérmes emberről szóltak. Az egyik legértőbb leírást mindezen túl Illés Endre adta róla 1947-ben: Schöpflin „[a]lkatára meghajlíthatatlan egyenes tartás jellemző, inkább a visszahúzóds szemérmes jegye, mint a gőgé vagy az elégtelenségé. Mindig csak annyira hajolt a nagy víztükrök fölé, ameddig azokon nem csillant vissza a mélyükre tekintő arc. A legnagyobb lírikusok izgatták – Vörösmarty, Ady, Babits titka – és róluk szóló írásaiból mégis hiányzott minden lírai egzaltáció. Mégis – nem hiszem, hogy akadna ma kritikusunk, akiben írás, írók, irodalom olyan férfias,

1 Komlós Aladár: *Schöpflin Aladár*. In. K. A.: *Gyulaitól a marxista kritikáig*, Akadémiai, Budapest, 1966. 137–148. Uő.: *Schöpflin Aladár*. In. Schöpflin Aladár: *Válogatott tanulmányok*, Szépirodalmi, Budapest, 1967. 5–26.

2 Fülöp László: *Schöpflin Aladár pályaképe*, KLTE, Debrecen, 1993.

3 Széchenyi Ágnes: *Az életrajzírás esélyei: elmélet és gyakorlat. Megfontolások egy készülő Schöpflin Aladár-monográfia kereteihez*. Irodalomismeret, 2014. 3.; Uő.: *Schöpflin Aladár pályakezdése*. ItK, 2014. 3. 353–384.

4 Rózsafalvi Zsuzsanna: *A portré alakvariánsai Schöpflin Aladár életművében*. Ráció, Budapest, 2013. Rákai Orsolya: *A teljes zenekar. Schöpflin Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége*. EditioPrinceps, Budapest, 2013.

5 *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*. S. a. r.: Balogh Tamás. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2004.

6 *Schöpflin Aladár a Vasárnapi Újságban 1898–1921*. Feldolgozta és közreadja: Széchenyi Ágnes. Argumentum, Budapest, 2018.

7 Vö.: Széchenyi Ágnes: „Támpontjai egy majdani összefoglalásnak”. Uo. 117.

testet-szellemet átformáló, teljes élménnyé váltak volna, mint éppen őbenne.”⁸ Illéssel – az ünnepelt születésnapjára szánt szövegben – nem elsősorban az alkalom mondatja a meghitt sorokat. A Nyugat második nemzedékének írója a Schöpflinről szóló (és általa is elfogadott) közkeletű leírást kiegészíti: „Schöpflin Aladárt általában így jellemzik: bölcs, – megfontolt kritikus, – csendes, higgadt mondatokat szövő író, – ismert s mégis meglepő igazságok kimondója, – derűs, nyugodt szellem. Ez igaz is. Mégis, úgy érzem, más krétákkal jobban tudnám meghúzni vonásait – s azt hiszem: a portré így hívebb.”⁹ Az arcképre fölkerülnek és bővebb kifejtést nyernek a következő vonások: az ünnepelt *erős (egyenes, elsodorhatatlan), ösztönös és érzékeny; jellemzi a bátorság, bölcs derűjébe pedig némi kesernyésség is vegyül.*¹⁰

II.

Schöpflin legfőképpen kritikusként írta be magát a magyar irodalom- és színháztörténetbe. Mindazonáltal regények, novellák és színdarabok szerzőjeként is ismert, sőt tudjuk, hogy (általában pénzkereseti céllal) számos fordítást készített. Az elsők között értékelte Ady, Móricz, Kaffka Margit, Babits Mihály munkásságát. Móricz Zsigmond 1926 telén a Nyugatban azt vallotta róla: „Schöpflin Aladár egy percig sem tartozott a »Költő és Kritikus« ismert viszonylatába. Sohasem ült a bírói székbe, hogy elevenek s holtak felett csalhatatlan ítéle-

tet mondjon. Sohasem nézte le a költőt azért, mert él, és sohasem lett az elmúlt nagyságok szemellenzős professzorává. Különös nagy érdem, hogy mindjárt kezdetben ideállott közénk s kitette magát íróársai életéből s idegizzásából kiáradó sugárzásnak. Harcos volt a harcosok között, s az ő tollát ugyanaz a lelkesedés, ugyanaz a meggyőződés, ugyanaz az elszántság tette éléssé s hathatóssá, amivel íróársai fegyverre avatták a verset, a novellát, a drámát: ebben a korban a költők a sor élén Adyval s a kritikusok, élükön Schöpflinnel, az igazság egyenlően formaruhás harcosai voltak.”¹¹

Gyergyai Albert terjedelmes esszéjében a kritikus és a szépíró ellentmondásos viszonya kapcsán állította: „Schöpflin egész pályája eleven cáfolata e formuláknak. Minden írása – tanulmány vagy regény – egyazon alkotókedv megnyilvánulása.”¹² 1937-ben, *A magyar irodalom története a XX. században* című könyve megjelenésekor¹³ Illés Endre úgy vélte: „Ezt az összefoglaló nagy munkát az epigrammatikus fényű és tökéletességű írói jellemzések kiapadhatatlan pezsgése teszi csípősen szénsavassá; nincs irodalomtörténetünk, amelyben ennyi ötlet,

- 8 Illés Endre: *Arc és álarc. Jegyzetek Schöpflin Aladáról*. In. *A hetvenöt éves Schöpflin Aladár*, Magyar Vallás- és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1947. 18. (Eme ünnepi füzet születéséről lásd: Gellért Oszkár: *Schöpflin Aladár*. In. G. O.: *Kortársaim*. Művelt Nép, Budapest, 1954. 235.) Vö.: Laczkó Géza: *Schöpflin*. In. L. G.: *Öröklés és hódítás*. Szépirodalmi, Budapest, 1981. 185. (Néhány személyes adalék még: Uő.: *Izzó lélek az enyészet körül*. In. Uo. 279–280.)
- 9 Illés Endre: *Arc és álarc*. Uo. 18.
- 10 Uo. 19–20.

- 11 Móricz Zsigmond: *A költő és a kritikus*. Nyugat, 1926. 23. (december 1.) <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 2.) A szöveg eredetileg pohárköszöntőként hangzott el a „Schöpflin tiszteletére rendezett vacsorán.” Az eseményre az ünnepelt színdarabjának a Nemzeti Színházban 1926. november 19-én, Bajor Gizi főszereplésével tartott bemutatója adott alkalmat. Vö.: Szini Gyula: *A pirosruhás hölgy. Schöpflin Aladár színműve a Nemzeti Színházban*. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 2.)
- 12 Gyergyai Albert: *Schöpflin Aladár*. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. június 30.)
- 13 Vas István ekkor írta Schöpflinről: „Igaz, ritka bölcs és figyelmes váróire irodalomtörténetünknek.” Vas István: *Schöpflin Aladár irodalomtörténetéről*. Nyugat, 1937. 8. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 1.)

ennyi fölényes kritikai bravúr s ilyen fáradhatatlanság ötvöződnék azzá a szerénységgé, amelynek szinte mentegetőző hangján Schöpflin úgy mondja el mindezt, mintha csupa tudott dolgot ismételné. Könnyed mutatvány minden felvillanó író-sziluettnél, viszont nincs olyan olcsó alkalom, amely tréfára csábíthatná.”¹⁴

1942-ben, a Magyar Csillagban Illés Endre, Rédey Tivadar, Keresztury Dezső, Gyergyai Albert és Elek Artúr közölt cikket az idős korában is termékeny alkotó hetvenedik születésnapja alkalmából. Rédey akkor hangsúlyozta, hogy Schöpflin Aladár „éppenséggel nem holmi merev elméletek embere, aki mindenáron tüneti hasznavehetőségük arányában mérlegeli az irodalmi, tehát művészeti jelenségeket, – ellenkezőleg: egyre aprólékosabb gonddal és a tehetség titkainak egyre megértőbb tiszteletével ő maga tapogatta ki főbb kritikai alapelveinek teherbírást sugyanakkor rugalmasságát”.¹⁵ Keresztury Dezső esszéjében az önmaga és a megbírálandó alkotás között távolságot tartani tudó műítésről állította: „Schöpflin Aladár kezdettől fogva el tudta kerülni az egyoldalúságot, a korból kiszakadó gögös elzárkózottság veszélyeit. Sokoldalú érdeklődése, eleven fogékonysága, udvarias türelme s páratlan tárgyszeretete alkalmassá tették arra, hogy minden új jelenséget elfogulatlanul szemügyre vegyen, nyugodtan lemérjen s higgadtan értelmezzen.”¹⁶ A *pirosruhás nő* értékeit mérlegre tevő Gyergyai szerint „Kevesen [...] gondolnak arra, hogy az igazi kritikus, mint amilyen Schöpflin is, történész és lélekbúvár, regényíró és esztétikus, alkotó és olvasó is egyben, hogy e határátlépések

teszik termékenyvé és hatékonyvá...”¹⁷ Elek Artúr kiemelte, hogy Schöpflin még a Vasárnapi Újságnál dolgozott, amikor Osvát már meglátta benne a „bajtársat”: „[a]z elsők egyike volt, aki Ady mellé állt, és higgadt, nyugodt módján föltétlenül elismerte benne a rendkívüli jelentőséget”.¹⁸

1966-ban jelent meg Komlós Aladár kritika-történeti alapkönyve, amely 11 oldalt szentel neki, akinek „szelleme tiszta tükör, semmiféle párt- vagy klikk-elfogultság, kávéházi közvélemény, divat, jelszó, sznobizmus foltja nem homályosítja el; rendszerint oly magától értetődő elfogulatlansággal tükrözi a műveket, hogy véleményei úgy hatnak, mint az objektív igazság megnyilatkozásai”.¹⁹ Szintén Komlós írt előszót a tanulmányokat-kritikákat közreadó gyűjteménye elé. Ebben rámutatott: „munkáját nemcsak elemzéseinek találó volta, ítéleteinek helyessége teszi értékessé, hanem nevelőértéke is: tévhitektől, előítéletektől mentes gondolkodása, higgadt, nemes magatartása nemcsak irodalomtörténeti tanulságokat nyújt, hanem követésre ösztönző, erkölcsi példával is szolgál”.²⁰ Rózsafalvi Zsuzsanna szerint „Schöpflin elsősorban »professzionális« olvasó és kritikus volt, írásai sem sorolhatók a szűkebb értelemben vett irodalomtörténet és -tudomány [...] körébe”.²¹ Rákai Orsolya *A magyar irodalom története a XX. században* kapcsán mondta róla: „Vizsgálódásai során – ahogy kritikáiban is – [...] lefegyverzően »előítélet-mentesnek« mutatkozik, kristálytiszta logikával és részletgazdagon, árnyaltan, nagyon körültekintően és következetesen érvel, nem hagy feltáratlan támadási

14 Illés Endre: *Schöpflin Aladár magyar irodalomtörténete*. Nyugat, 1937. 6. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltés: 2020. július 1.)

15 Rédey Tivadar: *Schöpflin szerepe irodalmi kritikánkban*. Magyar Csillag, 1942. II. 254.

16 Keresztury Dezső: *A színkritikus*. Magyar Csillag, 1942. II. 260.

17 Gyergyai Albert: *Az elbeszélő*. Magyar Csillag, 1942. II. 262.

18 Elek Artúr: *Schöpflin Aladár és a Nyugat*. Magyar Csillag, 1942. II. 265.

19 Komlós Aladár: *Gyulaitól...* i. m. 147.

20 Komlós Aladár: *Schöpflin Aladár*. In: Schöpflin Aladár: *Válogatott tanulmányok*. 26.

21 Rózsafalvi Zsuzsanna: *A portré alakvariánsai*. i. m. 15.

felületet...”²² A Vasárnapi Újságban publikált írásokat értékelve Széchenyi Ágnes összefoglalása szerint „Schöpflin Aladár – Ignotus mellett, vele szövetségben – az 1900 táján pályára lépő, megújult magyar irodalom legnagyobb kritikusa. Megkülönböztető jegye a társadalmi háttér és a gyökerek keresése és a lélektani motivációkra figyelés.”²³

III.

Schöpflin, akit, mint láttuk, már kortársai is elismertek, a „megértő kritikát” gyakorolta. Ez nem jelentette persze azt, hogy lemondott volna az értékelésről. (Igaz, távol állt tőle az a magatartás, amelyet Török Sophie emleget Németh László *Ember és szerep* című munkájáról szólva.²⁴) Horváth Jánosnak címzett egyik levelében van egy ars poeticus mondat: „A megértésen át való értékelés az én kritikái ideálom: a megértés legbiztosabb útjainak azokat tartom, amelyek a pszichológián és a szociális tényezőik ismeretén keresztül vezetnek”.²⁵ Tiszában volt helyzete és tehetsége természetével is. A könyvek és színházi bemutatók százainak kimért hangú elemzője a fenti levél elején azt írta magáról: „Én meglehetősen hűvösen ítélek a magam munkájáról. Tudom, mik a hiányai, s tudom, mi származik ezek közül tehetségem korlátaiból, mi azokból a körülményekből, amelyek között dolgozom...”²⁶ A gyér számú önjelölő passzus közül, melyeket valaha magáról mondott, kiemelendők az 1913-as Greguss-díj

kiszemeltjeként megfogalmazottak: „Az irodalmi életben meglehetősen magamban állok, két generáció közé ékelve, amelyek merev ellentétben állnak egymással szemben, az egyikhez sem tartozom egészen, az egyikben sem találok háttérrel, nem is tudok egyiknek sem pártmberre lenni, s ez az egyedülvalóság, igaz, hogy megkönnyíti ítéletem elfogulatlanágát, de néha nyomasztó is.”²⁷ Amikor Pintér Jenő arról értesíti, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányi tagjává emelte, Schöpflin mentegetőzik: „Mindenféle hajlam és tehetség között a legkevésbé van meg bennem a társadalmi szereplésre való s az egyesület életében való hathatós közreműködés ezt is megkívánja. Tudományos munkát nem ígérhetek, egyrészt mert sohasem tartottam magam tudósnak, mindig csak írónak, másrészt mert zaklatott és rabszolgai munkában őrlődő életem sem engedi meg a tudományos elmélyülést.”²⁸

Schöpflin Aladár kötetei²⁹ máig mintát adnak toleranciából, igyekezetből, józan ítélő erőből, lankadatlan cselekvőkészségből. Ha a Vasárnapi Újságból összegyűjtött cikkeket olvassuk, magával ragad Ady Endre, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Szini Gyula, Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Cholnoky Viktor, Tormay Cécile, Oláh Gábor, Csáth Géza, Gyulai Pál, Szép Ernő, Bíró Lajos, Dutka Ákos, Ambrus Zoltán, Tóth Árpád, Lovik Károly, Czóbel Minka, Szabó Dezső, Török Gyula

22 Rákai Orsolya: *A teljes zenekar*. i. m. 109.

23 Széchenyi Ágnes: „Támpontjai egy majdani összefoglalásnak”. i. m. 129.

24 Török Sophie: *Önéletrajz, generációs probléma, vagy amit akartok*. Nyugat, 1935. 3. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00590/18539.htm> (Letöltés: 2020. július 4.)

25 Schöpflin Aladár levele Horváth Jánosnak. Budapest, 1917. XII. 3. In. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*. i. m. 426.

26 Uo. 425.

27 Schöpflin Aladár levele Pintér Jenőnek. Budapest, 1913. III. 2. Uo. 123.

28 Schöpflin Aladár levele Pintér Jenőnek. Budapest, 1913. III. 3. Uo. 125.

29 Schöpflin Aladár: *Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok*. Nyugat, Budapest, 1917.; *Írók, könyvek, emlékek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1925. *Ady Endre*. Nyugat, 1934.; *A magyar irodalom története a XX. században*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1937.; *Mikszáth Kálmán*. Franklin-Társulat, 1941.

la, Szekfű Gyula, Karinthy Frigyes, Tersánszky Józsi Jenő könyveiről, Kemény Zsigmond, Arany János, Tompa Mihály munkásságáról, továbbá a Nemzeti, a Vig- és a Magyar Színház számtalan premierjéről szóló kijelentéseinek igazsága, tömör megfogalmazásainak, értékfelismerő és tudatosító szándékának ereje. Nem csak dicsér; bírálatai azonban mértéktartók, soha nem megsemmisítő, inkább építő jelle-

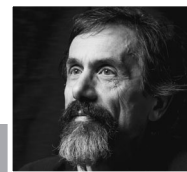
gűek. Igaz, nem volt teoretikus elme, de esztétikai ítéleteit a Sainte-Beuve-ön, Taine-en, s kora szociológiai tájékozódásán iskolázott mű-megközelítésmód jellemzi. Gazdag oeuvre-je fél évszázad irodalmának (és színházkultúrájának) hű lenyomata. Adyról, Móriczról, Babitsról, Kaffkáról szóló értelmezései beépültek modern tudásunkba is. Munkássága ezért élő, méltó figyelmünkre és megbecsülésünkre.

Sinka István (Vésztő, 1988, bronz, bazalt, forrás: Wikipédia)

Miklya Zsolt

Útszélen, árokparton

Miklya Zsolt
(1960, Csorvás)
költő, író,
Kiskunfélegyházán él

Talán a hangaszálak.
Indulna valamennyi.
Nyújtózkodnak a széllel,
így tudnak hazamenni.

Talán az árvalányhaj.
Könnyű selyemruhával.
Érzékeli a tested,
mikor a szellő árnyal.

Talán a cickafarka.
Csiklandozza a talpad.
Simogat, mikor játszol.
Megsimítod, ha hallgat.

Talán a papsajtmályva.
Szétterül, mégis éber.
Gyermek vagy vándor, útján
belőle megebédel.

Talán a bujbujjancsi.
Toklásza közveszélyes.
Legjobb ingujjba mászó,
lerázni nincs esélyed.

Talán a pásztortáska.
Csörögve szól, ha rázod.
Parányi nyeles zörgő
társad és hangbarátod.

Talán a kígyónyelvű.
Lándzsás útifű másképp.
Hegye füzéres gránát,
kilőve virágjáték.

Talán a murokgallér.
Királynő-csipke libben.
Közepén bíbor vércsepp,
sóhaj a szíromcseppben.

Talán a bodzatányér.
Illata égbe vágyik.
Zamata nyelveden még,
bodzaút bodzaházig.

Juhász Zsuzsanna
(1958, Sztálinváros) író,
pszichológus, Budapesten él

Juhász Zsuzsanna

Babuci

Nem szerettünk téged. És nem is akartunk megszeretni. Tudtuk, láttuk, hogy meghalni hoztak hozzánk. És mi nem értettünk a halálhoz, különben egy haldoklók házába mentünk volna dolgozni.

De hát nagy úr a pénz! Olykor, ritkán kaptunk haldoklót is. Nem voltunk oda érte. Csak kaptuk a megkérdésünk, a beleegyezésünk nélkül. Csak úgy, próbaképpen, kísérleti jelleggel. És mi nem szerettünk kísérleti nyulak lenni. Hogy vajon milyen, jót tesz-e haldoklónak és viszonylag egészségesnek együtt élni, vagyis csak egy helyen tartózkodni, hisz rövid időről volt szó mindig. De ez nem olyan, mint együtt tanítani családban élő és állami gondozott gyereket, hogy hátha ragad valami jó egyikről a másikra. Az élet nem ragad a haldoklóra, az egészséges pedig nem akar tudni a halálról, se a távoliról, se a közalgőről, se a magáéról, se a másikeről. Ha tudja is, hamar elfelejti inkább, tapintatos, készséges, figyelmes egy kicsit még a haldokló társával, de aztán elvár. Elvárja, hogy úgy viselkedjen, akár a többiek. Élöszerűen. Ne finnyáskodjon, ne vegye el a kedvét másoknak, csendben szenvedje el testi kínjait, ahogy illik. Ma te, holnap én alapon. Ma te kínlódsz, holnap én fogok kifogni valami rendellenest a testemben. Mi van ebben érthetetlen?

Te viszont alkalmazkodó voltál. Nagy, fehér tested alig rítt ki a többiek közül. Csak fehér voltál, fehér az arcod és a kezed a vérszegénységtől, és hátadon, karjaidon mindig ott volt az örök pléd, egy jó meleg takaró. Mert fáztál, a rákosok előbb-utóbb mindig fáznak. Életük-testük cukra folyton a rákos sejtekhez vándorol,

úgy látszik, az oxigén is. De nem fulladnak, csak a légkör, az élő légkör fullasztó számukra, a no-szogatás, az abajgatás, az életre lökdösés-bökdösés, hogy egyenek, igyanak, takarózzanak, vegyék le a sapkát, turbánt, és ne szégyelljék kemoterápiában elhullajtott hajukat, a kopasz, csecsemős fejet.

De te nem, te kész voltál, mire idejöttél, tudtál mindent. És csináltad az életet, beszoktál hamar. Pedig nem szerettünk, mert nem értettünk hozzád. Mi az élethez értünk, a tápláláshoz, betakarogathoz, vércukorhoz és vérnyomáshoz, és ahhoz, hogy egyre inkább ellenálljunk ennek a posztmodern, primitív, emberelöttes ikonográfiának, ami most dívik és terjed. Ennek a vérrel, széklettel és vizelettel keveredő agresszív tendenciának. Ahol a szexualitás kökemény agresszióval találkozik, egyesül, és a szexből, szerelemből agresszív tett lesz, amely a másik felé irányul, főleg fiúknál, és olykor önmaguk felé is fordul. Főleg lányoknál, ha csálódnak, ha a fiú otthagya őket. Nem tudom, még én se látom tisztán, hogy is van ez, de terjed, terjednek a sebzés és önsebzés szexet, szerelmet helyettesítő primitív ikonjai. A kifingálás, beszaratás, kivézetetés, megmérgezés, és megmérgeztetés, kivérzés, beszarus, kifingás már-már nem is jelzésszerű, hanem igencsak szemléletes képei. A szex, ahogy végül valahogy mégis agresszív lesz. Uniszex harag, erőszak a fiúk és a lányok között, olykor azonos nemen belül is. És nem primitív, nem ősi mégse, mert az ember sose volt ilyen, legfeljebb egy-egy festőzseni látomásaiban, hál' istennek. Mert az ember már rég kihalt volna, ha szexuális köze-

ledés után nyomban kinyírja a másikat. Vagy kinyírni ugyan nem akarja, csak megsebz, és aztán sorsára hagyja. Nem, mi ellenállunk ennek a szintiszta, nagyon is újkori szlengnek. Mi az erőlködéstől szeretnénk továbbra is betojni, és kerüljük a vér, a vérzés *ikonjait*, mert tudjuk, látjuk, folyik az kéretlenül is, folyik befelé és kifelé, és vele fog az élet is. Hát kitartunk, legalábbis idebent kerüljük a szlenget.

Te jól csináltad, valahogy mindig jól a haldoklást, a napokat, az étkezéseket, a rendet, az élet rendjét. Nem válogattál az ételben, és nem feleztetted meg velünk az adagokat. Nem akartad, hogy a többiek ebből is tudják, hogy te haldokolsz, neked már ennyi is elég. Fogalmam sincs, hogy hova tüntetted el a kaját, tán másnak adtad, de az is lehet, hogy te magad etted meg. Végül is deréktől felfelé egészséges voltál. Vesédben, csípőcsontodban, prosztatádban volt a baj, oda, lefelé került minden táp, minden élet. És valahogy hagytad, sőt, ki is virágoztattad, mert én soha addig olyan mosolyt, olyan átszellemült, boldog arcot, olyan csukott szemű, teljes áhítatot nem láttam. Egyszer ott ültél a többiek közt ebéd után, és kérdésemre, hogy mi van teveled, azt válaszoltad pár pillanat múlva, hogy most pisilem. És én megszegeyültem, el is felejtettem hosszú időre ezt a mosolyt, ezt a primitív örömét a testnek. A megszabadulás boldogságát a már nem kellő, belülről feszítő valamiktől. A megkönnyebbülést a rossz, a feszülés után. El, el én, elfelejtettem rég, és velem több nemzedék is visszamenőleg, hogy az ember főleg a teste rabja, annak a rabszolgája, vagy csak szolgája. Ki tudja, de megfélemezik róla, ha egészséges, és felejt minden jóságát ennek a testnek, minden pontosságát és hibátlanságát, gördülékenységét, a könnyebbséget, amit ad a léleknek, ha vele minden rendben van. Te átélted ezt az örömet, a húgyhólyagod boldogboldogító ürülését.

Lenéztem a katéterzacskódra, és láttam, hogy a csövön át a vizelettel vér is ürül. Vér, és

nem kevés vér. Hogy inkább vérzel, és nem pilsz. De nem szóltam. Bár egyáltalán nem vagyok híve a titkolózásnak a haldoklók előtt. Becsületesebb mondani, amit tudni szeretnének. Ahogy a Kékszakállú is megfelelt Judit minden kérdésére. Becsületesen, bátran, hogy a másik tudja, ha akarja, tulajdonképpen egy jó adag könnyhöz és vérhez ment feleségül. Hadd tudja, ha akarja, és haljon is bele a szerelme, haljon el a szerelme a tudástól. Hisz ezt, legfőképp ezt szeretnénk tudni a másiktól, a hátrahagyott könnyet és vért, a bűnöket. Holott jobb volna hinni, hogy bármit tett, nem teszi meg, velünk már nem. De én nem voltam férfi, és szerelmes sem voltam beléd, te voltál az, szerelmes, szerelmes az ürítésbe éppen, mert akkor az adatott neked, hogy szeresd és élvezd. És én nem voltam féltékeny rád, nem, hogy elmerültél boldogan, és nem bennem, nem élőben és nem másban, csak magadban, gyarlón. Vagy fene tudja, hogy gyarlóság-e abban merülni el, ami adatik éppen, ha csak az adatik, semmi más? Ugyan miért utasítottad volna el az örömet, és miért is igyekeztél volna megosztani másokkal, ha az csak a tied volt, és ilyen volt, és az utolsó volt?

Most pisilem, súgtad tapintatosan, halkán, mert a többiek még nem végeztek az evéssel. És én bólítottam, és mosolyogtam rád, visszragyogtattam a fényt, amit láttam az arcodon, és borzadtam a csövedtől, és hallgattam a vérről. Mert letaglózott, mert dermesztett a tudás, hogy vérzel, de boldogan. Hogy észre se veszed a csalást, az isteni kegyelmet, hogy nem pisi az, hanem főleg vér. De hát akkorra ez volt a természetes. Akkorra már nagyon előrehaladt a rák.

Azonban megszeretni akkor se tudtunk. Talán jobb lett volna, ha előbb kapunk meg, de mi már így kaptunk. A vég felé haladtodban, lecsupasztva, csontig lehántva rólad minden kapcsolatot, mindenkit, ezért csak mi maradtunk neked. És ha tovább maradsz, tán még meg is szeretünk, amiért alig látogatnak. Vagyis nem

látogatott meg senki. De meghaltál korán, legalábbis nekünk korán. A fiad lehúzta rólad a nadrágot, melyet ő adott kölcsön neked, mert az speciális, drága nadrág volt, bevetésre való, és neki bármikor szüksége lehetett rá. Lehúzta rólad, mert más nem vállalta, és ő nem is várta volna el senkitől. Ő megérti ezt a polgári ódzkodást a halottól. Megtette, pedig még ki sem hűltél. Azokban a napokban csak azt láttuk, hogy el vagy látva minden ruhával, a legjobbat, a legmelegebbet kaptad újonnan mindenből. Csak ember nem volt már sehol a közeledben. Tudtuk, hogy magas beosztásból mentél nyugdíjba vagy kényszernyugdíjba. Vezető állásod volt, aztán megözevgyültél, vagy csak elváltál, de új életed lett egy nővel, akit elpateroltak már mellőled, mire idekerültél. És nem tudom, mi volt előbb, a csalódás, a család csalódása tebened, vagy a rák, de az biztos, hogy a fiad csalódott benned. Látszott rajta, hogy meg volt sértve, hogy te meg mertél halni neki, és olyan dühödten pakolta be a kocsijába a holmidat, olyan gyorsan és zajosan, hogy mi megálltunk egy pillanatra, és néztük. Mert felért egy kegyeletsértéssel, a kegyeletsértéssel, amit itt művelt. De én inkább érteni próbáltam őt, hisz olyan lett, mint amilyen te lehettél fiatalon. Kemény, elszánt, kiváló és kiválni akaró férfi, parancsolásra termett és parancsolgatásra kész, csak te aztán valamikor hátat fordítottál az addigi életednek, és a családod csalódott benned. Bizonyára sokat őrlődtél, és tettél is azért, hogy megtartsd a régi családtagok szeretetét, de az újhoz is ragaszkodtál, az új életed énjéhez és az új társadhoz. Aztán jött a gyógyíthatatlan, az áttétes rák, vagy előbb, ki tudja. Jelentősége sincs már. A rák, a te csendes, szelíd bosszúd a régieken, mert nem törődtek bele, hogy új lettél, új, élettel teli, laza, életimádó, hisz főleg ezt szeretted az új társadban is, tudom. A régiek kéretlenül is segítették neked, és

visszacsináltak mindent, semmissé tették az egész változás utáni életedet. Mert szégyellték, hogy nem kellett már, hogy olyanná lettek mind, amilyenek te szeretted volna őket, s egyszer csak mégse kellett. Sem az asszony, sem a fiú. Mert ezt érezte a fiad, hogy nem kell neked, még most sem kell. Hogy egyszer már megtagadtad, mert meghátráltál, és megtagadtad az anyját. De még most, másodszorra is megtagadtad, mert az, aki voltál, akivé ő is lett teneked, a te kedvedért, az harcolt volna, harcolt volna a rák ellen. Te viszont nem, és én se láttam még ilyen beletörődő embert, ilyen figyelmetlen, ilyen nemtörődöm haldoklót. Ilyen igyekvőt, a halálba haldokló embert. Mert akkorra tán eldöntöttél mindent, vagy csak úgy eldőlt benned, és te ehhez a döntéshez simultál szépen, hogy nem, az nem lehet, hogy a régiek már nem szeretnek. Inkább meghalsz, ha már nem szeret legalább a fiad, inkább beledöglesz, ha le kell mondanod Babuciról.

Akit hívtál, hívogattál éjszakánként, s akit egyszer vággyal teli víziódban össze is cseréltél velem. Te vagy az, Babuci, kérdezted tőlem, ahogy megszánva téged, egyszer leguggoltam az ágyad mellé. A kertből jössz, kérdezted, és azt mondtad, akkor meg kell, hogy melegítsek téged.

És én nem tudom már, hogy ki voltál: egy szent ember, aki még pár órával a halála előtt is adni akar, adni teste melegéből, a rák által elfehéřített és folyton fázó teste melegéből, vagy csak egy ember, aki legalább az utolsó földi pillanataiban megszánja magát. És szeret, szeret, boldogan, szabadon, csak és egyedül a szívére hallgatva. Csak pár pillanatig még.

Mert nem, én nem szerettelek meg téged, még a nevedre sem emlékszem. Nekem túl sok lettél volna. Én megéreztem volna, hogy kárpótlás vagyok. Kárpótlása sok-sok évtizednek, néhány utolsó évbe sűrítve. Vagy jóvátétele inkább? *Erőltetett menetben.*

Falusi Márton

Gnómák

Régi házunk nem takarítható ki,
 új házunk árnyképei elmosódnak:
 falrepedésekbe félhomály lohol,
 királygyík tűzrakó fedele alá.

El van vetemedve a sötétedés.
 Üres pohár, alany nélküli mondat
 másnapossága őrzi a felejtést,
 föl ne törjék miatta nyaralónkat.

Halottak napján sorra újraváltott
 szeretteink bőre a zuhanyfüggöny,
 míg melegvízre várok, hozzám tapad,
 kiselyemesedik és elszíneződik.

Álmomban vagy az *ingatlanpontcomon*
 tévedek el kibetűzhetetlenül;
 amit nem tesznek föl, nem is létezik,
 elvész örökre, ami idekerül.

Ezért vizsgálom a gondolatokban,
 nem a dolgokban; ugyanazt egynek is,
 végtelen sokaságúnak is látjuk;
 mi gondoljuk vagy rajtunk gondolkodik,

attól függ, hogy hányadik kísérletre
 durran be a könyörtelen vaskályha,
 mennyi újságpapírt és gyufaszálat
 pazarlok el, mire lángocskáival

jól megkapaszkodik gyújtósban a tűz,
 szorongatja hamuba fulladásig.
 Leginkább a pusztulás ragaszkodik
 folytonosan fogyó tárgyi valónkhoz,

mihez folyvást hozzászövi a lélek
 a testből hiányzó anyagrészeket,
 tűzifát aprít, készít be, és kávé:
 ütött-kopott gép két főre főzi le.

Falusi Márton

(1983, Budapest) költő,
 irodalomtörténész,
 az Országút főszerkesztője,
 József Attila-díjas

Visszatöltjük a mozgást ízületbe,
falak közé befagyott évszakokba;
meghosszabbítjuk életünket azzal,
hogy a névtelenségre kiterjesztjük,

mert a szó a természeti létezők
végtelen lerövidítése Isten
és ember poétikus viszonyában;
a kimondás sorozatgyilkosai

fosztják meg pókhálótól a szobát,
ponyvaregényektől a könyvespolcot;
koszlott pokrócot, borotvapamacst,
filcpapucsot, szúnyoghálót dobnak ki.

Budaörsi szőlőnkéből a kilátás
buggyan bele zavaros ciszternába.
Telente magyar kártyával kirakjuk,
hány szál stifoldert rejteget a gardrób.

Bárki benyitogathat kalyibánkba,
junoszty készülék, petróleumlámpa,
heverőn *Vendéjáték Bolzanóban*,
magolom angol szótárfüzetemet;

hegyhátról petőfis verset faragok,
majd szemmel tartom a bedőlt veremtől
a szolgalmi útig kanyargó ösvényt,
s ha gyom üti föl fejét, kikapálom.

Füreden lombhúsölnek szedett-vedett,
hangyaszorgalomtól megbarnult almák;
fás szárúak hasztalan utánozzák
ősi körforgások adatközlőit.

Senki se mondja, mi az, ami kihajt,
tönkremegy, a kis növényhatározót
fölcsapva is félretájékozodom,
ez a boglárka, az a tamariszkusz.

Kibiztosítom a cserebogarat,
hátrahőkölök küszöbünkre dermedt
hőscincértől, stukkónkon imádkozó
sáska nyeli az éhkoppot, lepottyan

az algák táplálkozási fajsúlyát
taglaló könyv kemény borítójára.
Mobilkijelzőn összezsugorodik
a világ, mint egy koporsóban, mondom

a háború előtti arcképeknek –
 ők vajon a kert végéig botozva
 mekkorának gondolták világukat,
 miből csigákat áztat ki az eső?

Talpam alatt recseg-ropog a csonthéj,
 telekhatárig szaporázza a fű,
 horizontig a sűrűsödő zápor:
 sajátom, poklaimba leszivárogo.

Füvesítéstől eltörpül a világ,
 mint egy nyugágyban, mondom kiterülve;
 kéthetente két nap kell, hogy lenyírjam,
 kétszer annyi, hogy összegereblyézzem

róla az avart, ha ősszel elárvul,
 mint a kultúra eltartott kisujja:
 meg sem mozdítaná az enyészetért,
 pedig szép a díj és nagy a reménység.

Gyerekkoromtól birtokokon kívül,
 többféleből tapasztom az enyémet,
 akár a szívós ganajtúró bogár:
 Sziszüphosz birkózik földdarabkával,

úttalan mellékúton átgörgetné,
 Tahitótfalu szélében-hosszában,
 hol apai büntetésül vonzoló
 kommunális hulladékgyűjtőinket,

amennyit csak bírok, a déli napon,
 mert nálam krepált be az új fűnyíró,
 dühömben rózsatövekre toltam rá,
 kése csorbult, csapágytengelye ferdült,

vezeklek bűnömért hetedízigen,
 nem állhatok helyt, nem állhatok ellen,
 a messzi lerakóhoz el sem jutok,
 kezemből kiszakad a műanyagzsák,

csatornatöltésbe zúdul, dől a zöld,
 temetkezik nyers, dologtalan munka,
 hogy elszórt fűmaradékok alapján
 újra kirakhassam a szelíd vadont.

Szabadidőnk: gyönyörű gyászszerartás,
 elsiratjuk, ami lehettünk volna,
 hogy élvezzük a sírást, a bölcs derű
 túl korán leszüretelt gyümölcsseit.

Major Eszter Anna
(1975, Budapest)
író, üvegművész

Major Eszter Anna

Sós karamell

Este kilenc-harmincegy. Két tányér elindul útjára. A két tányér az elegáns teremben a saját divatbemutatója felé igyekszik. Hogy megmutatkozzék, leleplezze a titkát, és valami furcsa mágiával elvarázsolja a közönségét. A két tányér azonban, az utolsó pillanatban, egymástól pár méter távolságban más-más asztalnál landol.

De kezdjük ott, hogy ez az este is éppen úgy indult, mint a többi. Pontban hatkor az üzletvezető átnézi az összes asztalt, ellenőrzi a fényesre csiszolt evőeszközöket, megméri, kellő távolságban vannak-e egymástól, és helyükre tolja a székeket. Hat-tízkor leporolják a lámpákat, felkapcsolják a világítást, szarvasbőr kendőkkel áttörlik a tükröket. Hat-huszonötök még egy utolsó pillantást vetnek a mellékhelyiségekre, a ruhatárra és a bápultra. Az üres teremben csend és várakozás. Nem úgy a lengőajtó túloldalán, ahol sürgő-forgó, ezer fokon égő mikrokozmosz. Izgatott fehérruhás férfiak és nők, akár a maratonfutók, akik a startpisztoly eldörrenését várják, lesik az órát, s közben még odébb tesznek ezt-azt, kinyitnak, pakolnak, ruhát igazítanak, homlokot törölnek. Egy magas, szőke fiatalember ide-oda járkál közöttük, éles szeme minden apróságot észrevesz, gyors utasításokkal pontosítja az összképet. Hat-ötvenkor kitárják az elegáns üvegajtót, az utcai bارسony előkére kikerül a napi ajánlat, és pontban hétkor, mint minden nap, ma is kinyit a város egyik legdivatosabb belvárosi étterme.

Húsz perccel később, ahogy lenni szokott, a ruhatár tele kabátokkal, a vendégeket fogadó nő, elegáns feketében, már vagy a huszadik körét rója, hogy helyükre vezesse a több hetes

előfoglalással érkezőket. Az asztalokon frissen sült bagette és házi vaj. Fehér csendélet.

Ezen a tipikus péntek estén azonban valami nem tipikus dolog történik fél nyolckor. Azaz, legyünk pontosak, két perccel fél nyolc előtt. Ekkor ugyanis a magas, szőke séf, otthagya a forró tűzhelyeket, a lengőajtó bal oldali ablakához lép. Nézi az éttermet. Lesi az érkezőket, az asztalnál ülőket, kémlel, figyel. Mintha várna valakit. Közben az ajtó másik oldala nyílik-csukódik, rendelések érkeznek, a levegő egyre nehezebb. A szakácsok helyzetjelentésekkel bombázzák a magas, szőke séfet, aki hét-harmincnyolcra már párásra leheli az üveget.

– Van két libamájam, egy tárkonyos palacsintám és két márványsajtos szilvám! – kiabálja a csapóajtón átszáguldó pincérnő, és már adja is a cetliket a magas, szőke séfnek.

Ám az még most is csak néz kifelé az ablakon, és szórakozottan nyújtja hátra a kiosztásra váró rendeléseket az alacsony, köpcös sous séfnek.

– Még egy perc a tonhálnak!

– Rizottó négy perc!

– Séf, a fogas és a vajtök kész!

Negyed kilenckor már mindenki egyszerre referál, de ő ma nem jár körbe. Nem dicsér, nem dorgál. Az irányítást az alacsony, köpcös sous séf veszi át:

– A hálnak még kell két perc! – Rizottó a háta-ron! – Fogas, vajtök jó lesz! – Bélszínt izzítsd, öt perc!

A magas, szőke séf csak időnként, a válla fölött szól hátra:

– A vajtökről ne feledjük a mandulaforgácsot!

– A bélszínnek adjunk hat percet!

És újra a vacsoraasztalok felé fordul.

Ennyi oda nem figyelés is éppen elegendő ahhoz, hogy a belehelt ablak páráját ruhaujjával letörölve lássa, ebben a néhány percben többen is érkeztek. Neki háttal állnak a ruhatár előtt: egy idősebb pár, egy kék ruhás lány és egy öltönyös, kopasz férfi. Két perccel fél kilenc előtt a magas, szőke séf homlokát a langyos üvegre tapasztja, kezével idegesen gyűrögeti frissen vasalt kabátját.

Nyolc-negyvenkor a pincérnő beront a lengőajtón, és izgatottan darálja:

– Lesz egy bélszín, egy lasagne, egy nyúl és egy ház ajánlata! És...

Ahogy folytatja, nagy barna szeme akkora tágul, hogy a magas, szőke séfnek úgy tűnhet, két szentjánosbogár foszforeszkál benne.

– A kilenceshez megérkezett a kritikus!

A rövid mondat úgy vágja el a konyha zshiváját, mint frissen élezett kés a roppanó kenyérhéjat. Egy pillanatra mindenki eltátja a száját, mindenkinek megáll a keze, és csak bámul a főnökre. A tét nyilvánvaló. Egy második Michelin-csillag. A magas, szőke séf egy pillanattig hitetlenkedve néz, aztán figyelmesen elolvastva a legutóbbi rendeléseket, az egyik cetlit a zsebébe gyűrve elkiáltja magát:

– A bárány az enyém!

Majd hadarva osztja a feladatokat.

– Bélszín médium, négy-négy perc, a spárgát blansold, a kéksajthoz piríts fenyőmagot, a körte portóival készítsd!

A konyha újraéled, sütőlap sercen, serpenyők, edények csörrennek, illatok sűrűsödnek a levegőben.

Nyolc-ötvenkor huszonkét főétel készül éppen, egy perc múlva pedig ő maga áll neki a huszonharmadiknak. Báránygerinc madagaszkári ananással, fehér szarvasgombával, sós karamellöntettel. A magas, szőke séf neki gyürkőzik, majd szertartásosan eljátszik egy futamot a levegőben. Alkotni kezd.

Úgy érzi, ez az ő életszimfóniája. Ő a karmester, és ő a közönség. Rozmaringot, majoran-

nát és kakukkfüvet aprít, az ezüst, akár a szélvész, szeli az apró leveleket. Nyomában friss föld illata, a zöld üde ragyogása a vágódeszkán. Aztán változik a színpad, a fűszernövények a robotgép üvegtálcájában keringőznek, frissen sült kenyérből készült pankóval és némi olívaolajjal. A sebesen forgó kés zsonglörködik a színekkel. A százféle zöld a törtfehérrel összeérik, az olíva pedig csillogóvá teszi a márványos masszát. A pár négyzetméter, ahol a magas, szőke séf alkot, mintha láthatatlan fallal lenne elzárva a nyüzsgő konyha többi részétől. Ott sietnek, kerülgetik egymást, kezek, vállak ütköznek, vezényszavak záporoznak. Itt ízek és illatok keringőznek. Kilenc után négy perccel felizzítja a gáزرózsát. A forró serpenyőbe római köményt és ánizst szór. Az apró barna magok pattognak, édeskés-fűszeres aromát pöfögnek szét. Illatuk karcol, mégis édes. A serpenyő szeplős fehérségére szűz olívaolaj kerül, sűrű, zöld folyam. Pirul a zöldfűszeres pankóba forgatott báránygerinc, és ahogy felcsap az édeskés földaroma, a kéreg őzbarna lesz. A magas, szőke séf elmosolyodik.

A hajára gondol. Annak volt ilyen színe az őszi park avarjában. Akkor látta először, a kutyájával játszott. Tarka levelek mindenütt. Ő nevetett. A magas, szőke fiatalember csak bámulta, illetlenül és feltűnően. Szeme, akár a levendula, szája félig nyitva, mosolyog. Megbabonázva nézi. Tíz perccel később már együtt ülnek a fűben, a barna haj lassan aranyszínű lesz. A nap lemenőben.

Kilenc óra után hat perccel a magas, szőke séf a vágódeszkára helyezi az előkészített ananászt, és a különleges színű gyümölcsöt egyforma hasábokra vágja. A serpenyőre vajkocka kerül, sercen, bugyborékol, oldódik, édes illatot áraszt. Az olvadó vajról pattogatott kukoricajut az eszébe, és orrában a selymes, otthonos illattal, egy pillanatra oldalra dől, mintha képzeletbeli ablakon nézne ki a saját, háborítatlan, láthatatlan falú pár négyzetméteréből. Csak

néhány másodperc, tekintete a tűzhelyeket pásztázza.

– Hogy áll a nyúl?

– Még nyolc perc, séf!

– A huszonnyolcasnál egy libamáj, egy rizottó és egy avokádós csirke!

Kilenc-tizenegykor a pincernő éppen kilencvenharmadszorra löki be a lengőajtót, a sous séf éppen harmincnegyolcadszorra kóstol, a magas, szőke séf éppen tizenhetedszer néz az étterem felé, és éppen ötödszörre küldi el melegebb éghajlatra a máskor szívesen látott, keze alá dolgozó sous séfet. Kirakja a serpenyőt az ananászokkal, és chiantis mézzel locsolgatja. A gyümölcs karamellizálódik, illata édes-citrus, forró trópusi szél. A grill mély, barna barázdákat éget az ananászokba. A magas, szőke séf elgondolkodva nézi.

Másodszor akkor látta, mikor ananászért ment a piacra. A körbejárható, dúsan rakott gyümölcspultokat mustrálta, két ígéretes ananász közül végül is a nagyobbik mellett döntött. Már emelte volna a gyümölcsöt, ám az nem mozdult. Jó erősen megmarkolta, de a túloldalról is megragadta valaki, és dühös, kék szempár meredt rá. A lány a parkból! A magas, szőke fiatalember elérékenyült a gondolatra, milyen lány is az, aki szombat hajnalban a piacon bóklászik, és akinek ilyen

Menyasszony a ládán (Parád-Parádfürdő, 1992, márvány, bazalt, fotó: Jakab Tibor)

érzéke van az ananászokhoz. Lovagiasan átengedte neki a kinézett gyümölcsöt. A lány haja akár a karamella.

Kilenc-huszonegykor a nyüzsgés tetőfokára hág a forró konyhában. A sous séf ide-oda ciká-

zik a szakácsok között, a pincérnő fürtjei meglazult kontya körül mint apró poliplábak tekerőznek, a magas, szőke séf pedig izzadtan, eszelős tekintettel, gyors mozdulatokkal ismét munkához lát. Karamellöntetet készít. A cukor már olvad, néha megrázogatja. Pár pillanat, és az imént még fehér cukorszemek eltűnnek, a maszsa aranyfényű lesz. Apró látató a lábokban.

Éppen úgy szíven találja, mint akkor, a moziban. A lány hozzáhajolt, és kérdezett valamit. A karamella édes, tömény, érzéki illata úgy csiklandozta a magas, szőke fiatalember orrát, ahogyan a vattacukoré, régvolt balatoni nyarakon. A pénztárnál elmajszoltak egy tej-karamellát, és meg volt győződve arról, hogy a karamella csak is a lány szájában lehet olyan édes, mint a hajdani vattacukor. Szerette volna megcsókolni.

Három perc fél tízig. A magas, szőke séf nekifog a kadenciának, maga elé teszi a szűz-fehér tányért. Ez a pillanat mindig lenyűgözi. A színek és formák, a viszketés a tenyerében, harmónia és diszharmónia törekény egyensúlya. Karamellöntet kanyarodik a fehér tányérra, rá durva maldon sópelyhek hullnak. A báránygerinc két dobverőjére fekete tengersó szítál. Ezüst tálalógyűrűből ibolyaszínű köret kerül, félkörívben levendulaszínű angyalgyökér-virág.

Kilenc-huszonnyolckor a lengőajtón berobban a pincérnő.

– Séf, ezer bocsánat, elejtettem a tálcat, eltörtött egy pohár!

Tovább nő a zavar a konyhában. Mindenki a magas, szőke séfre sandít. A levegőben ijedtség és zavarodottság. A máskor jogos dühkitörés azonban elmarad, a magas, szőke séf csak legyint, és újra a tányérhoz fordul. Az ananász-szeleteket úgy helyezi el a tálon, mintha régi gyöngysor lenne, majd az egész kompozíciót hideg rizságyon tartott szarvasgombából vágott hajszálvékony forgáccsal parfümizálja. Tökéletes, gondolja.

– Kész a nyúl is? – kérdezi a sous séftől.

– Igen, séf! – hangzik a katonás válasz.

Gyors kóstolás a maradék szószból, egy falat a tortelloniból, futó pillantás az ínycenc húsrá.

– Rendben. Mehet ki mindkettő!

Fél tízkor a magas, szőke séf kézfejevel megtörli a homlokát, a pincérnő nyomába indul, de ismét megáll a lengőajtó előtt.

Kilenc-harmincegykor két feldíszített tányér szalalozdik az asztalok között. A kritikus, a kilences asztalnál, megállítja stopperét, elégedetten ölebe helyezi a kendőt, ám a tányér a pincérnő karján tovább cikázik. Egy lélegzetvétellel később megérkezik a rendelése. A kritikus szájához emeli az első falatot. Alig múlt fél tíz.

A magas, szőke séf a belehelt, párás ablakon keresztül, szárazra erőltetett szemmel kémleli az éttermet.

A kritikus leteszi villáját, előveszi füzetét, és homlokát ráncolva, lassan ízelve a falatokat, írni kezd. A magas, szőke séf mögött ott kukucskál a fél konyha, mindenki a kritikust figyeli. Csak egyetlen szempár néz túl a kilences asztalon, el, egy picit jobbra, az ablak felé, ahol a lány ül. A magas, szőke séf szinte szuggerálja, és ő, mint aki ennek engedelmeskedik, tányérja fölé hajol, és szájához emeli a villát. Ananász, sós karamella és rozmaringos bárány kifogástalan kombinációja. Kilenc óra harmincnégy perckor a kék ruhás, barna hajú lány nagyot nyújtózik, és kéjesen lehunyja szemét.

Ugyanebben a pillanatban a kritikus, a frapáns címmel végezve, hozzáfog az első mondatához, amely megegyezik a kivesézendő étel nevével: Grillezett nyúlsült, portóiban párolt japán körtével, ribizli sodóval, osztrigával töltött tortellonival.

Tizenegy-ötvenkettőkor az üres étteremben egy lány a lengőajtó felé néz. Az ablak párás, nem látni mögé. A túloldalon a magas, szőke séf csókot lehel az üvegre. És éjfél előtt nyolc perccel a csóknak határozottan sós karamella, rozmaring és ananász íze van.

Horváth Florencia
(2002, Celldömök)
költő, diák, az ELTE
elsőséves hallgatója

Horváth Florencia

Szerbia

Ez nem olyan, mint az iskolai vonatkirándulások,
amelyeken pontos menetrend szerint mindent látni kellett.
Ahogy az útikönyvekben meg van írva, nem lehet semmit sem kihagyni.

Csak ledobnak egy felhőről az angyalok, aztán menj, ahova akarsz.
Úgysem a turistalátványosságokat találod meg először,
hanem a legsötétebb helyeket. A terek éjszakáit,
a temetőket, a levegőben úszó szellemeket és a néma férgek.

A mocsokban bolyongsz, csak mikor már haza kell menned,
amikor az otthoniak lázálmodokkal üzenik meg, már nagyon várnak,
akkor tévedsz a tiszta, egyetlen elejtett cigarettacsikk nélküli
macskaköves utcákra. Kis butikok közt sétálsz,
ortodox templomok tornyait követve.

A hazaút tudata felsöpri a várost. A beletörődés után,
hogy örökre itt ragadtál, valami fény lemossa a poros fákat.
És csak távlatokból nézve jössz rá, szívesen itt maradnál.

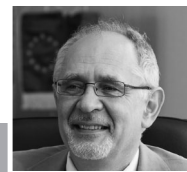
Vízszint

Felduzzadt folyómederben fuldokló
halak.
Szemed bodza.
Ha virágzik: gyógynövény.
Ha termés: mérgező.
Vonalkód nélküli áru.
Felfordult csónakok alól
buborékok szivárognak.
A nád fúj,
a szél lengedezik.
Lassan kinyílik a július.

Jánosi Zoltán

A magaslatok hűsége

Kovács István köszöntése

Jánosi Zoltán
(1954, Miskolc)
irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Hetvenöt esztendő nagyjából a felező ideje Magyarország török megszállásának, több mint másfélszerese az itteni szovjet uralomnak, kilenc esztendővel több, mint Géza fejedelem és Szent István király uralkodása együttesen, és 2020. augusztus 19-én pontosan annyi, mint Kovács István életkora. Ebből negyvennégy év: a gyermek-, az ifjú idő és a fiatal felnőttkor a szovjet megszállásnak és magyar végrehajtóinak diktatúrája alatt telt el. De ezekből a hosszú évekből csupán az az egyetlen évtized, amely a gyermekből éppen ifjává serdülő embernek jutott, elegendő volt arra, hogy életművének mindhárom alapirányát a legvilágosabban meghatározza. S elegendő volt arra egyetlen – még tizenkét évesen átélt, majd évtizedeken át rejtegetett, értelmezett, a szellem és a szív fókuszába illesztett – villámló esztendő: 1956 is.

A történész, a költő és író, valamint az 1989 után pályára lépő diplomata intellektuális alkátát – neveltetése, olvasmányai és emberi kapcsolatai mellett – világítótoronyként az 1956-os eszme tisztasága, katarzisa és történelemformáló jelképe határozta meg. Ehhez emelte oda – a hiányzó nemzeti egységet is illusztrálva – a sokféle, szétszaladó, sőt olykor egymásnak haraggal feszülő, irányzatot szintézissé fogó líráját, ezt helyezte a később sikeres film (az Erdőss Pál rendezte *Budakeszi srácok*) alapjául is szolgáló önéletrajzi regénye (*A gyermekkor tündöklete*, 1998) centrumába, történelemszerűen pedig ehhez karolta oda tágabb szülőföldjét: Közép-Európát, s abban is – elsősorban – második hazáját: Lengyelországot. (*A barátság*

anatómiája. Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról és a lengyel kultúráról, 2007; *Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél. A XX. századi lengyel történelem sorsfordulói*, 2006; *A lengyel légió lexikona*, 2007; „Egy a lengyel a magyarral”. *A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei*, 2008 stb.)

Miközben a Trianon okozta sebek úgy véreztek rá a Kárpát-medencére, hogy új lövésektől kapott sebek és gyógyíthatatlan horzsolások is fakadtak a régió kommunizmustól-szocializmustól megkínzott testén, ő egyetlen példán át is maradandóan mutatta fel a szolidaritás és az egymást becsülés erejét. S mindenekelőtt azt: van olyan közeli nép, aki szeret, segít bennünket, sőt áldozatot is hozott értünk. A magyar szabadságért 1848/49-ben elesett, kivégzett, mártírhalált halt – szerencsésebb esetben a nagyszerű idő legázolását túlélte – lengyelek életútját személyenként és a legszigorúbb következetességgel kutatta fel, s összegezte – a Bemről írott alapművei után (*Így élt Bem József*, 1983; *Bem apó*, 1999; *Bem tábornok. Az örök remények hőse*, 2014) – hatalmas könyvben (*Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona, 1848–1849*, 2015).

Életművének magashegységét ezek az orok: az *irodalom* (a líra, amely a Kilencek lírai forradalmat végrehajtó közösségétől indult el, valamint a kortükröző próza és a lengyel műfordítások), a közép-európai egymásra utaltságot különösen a lengyelek és magyarok viszonyára koncentráló *történelmi művek*, és a lengyel–magyar szeretet elmélyítéséért a rendszerváltozás

után a kultúra síkján rengeteget tevő *diplomáciai tevékenység* adják. Csak ez utóbbinak a puszta felsorolása is lapokat tenne ki, helyettük egyetlen példa álljon itt csupán: 2016 júliusának elején, Oláh János betegágyához tett utolsó közös látogatásunkkor, a villamoson is Krzysztof Pendereckivel, az azóta elhunyt világhírű lengyel zeneszerzővel, karmesterrel, majd – váltott nyelveken – lengyel és magyar szervezetekkel egyeztetett a művész egyik zeneművének magyarországi előadásáról. Szemében és hangjában a szolgálat alázatával és a nagy alkotó és alkotása iránti tisztelettel – a jelenkori magyar kultúra kiemelkedő személyiségeként maga is.

Morális viselkedésében, minden emberi kapcsolatában ez az egyik legfeltűnőbb vonás Kovács István arcán. Abban a korban, amikor kicsi értékeket – olykor értéktelenségeket is – a szerzőktől szíttott dobverés, vásári ricsaj, harsogó

plakátözön vesz körül, az ő csendes szerénysége intellektuális lázadást jelent: a Németh László-i „minőség forradalmát”. Mintha Pilinszky üzenetét s a keresztény örökség dallamát hallanám mindig a Kovács István személyisége körül lebegő, szerény, de izzó és méltóságos csöndből: „S miközben a felszínen – az üdvösség elodázásával – a tévedések és tévelygések legkülönbözőbb variánsai és rögtönzése zajlanak, a mélyben töretlen az egység, a tehervállalás, az igazság szeretete, a megrendültség és engedelmesség folyamatossága” (*A „teremtő képzelet” sorsa korunkban*).

Isten éltesse sokáig Kovács Istvánt e legszerényebb magashegység útjain, hogy nyithasson rajta még minél több, messzire tekintő, új kilátót – másoknak is!

A Magyar Napló munkatársainak nevében:

Jánosi Zoltán

Ünnep (Heves, 1974, mészáros, fotó: Jakab Tibor)

Kiss Gy. Csaba

Kovács Pista 75

Kiss Gy. Csaba
(1945, Budapest) művelődéstörténész, esszéista, kutató, József Attila-díjas

Hiányzik a kérdőjel a cím mögül. Ott lehetne. Hiszen a „lengyel” Pista – volt, aki csak így emlegette a Kollégiumban – gyerekarú szőke fiú, magamnál mindig fiatalabbnak tudtam. Szakállt-bajuszt is eresztett komolyságát bizonyítandó. Csakhogy ez régen volt. Úgy ötvenöt-ötvenhat éve. Barátságunk kezdetén két fontos szál jelentette a kapcsolatot. Az egyik az Eötvös Kollégiumhoz fűződött, a másik lengyel szakos mivoltához. Eleinte ugyan focizni jártam a Ménesi útra, de 1964-es autóstoppos utam után másképpen tekintettem lengyel szakos évfolyamtársamra. A következő nyári kalandozásom során pedig véletlenül még Varsóban is összefutottam vele. Ő lett azután egyike azoknak, aki bevezetett a kollégisták körébe. Egyetemi éveim alatt itt találtam olyan társaságra, ahol szellemi útkereséseimben számos meghatározó eligazítást kaptam. Egy alkalommal – nem emlékszem, mikor – kisebb kézirat-pakcsamétát kaptam tőle. Versek voltak benne. Gyakorodva lapoztam bele. A *Betegágyból* című rövid vers megállított: „Milyen régóta látom már / ablak-televízióban / a külvilág szünetjelét.” Igen, költő.

Történészként pedig régen megtalálta élete témáját: a szabadságharc lengyel kapcsolatait. Bem tábornoktól (akinek a neve még e-mail címében is szerepel) a nálunk harcolt légionáriusokig. Makacs következetességgel kutatott utánuk évtizedeken keresztül. Hány ország levéltárait járta végig értük! Ebből az életpálya lett termékeny munkásságból csupán két köny-

vet emlétek: *A lengyel légió lexikona* (2007) és a szabadságharc emlékét megőrkítő lengyel visszaemlékezések kötetét (2016). Diplomata éveinek befejezése után sorra születtek megkezelhetetlen munkái a magyar–lengyel kapcsolatok múltjáról.

Emlékszem, amikor Kiss Ferenc 1971-ben leültetett bennünket a Szeged vendéglő asztalánál Ilia Mihállyal, aki ránk bízta a Tiszatáj kelet-európai rovatainak szervezését. Pistával készítettük elő a lengyel összeállításokat. 1976-ban, amikor közöltük a lengyel „új hullám” költőit, akik éppen közlési tilalom alatt voltak hazájukban, vagy az 1981. júniusi krakkói számot, amiért fegyelmit kapott a szerkesztőség. A Szolidaritás „karneválja” idején Csoóri Sándorral járt Krakóban, s ennek az emléke maradhatott meg a titkosszolgálatoknál, mert 1982 májusában érvényes úti okmánnyal még Csehszlovákiába sem engedte a magyar határőrség. Amikor pedig 1986-ban az Írószövetség egyik titkárává választották, a hatalom ismét fölmelegítette a bizalmatlanság vádját. Közben elkészítettük atyai barátunk, Waclaw Felczak születésnapjára *Festschriftjét*, a magyar ellenzék kalapemelését a megtisztelt személy és a magyar–lengyel barátság előtt. Nem sorolom diplomáciai működésének eredményeit, elegendő csak azt említeni, hogy Krakó díszpolgári címmel tüntette ki.

Alulírottak mégis a barátság a legfontosabb, 1982. február 26-i dedikációjában írta: „a szövetségben álló emberek szeretetével”.

Vasy Géza
(1942, Budapest)
irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Vasy Géza

Kovács István: Shakespeare a Corvin közben

„A történelmiség költője”

Éppen fél évszázada jelent meg a Kilencek költőcsoportjának első antológiája, s abban volt olvasható a közülük legfiatalabb költő, Kovács István pályakezdő, bemutatkozó versválogatása. Ma már kevésbé köztudott, hogy ez az irodalomtörténeti eseménnyé nemesedett gyűjtemény radikálisan új, akkor elképzelhetetlennek tartott megoldást kísérelt s valósított meg. Abban az időben teljesen szabálytalannak találta minden hatóság – beleértve a könyvkiadók szerkesztősegeit is –, hogy néhány fiatal öntevékenyen, saját elgondolása szerint, testvéri vitákban és végül egyetértésben állítson össze egy antológiát. Tervüket hosszas ellenkezés, elutasítás után sikerült megvalósítaniuk, de még sokáig kivételnek számítottak.

Kovács Istvánnak szerencséje volt, költői sorsa kiteljesedett azzal, hogy rátalált a pesti bölcsészkar hamarosan véglegessé váló költőtársaságára. Azóta öt verseskötete jelent meg, s a 2007-es válogatott verseskötetében – *Az idő torkában* – az első antológiabeli versek közül 11 olvasható. Ott is rátalálhatunk a következő négysorosra: „A szomjas fémlap ismét magasan villan. / Rajtam a sor – hát indulok. / Ellenem fordult eszmében élek. / Három szaváért meghalok” (*Robespierre*).

A vers címét szándékosan – az áthallás hangsúlyozása végett – a szöveg végére illesztettem, pedig azzal illetet volna kezdenem. Robespierre neve, s még inkább az, hogy kivégzése előtt áll, egyértelmű utalás a vers születéséhez közeli múltra. Az eszmék az önmagát pusztító, nagy francia forradalmat jelenthetik, s a három szó:

a szabadság, egyenlőség, testvériség hármas igazsága lehet. Az eszmék szembefordulása – ha a francia forradalom utáni időszakokra gondolunk – minden ideológiai, politikai éles fordulatra is vonatkozhat. Robespierre kezdetben a demokratikus balszárnyat képviselte, s elutasította a kivégzést is. Valójában először ő szakított eszméivel, vele pedig a francia nép. Kovács István verseinek keletkezésekor a terror kétféle fogalma szembesül egymással, s egyiknek sem lehet igaza, hiszen embert ölni bűn. Különösen elítélendő, ha indokolatlanul végeznek ki bárkit. Emlékezzünk itt 1956 forradalmára, Nagy Imréék kivégzésére, a nemes eszméket képviselő forradalmárok bebörtönzésére.

Apró gyerekkorától fogva Kovács István számtalanszor szembesülhetett azzal, hogy a történelem igazságai ritkán válhatnak egyértelművé. Így van ez a forradalmakkal, de a háborúkkal, a hódításokkal, a győztesekkel és a vesztesekkel is. Van nemzedék, amelyik évtizedről évtizedre vesztes, s van, amelyik győzteské képes válni. A magyarság Mátyás király utáni félezer éves történelme köztudottan példázhatja ezt, de akár csak a huszadik századi emlékezet is, amelyből többet-kevesebbet átélhetett Kovács István is. A régmúlt és a közelmúlt értelmezését a történész és a költő is felvállalta, magyarságtudatát a két szakma összekulcsolta, sőt egyesítette. Az olvasó olykor azon medítál, hogy most a történész repít át egy ténybeli történéssort a költészetbe, vagy éppen fordítva, egy vers inspirálja arra, hogy a fontos felismerést költőivé varázsolja.

A lírai és a tárgyias költészet fakadhat egyetlen forrásból is. A huszadik századba átlépve már se a költő, se az olvasó ne lepődjön meg az irodalom lehetőségeinek határtalanságán! Azon se, hogy a költő különös címet ad annak a versének (és kötetének), amelynek – talán nem egészen véletlenül – éppen a kötet közepén van a helye: *Shakespeare a Corvin közben*. Sokan tudják, hogy a Corvin köz 1956-ban a fegyveres harcok legnevezetesebb helyszíne volt. Az angol drámaíró pedig Hamlet híres monológjának felidézése kapcsolja össze a benzinpalackokkal a tankok ellen harcoló kamaszokkal. Érzékeltetve azt is, hogy ebben a drámában „Már lángol a halál vastapsa” – vagyis a vereség.

A címadó ciklus a Rákosi-kor légkörét idézi fel, s egészen a jelenkorig vezet el a *Decemberi hangulat 2009*. Jelképesen évtizedeket ível át a vallomás, a majd csak később tudatosuló felismerésekkel: „A tanmese: génkezelt história”. A közelmúlt kiábrándító: látvánnyá válnak a kivilágított temetők, „országos bambaságra kábító világ”. A történelmi keresztmetszetet a személyes 1956-os emlék hitelesíti: „– hajdani merész álmaiért – / újra és újra megvesszőzött város. / Egykor volt városunk: / a játszótéren elhantolt hősöké...”

A családi legendából lép elő Cziffra György egyszerű, barátságos személyisége, hogy a versben később történelemformálónak magasztosodjon alakja. Ő Rákosi börtönében is raboskodott, a Zeneakadémián adott hangversenye a forradalom nyitányát is jelentette (*Cziffra György*). A versfűzér következő darabja – *Ezerkilenszázötvenhat* – már decemberi, önéletrajzi vonatkozású eseményt idéz, s az Arany János-i mottó még a vers olvasása előtt kiemeli a történet jelentőségét: „...nékem álmaimban / gyakorta megjelenesz”. Tankok és statáriummal fenyegető plakátok között megy a gyerek a nagymamához szaloncukorért, a karácsonyi szerény készülődésben a félelmet keltő városon át. „Bevallhatatlan titkom / az, hogy felnőtt

lettem. Tizenegy éves felnőtt... / Gyermekként ennyit élt” – summázza a sorsdöntő úthatását a költő.

Kovács István verseiben gyakran összekapcsolódnak olyan emlékek, történetmorzsák, amelyeknek első pillantásra mintha sok közük nem is lenne egymáshoz. A művekben azonban következetesen és tökéletesen működik a tudatáram-technika. A *Felhőfejes a múlt időből* nemcsak Kocsis Sándor alakját, hajdani gyerektársát legendásítja, a családi ismeretség – édesanyja udvarlójának apja – révén lepleződik le a világ hazugsága: a finn–szovjet háború valódi története és a szovjetek afganisztáni kalandja. A tanulásban kapcsolódnak össze a valóságstílusok: „A kudarcot szenvedett hódítókat is elfelejtik egyszer... Az Angliát meghódító magyar focistákat soha. Aki akkor élt, holtában is emlékezik...”. „Aki akkor élt, tudja, a hálóba vágódó labda világbirodalmakat sodorhat el egy-egy pillanatra.” Azonban nem az erkölcsi győzelem optimizmusa zárja a történetet, hanem a keserűség. A költő rátalál a játszótéren megölt s ott eltemetett pajtásának, a „gyermek vértanúnak” temetőbeli sírjára kilenc évvel a halála után. Húsz év múlva már nyomát sem leli, mert felszámolták a sírt: „lejárt a huszonöt év. Holtában sem élhette meg a krisztusi kort.”

Gyászvers a *Bánatidő*. A fiatalabb nemzedékek számára mementó, amely elsiratja az ezer éven át földet művelő, nemzetmegőrző népet. Ugyanakkor vádirat is. Ironikus, a futuristák indulóira emlékeztető stílusú korképet ad az ország szocialista átszervezéséről. A szatíra mindent átfogó: a rendszernek sikerült felszámolnia a munkásosztályt és a parasztságot is, azt a két osztályt, amelyre hivatkozva építette a diktatúrát. A vers tudatja a történelmi tabló készítésének időpontját is: 1959. Állandóan évfordulókat ünnepelnek, és futószalagon gyártják a bűnösöket, „száguddó szalagon” a saját hőseiket. „Felelni kell belőlük. / A nagy francia forradalom / – magasztalt terrorjával együtt – /

érettségi tétel, / akár a még nagyobb... / a novemberben is októberi... és szocialista.” A versben világosan megfogalmazódik, hogy megváltozott Kovács István történelemszemlélete a pályát indító *Robespierre* című vershez képest. Most már nem tudomásul veszi, hanem el is utasítja ezt a hős-felfogást.

Az időpontok pontos rögzítése a költő számára is fontos. A *fény százada* ajánlása: „Oláh Jánosnak, 2006 októberében”. Mi is történt ekkor? Félévszázados évfordulója volt 1956 forradalmának. Az ünnepi megemlékezés-sorozatot demokratikus tüntetések és ünnepélyes felvonulások egyaránt övezték. A baloldali kormány azonban meggyalázta az ünnepet. Radikális rendőri erőszakkal menekülésre kényszerítette a fővárosi tömeget, ők azonban mozdulni is alig tudtak, többen szenvedtek el maradandó testi sérüléseket. Ilyen történelmi háttér alapján már sejthető, hogy ironikus a verscím. A *fény százada* elsődleges jelentéskörének éppen ellenkezőjét fejezi ki. Hisz már a felvilágosodás évszázada sem teremtett „szép új világot”. A haladást bár nevezik „törzs-, / faj-, / gazdasági, / társadalmi, / tudományos, / kulturális, / civilizációs, / hadművészeti / és lélek nélkül / lelki...” fejlődésnek, nem változtatta meg az emberi történelmet. A keserű következtetéssel összegzett történelmi áttekintés végeredménye: „zavartalanul működő halálgyár”. Nem a tudományos eredmények válnak kérdéssé, hanem a személyiség lényegi magva, ismertetőjele: „Lehet-e az ember magábanvalón / ember, / és lehet-e / maga ellen lázadó?”

A vers lázadó embere börtöncellában létezik akkor is, ha erről nincs tudomása. „Magyarország börtön! – / mondaná Hamlet”. A „világmegváltások századában” is megközelíthetetlenek az igazi célok: a „tartozás – a családhoz, baráti körhöz, hazához, hithez”.

A ciklus utolsó darabjának, az *Element egy hajléktalan* című versnek épp a közösséghez való tartozás megvallása miatt katartikus a

befejezése: „Egyszer a Liget kocsmában / megkérdeztem: / mi a kedvenc nótája? / Kérte, játszom el neki a Himnuszt.” (A vers alcíme: *SMS fiamtól.*)

A kitaszítottak, elesettek, szenvedők iránti együttérzés határozza meg a kötet első ciklusának alaphangját is. A kék virágú sudársálya ezüstös leveleinek víziójából bomlik ki az első világháború fronthalálra ítélt katonáinak és a széthullott hazának emléke (*Érces fényözön*). A történelmet faggató hallhatja a romvárosok „csönd-elégiájá”-t, és megfogalmazódik a keserűség is: „A tüskés spanyolbak mint rozsdahalom / a »ne ölj!« tilalom parancsolatát / foszforreszkálja az égi torlaszon, / a nagy háború után / száz évvel is...”

Kovács István első versei kifejezik a szépséghez való vonzódását. Nemcsak esztétikai és etikai értelemben, hanem a köznapok szépségét úgy emelte költészetté, hogy az olvasó ebben megláthassa az elvont szépség felvillanásait. Évekről évtizedekre jutva kifejezetten korlátozta műveinek poétikus vonásait. Nem vált szikárabbá, hanem sokkal inkább tárgyiasan tárgyilagossá. A 2004-ben megjelent *Kézmozdulat a szürkületben* című kötetben ez már magától értetődő, s ez folytatódik a 2018-as kötetben is. Ebben a tárgyiasságban is található egy hangsúlyosabban lírai vonulat. A *Shakespeare a Corvin közben* kötetben a költő gyermek-, majd diákkori emlékképei a tárgyiasság és a líraiság sajátos ötvözeteként jelennek meg (gondoljunk a *Hangok és nevek* ciklusra). Egy bekeretezett fénykép tárgyszerű rajza indítja a nagymamára emlékező verset. De kitágul a tér és az idő: együtt virrasztva a nagymamával, felsejlenek benne felmenői: „egyszerre én vagyok / mind, aki régen / a jövőnek elsiratott / [...] megannyi ős-unokája volt. / Fejkendő-felhőt csomóz az égen / az Idő-anyóka: / a csillagtozokat / fölszedni fáradt” (*Nagymama*). Két idősíkot kapcsol össze a *Gyermekhang az éjszakában*: a felnőtt és a gyermeki létet idéző időt.

A gyermekkor fájdalmas, de tárgyilagosan előadott emléke konkrét vonásait elveszítve, de annál mélyebben tovább él a felnőttben. Ez a gyermekkori történet a második világháború családi tragédiájához nyúl vissza. A kisgyermek nem ismerhette háborúban elvesztett apját; s ha éjjel apja után felsírt, az édesanyja mindig felöltöztette, hogy nekivágjanak az éjszakának. A kisiskolás gyűlölt ellenőrző könyve is világháborús asszociációkkal zaklatta (*Ellenőrző könyvecske*). Háborús képzeteket kelt a *Balaton vihar* is, de még inkább a korai Kádár-kor, amikor „a tihanyi Golgota lerombolása után / három évvel” tombolt a vihar.

Diákkori emléket idéző verspróza *A IV. c bal-ladája*. A gimnazisták irodalomtanára következetes szigorral kérte számon a memoritereket. Azzal érvelt, hogy érettségi után 10–12 vers marad csak meg bennük. A régi diák most már érthetően azt teszi hozzá, hogy igazán jól csupán az osztálynévsort jegyezték meg elfeledhetetlenül. Ez a megszorítás azonban nem kisebbiti Perényi tanár úr érdemeit, inkább csak a társak, a közös élmények elbeszéléséhez segít hozzá az ellentétezés. A költő legfontosabb emlékeiben több történelmi utalás is helyet kapott. Az egyik diák anyjától lengyel szavakat kezdett el tanulni. Egy másikuk őrnagy apját 1945-ben az osztrák határnál lőtték le. Egy harmadik diák, Tóth Kálmán *Előre* című versét szavalta az 1848-as diákhősökről. A tanár úr pedig a hősök említésekor mindig 1956-ra gondolt és az '56-os versekre.

Bohdan Zadura lengyel műfordító születésnapjának köszöntése nem hagyhatta említetlenül azt sem, hogy számos klasszikus és kortárs költő között Illyés Gyula barátságára is számíthatott, az *Egy mondat a zsarnokságról* az ő fordításában vált lengyellé.

Ebben a ciklusban kapott helyet két derűs emlékezés is: egyikben összefonódik a festő barát (Somogyi Győző) és az ő Panka unokájának története. A Rékát, a még ifjabb unokát megje-

lenítő pillanatfelvételen a nagypapa idillikus szemlélete érvényesül. De nem ez a ciklus befejezése. A nagyszülőktől való búcsúzás elhagyottá teszi a magukra maradt időseket, s ők sem tudják, hogy „Mit hoz a jövő?” A kerti szappanbuborék-fújás a szalmaszállal azonban „nem pusztán riasztó sorsjelkép, / hanem életünkben ólálkodó valóság” (*A búcsúzás kétségei*).

Kovács Istvánnak ifjú korától fogva eleméntárisnak mondható élmény- és motívumköre az Erdély-tapasztalat. A Kilencek költőcsoportjának több tagja egyetemista korától kezdve járta – ha módja nyílt rá – ezt az országrészt. Kovács István újabb versei visszaemlékező jellegűek, mintegy fél évszázaddal korábbi tapasztalatokat, élményeket idéznek fel. Keresték a találkozást pályakezdő erdélyi költőtársaikkal is. Oláh Jánossal a régi domboldalon üldögélve – 1967-ben – az lesz számukra a fő kérdés: „Hogyan lehetne élni úgy, / mint azon az egyszer / volt, hol nem volt ősön? / Önmagunkra dőbentem, szabadon... / [...] ahogy ma itt is / a futásfalvi hegyoldalon” (*Jánossal azon az ősön*).

S a kérdésre adott válasz: azóta sem változott meg lényegében az erdélyi sors.

Kovács István hitet tesz a cikluscímet adó versben is amellet, hogy az anyaországi és az erdélyi sors elválaszthatatlan. Összekapcsolja a nyelv és az emberi tartás. Egész életre szóló a költő és egy csákányozó helybéli véletlen találkozásának tanulsága: „A közösen ragozott létigében / azóta érzem / a lélek lüktető vízjeleit – / jelen időben és többes számban” (*A lélek vízjelei*).

Bánffyhunad és Válaszút között járva félúton, egy pusztuló falu látványa ihleti a Kallós Zoltánnak ajánlott verset: „A sírkert borította dombhát / tűpárnának oly messze látszik, / aranyló vesszőkkel a fűzfák / megstoppolják a szemhatárt is. // Egyetlen utca csak a felvég, / És mintha nem is lakná senki... / Hol nem lehet Isten a vendég, / a temetőbe kell fölmenni” (*Félúton*).

E vers balladás hangvétele utalhat Arany Jánosra is, s a 2017-ben, Arany János évében keletkezett *Hóhegy* című verset a nagy költő előtti tisztelgés zárja. A burgenlandi hegyek hóval borított kőmorzsalékos oldalán „Ágnes asszony / szaggatott lelkéből / idáig sodort lep-lét” fedezi fel az arra látogató társaság, „amelyen itt-ott átüt / az ércektől duzzadó föld / megrozsdásodott vére.”

A *lélek vízjelei* ciklus ellentmondását, a szépség és az elszomorító valóságtapasztalat diszszonanciáját oldaná a következő ciklus címadó verse, a *Mesebeli kert a nyár derekán*. A békét sugárzó kert csak azért nem tudja a Paradicsom képzetét tartósan felidézni, mert „Hajnalra föl-túrva az ég is”. A kert más versekben is az elmúlást hívja elő, a búcsúvers különböző változataival rendre kifejezve a személyiség sorsát, amelyben el fog jönni a „nincs tovább!”

Egyértelműen életrészletek kapcsolód-nak össze a legutolsó ciklusban, a *Virrasztás*-ban. Bennük a búcsúzás és a változatlan feladatvállalás nem vitatkozik, hanem erősíti a létezőt. Ezt tárja elénk a *Lehetőség*, amely talán a kötet legfontosabb összegző műve. Álom és ébrenlét határvidékén villózik a megszólaló költő, aki egy emberi test torzóját látja meg. A részletesebb leírás után válik egyértelművé, hogy ez egy Krisztus-korpusz, s a látomás tárgyi alapja egy 18. századi falusi templom kin-cse. A versszöveg már korábban is utalt biblikus jelekre, mint a hajnali kakaskukorékolás, a vér-csöppök, a lándzsa hegye. De egyjelentésűvé akkor válik a leírás utalása, amikor ezt olvas-hatjuk: „Nem érek fel hozzá, / hogy megérint-hessem.” A tényszerű közlés itt billen át a lét- és

küldetésfilozófia szintjére: „Ketten vagyunk / a kiállítótérre ledózerolt / Golgotán, / ahová jöttem / vagy tévedtem. / Ki tudja? // Szentől szemben Vele / még dönthetek küldetésemről. / Tőle kaptam a lehetőséget... / Tőle, / aki már döntött.”

A szöveg közlésmódja a tárgyiasság és a szimbolikusság sűrű egygyé fonódását sejteti, mintegy azt érzékeltetve, hogy a beszélőt ugyanúgy bizonytalanság gyötri, akárcsak Jézust a végső döntése előtt. A vers lírai hőséneke közlése: „még dönthetek küldetésemről”, nemcsak rá vonatkozik, hanem arra a kétezer évvel ezelőtti régmúltra is, amelyben Jézus állt Pilátus előtt. Ekkor vált Jézus azonossá azzal, „aki már döntött”. A tömör szövegben talán megengedhető az a jelentésárnyalat is, hogy hasonlóképpen Isten is Jézus sorsáról.

A *Virrasztás* versei álom és ébrenlét, elmúlás és halhatatlanság határmezsgyéjén keresik a létezés értékeit; a félelmeket és a megnyugvást is kínáló válaszokat. Az esték, az éjszakák, az imák, a gregorián dallamok vezetnek el az egyetlen versből álló *Testamentum* ciklus záró pontjára, *A be nem telt idő* világtörténelmi látomásáig. A történelmi tragédiák után az elképzelt és vágyott jövő nevében szól a kérés: „száműzött álmaikat / folytassák jelen időben, / sziklának vetett háttal, / ...még itt a Földön, / ha már-már odaát is.”

A költő, aki számvetést készített a történelemről, személyes sorsáról, a kötet alkotásaival cáfolja a kötet előhangjában megfogalmazott, létformáját illető vádat: „Nem e világra való vagy – mondanák. / Pedig éppen most képzelem, / hogy az vagyok” (*Éppen most*).

Dialogus a színi mesterségről

Vidnyánszky Attila
(1964, Beregszász) rendező,
a Magyar Nemzeti Színház
főigazgatója, Kossuth-díjas

Vidnyánszky Attilával, a Nemzeti Színház főigazgatójával és vezető rendezőjével a fiatalkori indíttatásokról, színházi, szakmai kérdésekről, valamint a rendezésében színre kerülő *Bánk bán* című opera augusztus 20-i, margitszigeti bemutatójáról beszélgettünk.

– Gyermekkorát a kárpátaljai Beregszász közelében lévő Nagymuzsalyon töltötte. Akár a szülők múltjából, akár pedig az Ön személyes tapasztalataiból fel tud-e idézni olyan élettörténeteket, amelyek hatással lehettek egy „rendezői világlátás” kialakulására?

– A régmúltat felidézve, mindig is egyfajta kettőség jellemezte a családjunkat. Míg édesanyám – magyartanárként és drámapedagógusként – a nemzeti értékeket vallotta, addig az atyai látásmód a párttagság keretes szemüvegén keresztül tekintett le rám. Eből a helyzetből pedig sok feszültég adódott: karácsonykor kizárólag behúzott függönyök mögött díszíthettük fel a fát, nehogy az iskolaigazgató úr családjáról kiderüljön a szenteste megünneplése. (Többben ugyanis csak szilveszterkor kapcsolhatták be egyáltalán az égőket!) Édesapám nem átalott felsőbb ukázra még a faluban betlehemező gyermekeket is hazaküldeni, akiknek éppen az édesanyám tanította meg a szövegeket. Milliónyi furcsa érzület: anyai hazaszeretet, az apámon látott benső vívódások, mindmind nagyon mély nyomot hagytak bennem.

– Az Ungvári Állami Egyetemen végzett magyar szak után miként fordult figyelme a színházi élet felé?

– Szülőfalum iskolájában két esztendő tanítottam. Meghatározó élmény volt édesanyám színtársulatában játszani. Jól megtermett gyermekként adódott a lehetőség, hogy a *Lúdas Matyi*ban eljátszhassam Döbrögít. Mindezzel persze az igazságosztó Matyi ütlegeit is el kellett viselnem... Kisebb fellépések, irodalmi estek indítottak útnak. Otthon féltve őrzik egy kisiskolás írásomat, amelyben három utódot és a filmrendezői pályát kívántam a jövőtől. Jelenleg hat gyermekkel áldott meg a Jóisten, és már filmet is rendeztem, jóllehet ez utóbbiban még fejleszteném magam.

– 1992-ben szerzett rendezői diplomát. Igazgatóként, művészeti vezetőként és vezető rendezőként az azóta eltelt évek alatt rengeteg tapasztalattal gazdagodott. Bár minden egyes előadásnak más természete van, melyek azok a közös alapok, amelyek a siker feltételül szolgálhatnak?

– Nincsenek receptek, s éppen ez a szép a szakmában. A kellő komolyság és felkészültség biztosan alapfeltétel, mint ahogy a kifejezés szándékában rejlő akarat és a munkában való hit is. Ezzel kapcsolatban egy színész fejében a következő kérdések merülhetnek fel: „Mit akarok csinálni? Mi-

ért fontos számomra ez a szerep? Milyen üzenetet hordozhat az adott karakter?” Természetesen a rendező szemszögéből is érdemes rátekinteni az alkotás folyamatára: „Miként építsek fel egy próbafolyamatot? Milyen változtatásokkal futtatom el a rendezést a főpróba hetéig? S hogyan születik meg végül az előadás?” E kérdések megválaszolására a színészeknek és a rendezőnek is mindannyiszor szövetségre kell lépniük a szakmai stábbal, hogy az előadás működhessen. Mindezen tényezők ellenére a sikert sosem garantálhatjuk előre.

– *Mennyiben lehet rugalmas egy előadóművész? Létezhetnek-e elvi határok, avagy a hozott értékeket és világlátást minden esetben egyeztetnie kell a szakmai szempontokkal?*

– Az iménti felvetés több témát is érint. Egyrészt fontos tudnunk, hogy a kötött művek alapját maguk az irodalmi alkotások adják. Ez nem formai, hanem tartalmi kérdés: nem hamisíthatjuk meg a szerző üzenetét! Ha Petőfi Sándor *János vitézében* a síríg tartó hűség megjutalmaztatik, akkor az én darabom végén is ez lesz a zár szó. Sajnos, az elmúlt időkben ebből sok vitám származott egy-két tartalmi újításokba bocsátkozó kollégámmal szemben... Másfelől pedig régi alapelvemnek tekintem, hogy nem kezdek bele egy olyan alkotás megformálásába, amelynek a főüzenetével nem értek egyet. A rendezések így is folyamatos kompromisszumokkal járnak. Hitünkben és meggyőződésünkben azonban sosem szabad engednünk!

– *Hogyan látja, a korszak közömbösségének és cinikusságának sodró áramlataiban mi jellemzi a színpadon nevelkedő ifúságot?*

– Bizonyos szempontból nehezebb időket él meg a mai fiatalság, mint a korábbi. Bár a kommunista rendszer súlyos kényszereket állított elénk, tudtuk, hogy kiben lehet bízni, és kiben nem. Napjainkat ezzel szemben

a zűrzavar és a rohanás kettősége jellemzi. Annak idején a Színművészeti Egyetemen akár három szöveggel is foglalkozhatott a tanuló az öt év alatt. Most egy esztendő leforgásában kell nyolcat megtanulniuk. Ennek pedig az lesz az eredménye, hogy egyik műben sem merülnek el igazán. Nehéz küzdelem ez, amiben csak az alázat és a türelem jelenthetnek valódi fogódzópontokat.

– *Az anyaországi és a határon túli színházakat tekintve mennyiben beszélhetünk a jelen időszakot áthidaló közös kultúreseményekről, projektekről?*

– Beregszásziként is próbálok mindent megtenni annak érdekében, hogy határokat átívelő kapcsolatrendszerek alakulhassanak ki. A Nemzeti Színház folyamatosan járja a külhoni területeket, és párbeszédet kezdeményez az ottani teátrumokkal. Több eseményt is mondhatnék. Példaként az általam rendezett *Bánk bánt* említeném, amelynek bár az augusztus 9-re tervezett csíksomlyói előadása a román korlátozások miatt elmarad, augusztus 20-án, Budapesten viszont bemutatásra kerül. A fővárosi bemutatót a Margitszigeten láthatjuk Molnár Leventével a címszerepben. A kiváló szolistas mellett közreműködik még a Kolozsvári Magyar Operaház Zenekara, Kórusa, Balletkara és nem utolsósorban Kesselyák Gergely, Liszt Ferenc-díjas karmester. Nagy szeretettel várunk minden kedves érdeklődőt az előadásra!

Haramza Kristóf

Haramza Kristóf
(1996, Mohács) író, újságíró,
a Pázmány Péter Katolikus
Egyetem hallgatója

Turbók Attila

Az ifjúság múzeumában

Bella István emlékére

Turbók Attila
(1943, Budapest)
költő, újságíró,
szerkesztő

Az ifjúság múzeumában
veled találkozom először
bariton dörmögésű Bella Pista
játsszótál szeretkezéseink gordonkahúrján
harmincöt éve is a szántódi telefényben
körbeültek az ifjú zenészek hallgattak megbűvölten
nyújtottál nekik tálcán szerelmes í-ke-t ű-ke-t
vigyék magukkal majdani fényes pódiumaikra
így lesz tömör és gazdag a „zene színe”
a fagottos leány hetykén súgta füledbe
hogya azért mindannyian
halljuk: „kár hogy nő vagy bódító ella-bella”
kaucsuklabdák és fényszavak varázslójaként
illetlél karácsonyi dedikációdban
a fehér labda azóta horpad-török a fényszavak
deres héja hosszú telet idéz ám arcodtól hevülve
kószálok itt az üvegtető múzeumi aulában
érkeznek a komótos barátok rövid tereferére
Utassy Páskándi Banos Jancsi és szertelen-bohóc
Jenőnk akit ugyancsak a szíve vitt el
az újkori egészségügy „körbeszállító” gyalázatára
már nem dohányzom Pista harmincöt éve most mégis
kérek tőled egy mélyre szívható slukkot
fújhassam e komisz (emlékezetfojtó) novemberi ködbe
a szerelmes (bellai) ű-ke-t ó-ke-t
foszló füstkarikákat

Bella István (1940–2006) Kossuth-díjas költő, lapunk versrovatának egykori szerkesztője augusztus 7-én lenne 80 éves. Az itt olvasható két verssel emlékezünk rá.

Lázár Balázs
(1975, Szolnok) költő,
színművész, Budapesten él,
Bella István-díjas

Lázár Balázs

A vihar szeme

Bella István emlékére

Áll a világvégi vihar közepén az
„emberiség-köldök-kölönc”: a költő.
Körötte kavargó, omlik a világ,
de a ciklon mélyén, a száraz szemben,
csökkenő léleknyomású csendben,
a szóörvényből mozdulatlan alakot ölt ő,
s jelenléten túli jelentésére vár.
Miért ez a soha meg nem fogalmazhatóság?
Ez az önmagától mért zuhogó távolság?
Ez az állandósult eksztatikus hiány,
míg ott remeg a mindenség egy imán?
Eltölti a pusztulás előtti gyönyör és áhítat.
Az élet mint folyton újakezdett átirat...
Zúg a hurrikán, s záródik hatalmas szeme,
beteljesül, ami történhet eleve:
nincs már sok hátra, s könnyűvé lesz a lét,
szétszabdálja a huszonegyedik századi szél.
Akkor eszébe jut egy megváltónak hitt gondolat,
s a tudat peremén elképzeli szárnyas kerubokat.
Verssort lüktet a földben is,
ahogy bomlik az emberi test,
atomok boldog rácsüteme:
egyszeri, s mégis tökéletes.

Mezey Katalin

Kő Pál emlékezete

Mezey Katalin
(1943, Budapest)
költő, író, kiadóvezető,
Kossuth-díjas

1989-ben avatták fel Drégelypalánkon a Szondi György várkapitánynak és Drégelyvár hős védőinek emléket állító márványszarkofágot, Kő Pál alkotását. Az avatónnepségen a szobrászművész és a kivitelezésben segédkező tanítványa reneszánsz viseletbe, fekete bársonyzekébe öltöztek, a vendégek egy-egy szál sötétvörös rózsát kaptak a kezükbe. Fialat zenészek lanttal, énekszóval, mások verssel idézték fel a viadal tragikus, de felemelő történetét. A gyülekező, nagy szürke fellegek alatt, a gyönyörű kőkoporsó mellett állva, mindannyian úgy éreztük, mintha valóban ott lennének a történelem színpadán, megrendülve állnánk körül az örök nyugalomra térő vitéz várkapitányt. A sarkofágon feje alá tett nyereggel heverő Szondi, mintha még egy utolsó tekintetet kívánna vetni a távoli dombtetőn derengő vár felé, amelynek védelméért ő maga és maroknyi, hős csapata az életét áldozta. Hatalmas jobb keze alatt árván hevert buzogánya, érzékeltetve az immár beteljesült végzetet. Ez a szoboralak a sarkofág többi gyönyörű, érzelmes és naiv figurájával együtt közeli rokona egy másik emblemikus Kő Pál-alkotásnak, a Gellért-hegy lábánál, a lova mellett állva, két kezével egy kiskápolnát ölelve megörökített Szent István király emlékművének.

A június 7-én, élete nyolcvanadik évében elhunyt Kossuth-díjas szobrászművész, a Nemzet Művésze címvel kitüntetett, Kossuth-díjas magyar szobrászművészre, egyetemi tanárra.

Mezey Katalin és Hóvári János írásaival emlékezünk a 2020. június 7-én elhunyt Kő Pálra, a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas magyar szobrászművészre, egyetemi tanárra.

kel a munkáival a magyar történelmi szobrászat egy sajátos, csak rá jellemző fejezetét alkotta meg. Egyszerre volt képes megidézni a kódex-miniaturák ünnepélyes naivitását és a népművészet stilizáltságában egyetemes, érzelmgazdag ábrázolásmódját, és ezzel hatása alá vonni, a megjelenített történelem részesévé tenni művei szemlélőit. Magas színvonalon, tökéletes technikai tudással megalkotott művészet az övé, amelynek lényegéről sokat elmond maga a megformálás, a stilizálás módja is.

Ami Kő Pál történelmi szobrászatában tetten érhető, az határozta meg az életét is: a szülőföldhöz, annak múltjához és jelenéhez való hűség. Ez vonzotta őt sorsa egy fordulatában vissza Hevesbe, ahol visszavásárolta, helyrehozta és belakta az egykor elvesztett apai házat. Lehetett bármi skizofrén is az a valóság, amelyet itt megismert, ez indította el őt tehetsége kibontakoztatására: a világháborúk gyötrelmei, veszteségei, édesapja meghurcolása, börtönévei, az édesanyjával átélt, gyermekkori kivettség és nincstelenség, az '56-os forradalom tragikum. Ebben a közösségben, ebben a tájban volt a legotthonosabb, ez volt számára az a televény, amelybe mélyen belegyökerezett. Ebből táplálkozott művészete, amellyel életre keltette a magyar múlt jeles szereplőit és hőseit a mohácsi csatamezőre tervezett nagyléptékű emlékhelyen is, amelynek szobrászi megelevenítése jelentős mértékben a nevéhez kötődik.

Múltunk titkai nyomában szívesen járta az ázsiai pusztákat, többször ellátogatott Mongóliába is. A távoli utazások szobrai ihlető forrásai lettek, az ősi formák, motívumok, viseletek,

veretek hitelesen jelennek meg alkotásain. A modern művészetek nagy útkereszteződésének számító 20. században, amikor egyre kevésbé volt divat az ősi hagyományokból meríteni, Kő Pál felismerte tehetsége lehetőségeit, elsajátította és mesterien használta azt a szakmai tudást, amit a szobrászművészet legnagyobbjai hagyományoztak az utódokra. Volt bátorsága akkor is kitartani emellett, amikor a kor ítései szemében ez elmaradottságnak számított, és a különböző performanszoknak, ötleteléseknek, a jópofa formajátékoknak ezerszer nagyobb becsülete volt, mint a figurálisnak, a szobrászi tudással és tehetséggel megalkotott műveknek. „[...] amióta szobrászattal foglalkozom, s ebbe beleértem az érmet, plaketet, kisplasztikát, büsztöt, egészalakos portrészobrot és az emlékművet is, mindig izgatott,

hogy valami különösen érdekes, izgalmas műtárgyat készítsek, ami nem unalmas és nem feledhető!” – írta egyik esszéjében Kő Pál.

Alkotásait ismerve bizonyos, hogy sikerült megvalósítania ezt az ars poeticá-nak is beillő törekvést: sem műveiben, sem figyelmes, mindig tréfára kész, szeretetre méltó személyiségében nem volt sosem unalmas, nem volt feledhető. A maga észjárásával, a maga kezejével minden számára lényeges jelenséget úgy tudott megragadni, olyan formákkal és vonalakkal megörökíteni, ahogy azt más nem tudta, nem szokta, nem akarta.

Kő Pál útja nem volt könnyű, nem volt egyszerű, de beteljesítette hivatását, életműve megtermékenyítette a kor magyar szobrászművészetét, sikeres tanítványok sora bizonyítja sugárzó tehetsége erejét.

Szondi György emlékműve (Drégelypalánk, 1989, süttöi mészkő, fotó: Juhász J. – Országos Széchényi Könyvtár)

Hóvári János

„Nekünk mégis Mohács kell...”

In memoriam Kő Pál „Lujos”, 1941–2020

Hóvári János
(1955, Kiskorpád) történész,
turkológus, diplomata,
Budapesten él

Az alkotóművész nem hal meg mindaddig, főleg, ha képzőművész, amíg érezhetjük a műveiből áradó katarzist, s amíg a ránk maradt alkotásokat ennek jegyében csodálni és újra meg újra értelmezni képesek vagyunk. Kő Pál 2020. június 7-én testében itthagyt bennünket, június 20-án helyeztük örök nyugalomba Hevesen – *Requiescat in pace!* –, művei által azonban számkra halhatatlan. S reméljük, hogy nagyon sokáig az marad.

Kő Pál, akit barátai „Lujosnak” hívtak, az elmúlt fél évszázad magyar szobrászművészetének meghatározó alkotója: a Magyar Művészeti Akadémia tagja, a Nemzet Művésze (2014), M. S. mester-díjas (2007), Prima Primissima díjas (2006), Kossuth-díjas (2001), Érdemes Művész (1986) és Munkácsy Mihály-díjas (1975). Egész élete önmegvalósítás volt a tehetség adta gazdag, ha kellett, meghökkenítő, lelket megkínzó, vígságot árasztó kifejezési eszközökkel. Kő Pál a magyar történelem szobrásza volt. Hogyan is lehetett volna más, hiszen nemzedéke torz és elrabolt történelmi időben élt, de a második világháború árnyékában és 1956 titkaival. E generációnak az „igazi” magyar történelemért foggal-körömmel kellett küzdenie – és persze furfanggal is. Ez a nemzedék tudta igazán, hogy a nemzeti hagyomány milyen nagy érték: „az mi sebünk senkinek úgy nem fáj, mint minénkünk” – vallották Zrínyi Miklós igazságát, és tanították azt a fiataloknak. Kő Pál egy olyan nemzedék nagy alakja, amely átívelő kívánt lenni (sőt, annak kellett lennie) a szerencsétlen (de mégis érdekes és élettel teli) 1960–80-as években. Nemzedéktársai (akik a második világhá-

ború előtti és alatti években születtek) életük egy hosszú szakaszában aligha gondolhattak arra, hogy az „átívelést” megérik, s a rendszer-változás 1989–90-ben hirtelen rájuk mosolyog. Száltal más eszközük is lesz a történelem s az ebben megbújó rengeteg érték éltetésére, mint a tanítványok általi átörökítés.

Ennek a nagy nemzedéknek megadta a Jóisten, hogy életük delén, ötvenéves koruk táján, újrafogalmazzák magukat. De kellett-e nekik ezt tenniük egyáltalán? Nem! Ők egy olyan úton mentek tovább szabad vagy szabadabb körülmények között, amelynek kemény ösvényeit már a pártállamban kitaposták maguknak. Kő Pálnak és a hozzá hasonló alkotó- és előadóművészeknek nem kellett Saulusból Paulussá válniuk. Csupán az új lehetőségekkel kellett élniük, ha ezt az „új törekvők” hagyták, vagy a pártállami, a régi ellenfelek, a demokrácia eszközeit felhasználva, nem álltak ismét útjukba.

Kő Pál a nemzethez tartozás s az örök egyetemes értékek tiszteletét véste kőbe, vágta fába, s öntötte bronzba vagy más anyagba, mint sokan tették ezt nemzedékéből írásaikkal, könyveikkel, irodalmi alkotásaikkal, filmjeikkel, vagy csupán bátor kiállásaikkal. Én, aki az öcsceik nemzedékéhez tartozom, már nagyon fiatalon megcsodálhattam (megérthettem) bátyáim – Barta Gábor (1943–1995), Szakály Ferenc (1942–1999), Hajnóczi Gábor (1943–2005), Nagy Gáspár (1949–2007), Utassy József (1941–2010), Katona Tamás (1932–2013), Makovecz Imre (1935–2011), Görömbei András (1945–2013), Kobzos Kiss Tamás (1950–2015), Csete György (1937–2016), Oláh János (1942–

2016) és Kő Pál (hogy csak azokat említsem, akik már nincsenek közöttünk) – veretes kiállításait, szorgalmát, tehetségét és vidámságát. Tehettem ezt Jankovics Marcell és Rubovszky Éva híres, Küküllő utcai szalonjában (minden hónap első szombatjának estéjén) az 1980-as években, s a Március 15-i Társaságban 1980-tól, Hoppál Mihály és Haider Edit lakásán. Minden összejövetel örömmel, vidámsággal s a nemzet iránti felelősséggel volt teljes. Kiállítás volt az örök Magyarország mellett, nem egyszer besúgó társaságában, akiket sohasem lehetett teljesen kiszűrni. „Lujos” ezeken az összejöveteleken egyszerre volt a komolyság szobra, a csínyek mókamestere s az éneklés rendíthetetlen híve. Közben vita folyt politikáról, művészetről, Közép-Európáról s mindarról, ami 1990-ben a nemzet kezébe került.

Élni kellett a Kádár-rendszerben is, még hozzá úgy, hogy az az ösvény, amelyen a tehetség és a szorgalom kéz a kézben menetelt, tiszta és igaz maradjon. Ehhez néha vagányság, néha kompromisszum, néha szerencse kellett. Bukni is lehetett, sőt belehalni is. De Kő Pálban és nemzedéktársaiban mindig megvolt az erő (még akkor is, ha azt néha álcázni kellett) és a sziszifoszi újratevés parancsa, hogy az úton végig kell menni, s a művet bármi áron be kell fejezni. Nem kétséges, hogy Kő Pál főiskolás éve alatt olyan mentorra talált Somogyi József szobrászművész és rektor személyében, aki formálta művészetét, és segítette művészi boldogulását. A szürrealista magyar szobrászat nagy alakjának a modernizmushoz való viszonyát élete végéig megőrizte, hűséges tanítvány maradt. A magyar hagyományt azonban másként értelmezte, mint mestere. Nem csupán azért, mert más anyaggal dolgozott, és más korosztály gyermeke volt, hanem leginkább azért, mert „Lujos” nemcsak a klasszikus, hanem a magyar formákban is látta az egyetemességet és a modernséget.

Kő Pál művészetének az egyik legkiválóbb ismerője, Wehner Tibor 2012-ben ezt írta róla: „A Kő Pál alkotta szobor a XX. század utolsó

harmadának, a XXI. század első évtizedének [első két évtizedének – H. J.] autentikus művészeti dokumentuma, komoly, a kor valóságából erdeztetett, gazdag jelentéstartalmakat hordozó tanúja. A Kő Pál alkotta szobor az egyén etikus létezmódjának lehetőségeit és a közösség cselekvési esélyeit kereső, a múltba tekintő, s a mindennapok jelenkori gondjait és a történelmi távlatokat is újra meg újra kérdések és válaszok fókuszába sűrítő plasztikai jelentés. Olyan plasztikai jelentés, amelyben a valóság szerűség az álomittassággal vívja küzdelmét, s amelyben a szeretetet áhító és a szeretetet sugárzó szándékok és emóciók csillapíthatatlan hevességgel hadakoznak egymással. Kő Pál szobrászata totális magyar szobrászat.” E mondatok után nehéz többet mondani, kevesebbet pedig felelőtlenség. Amit e sorok írója leginkább tehet: megmagyarázza írásának címét, az önkényesen módosított Ady-idézetet, amelyet kicsit más kontextusban használ, mint nemzedékünk költőfejedelme: „Nekünk mégis Mohács kell...”

A fiatal Kő Pál számos idősebb kollégájával és nemzedéktársával 1975-ben (talán 1974 végén) megbízást kapott arra, hogy részt vegyen a Mohácsi Emlékpark emlékjeleinek (amelyek hamarosan sírjelek lettek) elkészítésében. A történet háttérében az állt, hogy a Mohácsi Városi Tanács és a Baranya Megyei Tanács 1974 tavaszán arról döntött, hogy a mohácsi csatatéren, 1960 őszén feltárt csontok fölé emlékparkot épít. Ennek megkezdődött az engedélyeztetése és művészi arculatának meghatározása. Az építészeti terveket Vadász György készítette, a hatalmas és nagyszerű bejárati kapu Pölöskei József (1936–2005) ötvösművész munkája, a Jagelló-kor szimbólumát jelentő, kettérepedt, bimbózórózsa-díszkút pedig Illés Gyula (1923–2008) szobrász alkotása. „Lujosra” és a mellette dolgozó barátaira a sírhalmok melletti emlékhelyek elkészítése várt. A munkák megkezdését nehezítette, hogy a munkálatok során még 1976 elején is újabb sírok kerültek

elő, s ennek következtében mindent át kellett tervezni. Az emlékparkot rohammunkában kellett elkészíteni, hogy 1976. augusztus 29-én megnyitható legyen. Ez egyrészt nehéz kihívás elé állította az alkotókat, másfelől azonban lehetetlenné tette a művekbe történő „vonalas” pártállami beleszólást – ha arra mégis igény lett volna. Kő Pál és kis csapata élt ezzel a sajátos lehetőséggel. Kihasználva a hatalmi erők közötti törésvonalat, s élve a fiatal művészek új útkezesésének lehetőségével, olyan sírjeleket készítettek, amelyek a nemzeti emlékezés vulkáni csóvái lettek. Ezzel a magyar faszobrászat kitört a szűkebb képző- és népművészeti keretei közül, s a magyar történelemnek lett bátor és igaz értelmezője.

Kő Pál nagyon jól érezte, s ezt későbbi nyilatkozataiban *expressis verbis* meg is vallotta, hogy neki és művésztársainak a mohácsi csata nem csupán az 1526. évi hősiességet és tragédiát jelentette, hanem mindazt, ami a magyarsággal a történelmi sorsfordulók során korábban és később megtörtént: Muhitól Doberdón át a Don-kanyarig. A mohácsi csontvázak nem csupán a 450 éve elesetteket jelképezték, hanem számos olyan fiút, férjet és édesapát, akiknek csontjait a voronyezsi mezők rejtették. Kő Pál nemzedéke a magyar történelmet *egyetlen folyamnak* látta, amelyben az örömök és a tragédiák ismétlődtek. De nem gondolták azt soha, hogy Muhival, Moháccsal, Trianonnal a nemzet életének véget lehetne vetni. Tisztában voltak a magyar nép túlélési képességeivel: a szülőföldhöz foggal-körömmel való ragaszkodás nemzedékeken, sőt évszázadokon átnyúló erejével. Ismerték és nagyon *böcsülték* a magyar népi-paraszti hagyományokat, amelyeket nemzetfenntartónak tekintettek, s tisztában voltak azzal is, hogy a falvak szétverése a téészesítés keretében milyen törését hozza a népi-nemzeti tudatnak. Nagyra tartottak minden olyan polgárt és grófot, aki a nemzethez tartozást értéknek tekintette. Álláspontjuk szemben állt a pártállaméval, amely a magyarság megma-

radását és jövőjét a szovjet világhoz kötötte, s ezzel a magyar erőt, képességet, vele együtt a *magyarság esélyeit* is gúzsba kötötte. A mohácsi sírjelek rendszere az e törekvések ellen való nyílt lázadás volt. Az emlékparkot 1976. augusztus 29-én megnyitották, az ottani műalkotásokat onnan eltüntetni nem lehetett, azokkal a pártállamnak együtt kellett élnie. Ezt követően a Mohácsi Emlékpark közel másfél évtizedig feszítette a húrt a pártközpont által hirdetett „vonalas” és valós (társadalmi) magyar nemzeti önszemlélet között. Így öt-ötözött egybe máig ható erővel a modern magyar szobrászat és a magyarság évszázados küzdelme a régi csontok fölé emelt nemzeti nekropoliszban.

A sírjeleket a magyar művészettörténet pop-artos népi fafaragásoknak tartja. Részben igaza van, részben nincs. Kő Pál 29 sírjele egyszerre remek szobrászati munka – gondoljunk a löfejekre, II. Lajos, Tomori Pál és Szulejmán szultán stilizált portréira –, azonban szekértartozékokat, hámfákat és a legkülönbélebb falusi kovácsvasalásokat is beléjük építette. Ez utóbbiak egyben figyelmeztető emlékjelei is voltak az 1960-70-es években szétvert népiség történelmi, népművészeti és kézműipari veretességének.

A sírjelek lassan félévszázadosak lesznek. Legtöbbjüknek földben álló talapzata már szétkorhadt. Minden jel faanyag megpedezett, a festések pedig lekoptak vagy megkoptak. Számos jó szándékú, de nem elégséges közbelépés történt megmentésükre. A faanyagok tartósítása 1976-ban még gyermekcipőben járt, a mai távlatok már legalább egy évszázadosak.

„És a legnagyobb keserűség – írta Jankovics Marcell 2012-ben – mohácsi emlékművét [t.i. Kő Pálét] meg teszi az idő. Kérem, kedves Mester, Mohács és az ország vezetői! Ez ellen tenni kell. A faszobornak az a sorsa, hogy idővel elkorhadjon. Ha nem közönséges sírjel, mint a mohácsi, mely »nemzeti nagylétünk nagy temetője« fölötte áll, akkor megérdemli, hogy ne

a szokott velencei chartás magyar módra hagyjuk elpusztulni, hanem, amikor »idő van«, a japán példát követve, újra faragtassuk.” A nemzedéktárs és barát erre szólított fel a Mester hevesi temetésén is! Kő Pálnak, mint a Képzőművészeti Főiskola (és Egyetem) tanárának, az új és rendkívül tehetséges szobrásznemzedék mentorának számos olyan remek tanítványa van, aki a sírjeleket újra tudja faragni, s azokat új lehetőségek szerint képes a jövőnek tartósítani. Többször elmondták „Lujosnak”, hogy ők ezt örömmel és nagy igyekezettel tennék. Ezzel, véli e sorok írója, mesterük rituális temetését is átélhetnék a nemzeti gyászparkban, s úgy búcsúzhatnának tőle, ahogyan Ő megérdemli. Mindaz, ami megmaradt Kő Pál sírjeleiből, még akkor is, ha egy részük már csupán töredék, az restaurálható, s múzeumban

a helye. De jó lenne, ha Kő Pál tanítványai Mohácsott, Mesterük sírjeleinek újrafaragása mellett – az Emlékpark bővítése révén – lehetőséget kapnának arra is, hogy 2026-ra – amikor a mohácsi csata 500. évfordulójára emlékezünk – saját nemzedékük eszközrendszerével és gondolatvilágával kőbe és fába faragassák, vagy bronzba önthessék mindazt, amit a magyar sorsfordulókról és annak kapcsán a magyar történelemről gondolnak! Egy ilyen kortárs valómásor rávilágíthatna arra, hogy fiatal alkotóinknak épp akkora a tehetségük, és éppolyan a nemzetfáltásuk, mint nagy elődeikének. A Kő Pál által ránk hagyományozott mohácsi sírjelek nem csupán a múlttól, hanem legalább annyira a jövőről, a magyarság életerejéről is szólnak – a tradíció és modernitás ötvözetének csodálatos formanyelvén.

Lovak (Mohácsi Nemzeti Emlékhely, 1976, fa, fotó: Ády – kozterkep.hu)

Varga Zoltán Zsolt

Négy évszak

Varga Zoltán Zsolt
(1962, Szombathely)
író, szobrász, restaurátor,
Gödöllőn él

Tavaszi

A keze úgy remegett, mint egy masszív alkoholistaé, csak nagy nehezen talált bele a zárba, feltépte az ajtót, bevágta maga után, odarontott a lemezjátszóhoz, bekapcsolta, a kart a lemez elejére tette, megvárta, amíg a tű a barázdába süllyed, majd lehuppant a fotelbe, és a két hangszórót a füléhez emelte. Amint felcsendült Vivaldi *Négy évszak*ának első taktusa, olyan gyönyör járta át, mint a drogot, amikor a szer végre bekerül a véráramába. Valóban, Pusztai Sándor festőművész-rajztanár számára Vivaldi *Négy évszaka* jelentette a drogot, más zenét nem is hallgatott, ezt viszont naponta legalább egyszer. Képtelen volt megenni. Évente legalább négy korongot nyűtt el, a zeneműboltban már nem is kérdezték, ahogy belépett, nyújtották felé a Ferencsik vezényletével készült bakelit-lemezt.

Pusztai közepes termetű, szikár, mélyen ülő égkék szemű, hirtelen haragú férfi volt. Birkapásztor apja azért taníttatta, mert alkalmatlanak vélte fizikai munkára. Sándor imádta szüleit, különösen az anyját. Kedvéért művészi szakálláról is lemondott, még főiskolás korában. Amikor először ment haza bozontos szőrzetével az arcán, anyja majdnem szívrohamot kapott.

– Kisfiam, te nem vagy zsidó...

Sándor a vidéki városka egyetlen toronyházának nyolcadik emeletén lakott, a szomszédok gyűlölték, nemcsak a folyosón terjengő olajfestszag miatt, nemcsak Vivaldi okán, hanem azért is, mert az Alföld tágas pusztájáról a városkába került férfit klausztofóbia gyötörte a „nyúlketrecben”, ahogy lakását hívta, és klum-

pájában, mint fogságba esett vad, gyakorta róta a köröket, sokszor éjjel is. A legtöbb lakó még csak szólani sem mert a goromba férfinak, s ha valaki mégis kifogást emelt, lepergett róla.

Ezen a tavaszon elhúzódó alkotói válságban szenvedett. Előző nyáron, egy alföldi alkotótáborban megfestette élete főművét. A kép egy vihar lecsillapodásának pillanatát ábrázolta, a bal felső sarokban a távolodó sötét felhőkkel, középen szivárvány keretezte tanyával. Az átélt égi háború extázisában, csuromvizesen, fél óra alatt festette meg Egry József stílusában, a lehető legkevesebb ecsetvonással érzékeltetve a fényben feloldódott tájat. Azóta egyetlen képén sem tudta megközelíteni ezt a bravúrt. Műtermként használt nappalijában egy sötétbarnára pácolódott, festékmaszatos állványon állt a kép, napjában többször is megállt előtte, és egyszerűen nem akarta elhinni, hogy ez az ő kezéből került ki, képtelen volt megfejteni létrejöttének titkát. Az új festőállványon egy éppen csak elkezdett tájkép árválkodott, körben, a falak mentén félbehagyott és késsel felszagotott vásznak sorakoztak.

Az alkotói válsághoz újabb érzelmi megpróbáltatás társult, az ötvenes éveie elején járó férfi – aki csak nemrég dolgozta fel négy évvel korábbi válását, kamasz lánya elköltözését – beleszeretett harminchat éves kolléganőjébe, Mártába, úgy tűnt, reménytelenül. A biológia-kémia szakos tanárnő félévkor vette át szülési szabadságon lévő kolléganője helyét. Sándort első látásra felkavarta ez a zárkózott, barokkosan telt idomú nő. Kamaszos szerelmi álmai között egy fiú trónörökös megszületése is szerepelt.

Az udvarlás gyakorlatából kiesett férfi suta mondatokkal közeledett Mártához, aki csendes mosollyal fogadta az ügyetlen bókokat. Az ön-maga előtt megszegyenülő férfi ilyenkor alig győzte kivárni, hogy felcsendüljön Vivaldi *Négy évszaka*.

Egy áprilisi estén Márta bekopogtatott Sándor ajtaján, és a férfi legnagyobb döbbenetére szó nélkül a karjaiba vetette magát. Némán szeretkeztek.

Márta még abban a hónapban átköltözött albérletéből, és amikor májusban az anyakönyvvezető elé álltak mindössze két tanú tár-saságában, szíve alatt már gyermeküket hordta.

Az asszony lépésről lépésre terjeszkedett a lakásban, először a fürdőszobai szekrény két-harmadát és a kád szélét foglalta el piperetárgyaival, aztán otthonról hozott virágaival rakta tele az ablakpárkányokat és a szekrénytetőket, majd a konyhában töltötte fel edényeivel a fér-fi szegényes készletét. A ruhásszekrények is az ő ruháival teltek meg hamarosan. Sándor kla-usztrófóbiája súlyosbodott. Még nem is látszott Márta terhessége, amikor már megpendítette, hogy a nappaliból gyerekszobát szeretne. Pusztai szinte megkönnyebbülve hurcolkodott át festőeszközeivel az egyik félszobába, aztán napokig be sem nézett oda. Életét ekkor teljesen betöltötte a friss szerelem, még Vivaldiról is megfeledkezett egy időre. Naponta szeretkeztek, de amikor a magzat másfél hónapos lett, az asszony egyik pillanatról a másikra megtagadta az együttléteket a babára hivatkozva. A gyakori nemi élethez szokott, felhevült férfi ezután a kulcslukon át leste meg a fürdőző asszonyt, mint Zsuzsannát a vének.

Nyár

Ahogy lezárult a tanév, Márta egész nyárra hazautazott, a férfit nem hívta még látogatóba sem. Arra hivatkozott, hogy szülei csak néhány évvel idősebbek Sándornál, számára kínos len-

ne együtt látni őket. Pusztai beletörődött, sőt, egy kicsit meg is könnyebbült. Ahogy az asszony kilépett az ajtón, visszapakolta festőfelszereléseit a nappaliba, a kishabában összezsúfolta a virágokat.

– Visszakaptam az életemet – dünnyögte maga elé.

Felhagyott a tájképekkel, melyeket az alkotótáborban készített akvarellek alapján próbált megfesteni a szívárványos kép mintájára, és áttért az aktra. Mártát festette emlékezetből. Az asszony telt formái annyira beleégtek retinájába, hogy két-három naponta megfestett róla egy képet különböző pozitúrákban.

Amikor egy tucattal elkészült, felhívta galériását a lakásba. Horváth úr ujjával az ajkait morzsolgatva nézegette a fal elé állított képeket, ám hirtelen felfedezte a szívárványos tájképet az öreg festőállványon.

– Ezt megveszem. Mennyit kérsz érte?

– Az nem eladó.

– Adok érte húszezret.

– Mondom, hogy nem eladó!

Horváth úr végül három aktot elvitt bizománnyban az öt, a galériában már évek óta porosodó, eladhatatlan tájkép mellé.

Augusztus elején Sándor ismét elutazott az alkotótáborba. Mivel többé-kevésbé útba esett, meglátogatta Mártát, anélkül hogy odaszólt volna előtte. Az asszony nem titkolta haragját. Kelletlenül mutatta be a szüleinek. Sándor nem maradt ebédre sem, bepattant a Trabantba, és elporzott, mélyen megsértve a szülőket.

Az alkotótáborban egyetlen képet kezdett el. Munka helyett művészársait piszkálta, zaklatta. A táborvezető egy hét múlva hazaküldte.

Márta augusztus utolsó napján toppant be a lakásba, amit Sándor pár nappal korábban már visszarendezett. Békülékeny hangulatban érkezett, letelepedett a fotelbe, és magához hívta Sándort, hogy tapogassa meg pocakját. A férfi térdre ereszkedve tette rá kezét a feszülő bőrre, és megérezte a baba rúgkapálását. Elpityeredett.

Ősz

Az őszi számos konfliktust hozott kettejük között. A férfi, aki fuldokolt a panelben, minden ablakot kinyitott, az asszony, akit bántott a huzat, nem győzte zárni utána. Groteszk társasjátékukká vált az ablaknyitogatás és -csukogatás.

Még az első tanítási napok egyikének délutánján orosz szakos kollégájuk meglátta az aktokat a galériában, és felismerte rajtuk Mártát. Az asszony dühödten tépte le a képeket a galéria faláról, és otthon Sándor elé vágta.

– Ezt mégis hogy képzelted? Meztelenül mutogatsz a kollégáknak, a diákoknak? Az egész városnak?

– Ez művészet.

– Szarok a művészetre.

Addig sem beszélgettek túl sokat, nem nagyon voltak közös témáik az iskolai életet leszámítva, de ezután legalább egy hét teljes szilencium következett. Sándor egyre többször menekült Vivaldihoz, sőt, egy idő után a pálinkásüveghez is. Az asszony meg kiborult a *Négy évszak* állandó hallgatásától. Egy nap Korda György-lemezzel állított be, és fel is tette. Sándor egy szót sem szólt, leállította a lemezzátszót, levette a korongot, és kihajította az ablakon. Kedvtelve figyelte, ahogy a bakelit pörögve, ringatózva hull alá, majd az aszfalton rípiyára török. Márta a férfi mögé lépett, és tiszta erejéből hátba vágta. Pusztai homloka az üvegnek koccant.

Bármelyik nap ért haza rajzszakköréről vagy kocsmából, Márta mindig a tévé előtt ült, és még csak felé sem fordult. Egy este, amikor kocsmából jött haza, és a szokásosnál többet ivott, felkapta a tévét, egy rántással kitepte konnektorostól a falból, majd kihajította a nyitott ablakon. Le se nézett előtte az utcára. A készülék hatalmas robbanással zúzózott szilánkokra. Sándor csak azért úszta meg rendőri feljelentés nélkül, mert a város rendőrpáncsnokának a fia a rajzszakkörébe járt, és felvételt nyert a főiskolára.

Tél

A babát december végére várták, a hónap elején hozzáfogtak a gyerekszoba kialakításához. Megtakarított pénzük kevésnek bizonyult, ez újabb veszekedések forrásává vált, mert Sándor sem a rokonságtól nem volt hajlandó pénzt kölcsönkérni, sem bankoktól hitelt felvenni.

Az asszony szóvá tette, hogy milyen nevetésgélesen kevés pénzt kér szakköröseitől.

– Hogyan kérhetnék tőlük többet, ha nem tudok megfesteni egy kurva tájképet lassan egy éve? Nem tanulnak ezek a szerencsétlenek semmit sem tőlem, hiszen én magam sem értem a lényegét. Karácsony előtt mindig eladnak tőlem egy-két képet, majd abból lesz elég pénzünk – zárta le a vitát Pusztai.

Amikor szeptemberben Márta elhozta a galériából az aktokat, Horváth úr kiszaladt utána az utcára.

– Asszonyom, azért a szivárványos tájképért megadnék húszezret is. Vegye rá a férjét, hogy adja el nekem.

December közepén még nem volt kiságy, pelenkázó, kisszekerény. Az asszony megalégtelte férje tehetetlenségét, fogta a szivárványos tájképet, és elvitte a galériába. Az árat feltornázta huszonötezerre.

Pusztai csak napok múlva vette észre a kép eltűnését, addigra Horváth úr már továbbadta a festményt, a szállítók pedig meghozták a gyerekbútorokat. Sándor az aktokon állt bosszút, az összes vásznat felhasogatta. Vivaldit ezentúl csak akkor hallgatott, ha Márta nem tartózkodott otthon, a pálinkásüveget viszont, amit az egyik felhasogatott kép mögé rejtett, folyamatosan szlopláta.

Szilveszter délutánján pesti kollégista lánya a barátjával csengetett be hozzá. Tántorogva, ködös tekintettel nyitott ajtót, bal kezében pálinkásüveget lóbált. Eszter gyengéden kicsavarta kezéből a palackot.

– Már eleget ittál, édesapa.

A lakásban mindent betöltött az átható enyvsg, Pusztai kocsonyát főzött, hogy azzal várja majd a kismamát, akit aznap reggel vitt be a kórházba. Épp ott tartott a munkában, hogy a hatalmas fazékból tányérokba merje a gőzlgő folyadékot, bőr-, hús- és csontdarabkákat. A fiatalok felajánlották segítségüket, de elutasította. Imbolyogva hordta ki az erkélyre a színültig töltött mélytányérokot, a lé végigcsorgott a kezén, le a padlószőnyegre, útvonalát sötét plecsnik szegélyezték. Maszatos kézzel rakta fel a korongot a lemezjátszóra, sercegve csendült fel a tavasz első tétele.

– Ta-ra-ta-ra-ra-tam-tam! – üvöltötte fejhagon Sándor. – Hallgassátok csak, ebben a zenében benne van minden, az egész anyatermészet és az emberi élet minden drámája, de optimizmusa is. Azt mondják, Bach volt az ötödik evangélista, az ő zenéjéből maga Isten szól, de szerintem Bach zenéje unalmas, én Vivaldiból hallok ki a Teremtő szférikus muzsikáját. Az a szívárványos képem nem azért lett jó, mert elértem vele Egry festői színvonalát, hanem mert sikerült megfestenem Vivaldi *Négy évszak*ának vihar tételét.

A hangokat transzformáltam fényekké...

Ebben a pillanatban megszólalt a telefon. A kórházból hívták.

– Lányom született, már megint lányom született! – ordította, majd kiment az erkélyre, felkapott egy kocsonyás tányért, behozta, és nekivágta a falnak, aztán még egyet, csak ekkor

tudták ketten lefogni a zokogó, őrjöngő férfit. A kocsonya úgy csillogott a falon, mint a vastagon felkent tapétaragasztó.

Sándor január harmadikán hozta haza Mártát és a mózeskosárban fekvő Ágnest. Egy hét múlva, amikor hazajött este a szakkörből, üres lakást talált. Márta a szüleihez költözött a gyerekekkel, a gyerekbútorokkal és a virágjaival. Hamarosan megérkeztek a válasi papírok is.

Pusztai csak a téli szünet előtti napokban tudta meg egy kolléganőjétől, aki Márta egyetlen bizalmasának mondhatta magát, hogy az asszony már az iskolába kerülése első napjától fogva „Sán-donor”-nak nevezte, ha szóba került.

Pusztai egy ideje észrevette, hogy kollégái mulatnak rajta a háta mögött. Szégyenében a téli szünet első napján meghirdette, és pillanatok alatt eladta lakását – áron alul. Egy alföldi falucskában vett házat, az iskolában azonnali hatállyal felmondott. Örökre eltűnt a városból.

A toronyház lakói azonban megesküdték volna, hogy még hónapokig hallották kiszűrődni volt lakásából a *Négy*

évszak dallamfoszlányait, és klumpája monoton kopogását, egyikük pedig váltig állította, hogy egy éjjel, hazafelé jövet, látta őt barettjében és ballonkabátjában elsuhanni a ház előtt. Nyitott kabátjának két szárnya – mesélte – az erős szélben úgy repdesett mögötte, mint két angyalszárny.

Van Gogh (bronz,
fotó: Oláh Katalin Kinga)

Biernaczký Szilárd

Történelmi szomorúság

Személyes jegyzetek Lezsák Sándor Csaba-legenda feldolgozásáról

Biernaczký Szilárd
(1944, Budapest)
néprajzkutató, afrikanista,
Iroko Award Életműdíjas

Érző lelkületű, irodalomkedvelő olvasó, irodalmár vagy irodalomtudós számára, már ha képes nyitottan, humán vértetben átélni az adott szövegből elé táruló vészterhes eseményeket, a történelem tényeivel való szembesülés majd mindig szomorúságot, elkeseredést, fájdalmat okoz.

Lezsák Sándor *Attila fia, Csaba királyfi* című színművében, amelyet egyvégtében olvastam el, s inkább regényként képzeltem magam elé (semmint drámai jelenetkezéssel állítottam volna azt képzeletem színpadára), a nagy történelmi pillanat elmúlásának, a nemzedékeket maga alá temető több évszázados várakozásnak (a későbbi magyar honfoglalás esetlegességének) a szomorúsága nyűgözött le. Jóllehet, e színmű, vagy inkább dráma a nemzeti történelem legendás kezdeteire való rátekintés meghatározó élménye mellett egy sor művelődési mezőben, csatornán is szemnyitogató ismerettel szolgált számomra. Olyan ismeretekkel persze, amelyek elválaszthatatlanok voltak magától az irodalmi élménytől, a megszövegezés adta esztétikai tulajdonságoktól.

Ki ne tudná (az én nemzedékem még tudja), hogy a mitikus-reális Csaba királyfi arca számos jól ismert megfogalmazásból néz le ránk (Benedek Elektől a piliscsabaiak településtörténetéig), és hogy maga Arany János is küzdött egy Csaba-trilógia megkomponálásával, amelyből azonban csak (éppen nem a Csabára vonatkozó) töredékek készültek el.

Számos, az interneten úszkáló értelmező szövegtől eltekintve itt most az ugyancsak ke-

vésse emlegetett interpretációt szeretném idézni Eckhardt Sándor *Attila a mondában* című dolgozatából (friss élményként, hiszen a Németh Gyula szerkesztette kötetet – *Attila és hunjai*, 1940 –, amelyben ez a fontos írás megjelent, édesapám halálakor, 2002-ben volt módomban megörökölni, így megismerni). Eckhardt ugyanis, bár az újabban feltárt dokumentumoknak nem volt még a birtokában, az akkori ismeretek alapján mégis nagyszerűen mutat rá a Csabakomplexum régi forrásainak zavaraira, ellentmondásosságaira:

„Igen bonyolult a Csaba-monda és a székelyek hun eredethagyományának kérdése, mert itt Kézai valószínűleg valóságos hagyományt rongált meg tudákos átköltésével. Fő törekvése talán az volt, hogy egy Csaba nevű őson keresztül Ába király nemzetségét Attiláig visszavezesse, s így ennek a nem éppen nyugati tájékozódású királynak uralkodói jogait leszármazási alapon is igazolja. Hun történetében felhasznált egy régi hagyományt, mely tudott a görög birodalomba bevándorolt magyarokról vagy hunokról (Anonymus „sobamogera” nevű népe). Csabán a történelmi Irnik-Ernacot kell értenünk, ki itt Kézainál magyar nevet kap. Sőt, történelmi hagyománynak látszik Csaba keletre vándorlása is, mert a bolgár fejedelmi lajstrom megőrizte Attila fia keleti uralkodásának emlékét. Viszont nem szabad elfelednünk, hogy Jordanes bőven tárgyalja Attila fiainak harcát, valamint keleti dáciai és déli balkáni szétvándorlását. Ő is elmondja, hogy Ernák, Attila fiatalabbik fia az övével együtt Scythia minor,

vagyis Dobrudzsa vidékére költözik, két másik testvére, Emnetzur és Ultzindur Dáciába vonul, sok hun pedig Görögországba, ahol Jordanes idején a Sacromontisi és Possantisii nevet viselik. Sőt később a Duna mellett hadakoznak még a gótok Attila egyik ivadékával, Mundoval is. Itt is a tudós információ keveredik tehát valami halvány történeti hagyománnyal. Persze nem Kézai fantasztikus elbeszélése az, melynek segítségével a két elemet egykönnyen elválaszthatjuk egymástól.”

Lezsák alkotása azonban nem a mesékkel átszőtt és a magyarsághoz vezető (vagy csak képzeletünkben, hajlandóságainkban hozzánk kötődő) múlt irodalmi újrafogalmazása, nem esik szó benne sem a töredékesen ismert és feltételezett történelmi tényekről (a talán bekövetkezett testvérháború után Görögországba menekült, majd onnan a megfogyatkozott hun csapattal visszatérő Attila-leszármazott korabeli feljegyzésekből kiolvasott sorsa), sem (egyetlen fedett utalást kivéve) a színes népi képzelet támasztotta fantasztikus illúziókról (Csaba a hadak útján, csillagösvényen vágat lovas seregével).

Lezsák színműve a lehetséges nemzeti történelem egy mozaikdarabjának realista eszközökkel készített rajza, megidézése egy olyan régi kornak, amelybe a hagyományos, régies magyar kultúra bele volt rajzolható, és amelyből árad az 1100 évünk féltését magában hordozó, napjainkig elhullámzó áthallások sora.

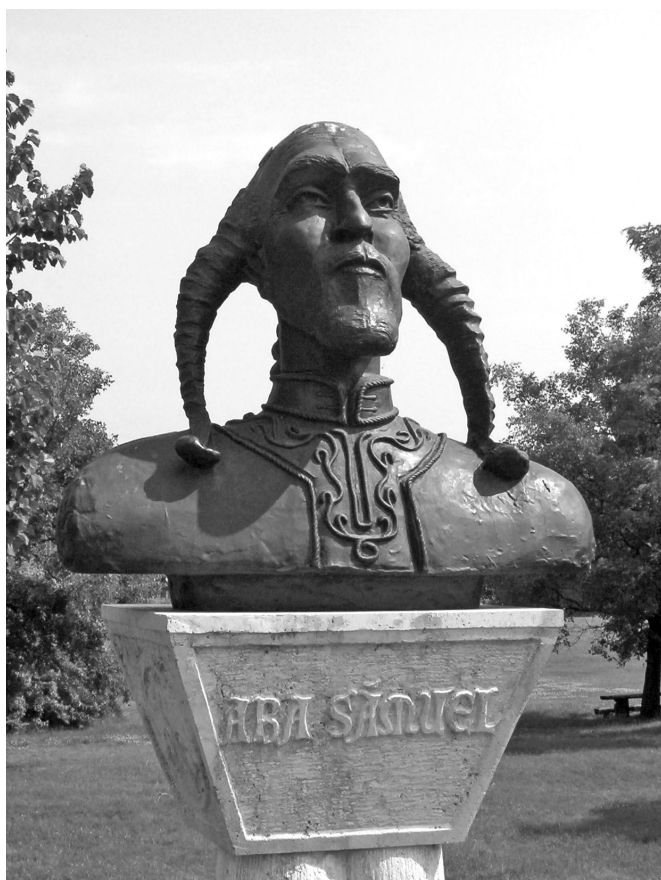
Romantikus lélekkel elképzelt és fényre hozott valós történetről, *humán* mozzanatokkal átszínezett regényes rekonstrukcióról lenne szó? Hiszen mai tudásunk szerint a barbárság korában nomád nép aligha létezhetett olyan tudatos világlátás jegyében, amint azt Lezsák belevarázsolja Csaba alakjába. Ezt éppen a jelzett áthallások teszik nemcsak hogy elfogadhatóvá, de figyelemre méltóvá és vonzóvá, korunknak címzett üzenetet hordozó irodalmi alkotássá.

De álljunk meg egy pillanatra Lezsák népi-ségénél, pontosabban a folklórból merített forrásainál. Miközben aligha tudjuk ön-műfajmeghatározását elfogadni, mivel a *Csaba királyfi* nem populáris karakterű *népszínmű*, hanem olyan többjelentésű irodalmi mű, amelynek – miközben ábrázolásmódja és cselekménye drámai karakterű – mélyrétegeiben ott rejtőzködnek részben Európa másfél évezredére, részben az új Magyarországra irányuló áthallások.

Mi több, e megállapításunkat húzzák alá a színmű folklorisztikus karakterű szövegbetétei is, hiszen nem afféle szórakoztató műfajkereteibe illő, népszerű, félnépi dalocskák, városi kuplák kapnak helyet benne (lásd például: Demény Mária: *Az újabb magyar népszínmű története*, 1929; Gombos Andor: *A magyar népszínmű története*, 1933; Tóth Dénes: *A magyar népszínmű zenei kialakulása*, 1953, és kizárva persze ebből a körből Gárdonyi vagy Móricz parasztdramáit vagy Kacsóh Pongrác daljátékát), hanem a régi magyar kultúra legértékesebb rétegeinek mintáira készült veretes énekek, amelyek az általam négyrétegűvé átformált *bartóki modell* (lásd: B. Sz.: *Egy prózaíró megmerül a hagyományok tengerében – avagy Kodolányi János regényírói művészetének világfolklor forrásai*) második szintjébe sorolhatók. Már amennyiben az a benyomásunk, hogy ezek Lezsák saját invenciójából származnak.

Nyelvében, hangütésében és megformálásában is *tökéletesnek* ható párosító dalszakaszok hangzanak fel a Bábony és Boglárka kézfogójának igen nagy találékonysággal megfogalmazott jelenetézése elején: „Asszonyt hoztunk / Házadhoz / Meleg követ / hátadhoz, hátadhoz. // Kő az asszony / sziklakő, sziklakő! // Amikor kő, / Akkor kő, akkor kő! // Egyszer fordulj / feléje, feléje, / kettő lesz majd / belőle, belőle.”

Kodolányi a *Holdvilág völgyében* a balatoni Víz Öregjének törzsi kultúrát megelevenítő szertartása megjelenítésekor úgynevezett dicsérő karakterű rituális énekek sorával koronázza

Aba Sámuel magyar király (Ópusztaszer, 2001, bronz, mészke, forrás: Wikipédia)

meg az általa elképzelt, írói eszközökkel életre hívott népszokást.

Lezsák egyrészt összefésüli a feltételezett ősmagyar (hun) vallási képzeteket a kereszténységgel:

„Csaba: Atyám beszélt nekem az Ősforrásról, akit az Őserő, Istenünk teremtett. A tüzes napkorongba pedig Boldogasszonyunk képmása, a Babba Mária, aki Isten fiát szülte a világra, a Názáreti Jézust. A hit ereje gyógyítja a testet, a lelket, élesíti az elmét. Lehet sokféle Istenhez fohászni, áldozatot bemutatni, végül is egy a teremtő őserő, egy az Istenünk, és Attila atyánk tanítása népeinknek békét hozott. Róma elzüllött, mert úgy akar a világ ura lenni, hogy lelki és testi rabságba kényszeríti

a népeket. Mi Szent Ereklénynek, útjelző ősünknek tudjuk a Tápió menti népek szkíta Arany-szarvasát. A rómaiak beolvasztanak és pénzt veretnének belőle. Ünnepe lesz ma, az Arany-szarvas is velünk lesz. Készüljünk az esti hosszú útra.”

Szerzőnk ugyanakkor a sámánizmusig visszavezető régi magyar népi kultúrában oly fontos szarvas alakjából formálja meg a *Szarvas ünnepét*, amelyhez szintén dicsérő ének jellemző, rituális célzatú verseket komponál, benne jellegzetes módon kap helyet a ritualitásban mindig is jelenlévő ködös értelem, illetve a szertartásosságot erősítő ismétlődő formula, az úgynevezett paralelizmus: „Ennek a szarvasnak / ereje van, / visszavisz a végtelenbe. // Ennek a Szent Vadnak / ereje van, / végtelennek nincsen vége! // Ennek az Agancsoknak / ereje van, / végtelennek nincsen széle!”

A műben szereplő nagy tömörséggel megfogalmazott monda, amely ismét csak Kodolányi egy hasonló helyzetű megoldásával vethető össze (az egyik apostol két rövid, nem keresztény vonatkozású mondát is felidéz Jehuda bar Simon jelenlétében, aki viszont hitetlenkedik – *Én vagyok*, 1972. 237–238.), ezúttal Attilától ered, és Csaba interpretálásában hangzik el:

„[...] Azt is mesélte, hogy valamikor itt óriások éltek. De őseink, a szittyák népe az óriásokat a messzi tengerbe szorította, ott megkövesedtek, csak egy nagy sziklagomba maradt hírmondónak. No de menjünk tovább! Megvan-e még az Ördögök sziklája, mert azokkal is meg kellett küzdenie szittyá népünknek.”

Lezsák folklorisztikus érzékenységét mutatja a Csaba-színműbe beillesztett népi szövegimitációk műfaji sokoldalúsága. Csaba szülőanyjának, Réka úrnőnek sírját meglátogatva, Turboja sámán a következő történelmi utalásokat is tartalmazó rítusszöveget deklamálja, Kaukát, a fősámánt szólítva: „Kauka, Kauka, kőhegyek / tetejére fölmegegyek, / Réka úrnő várában, / minden kőben áldás van. / Kauka,

kauka napkövek, / Űrnő mondja jövőnket: / Ha a lelkünk összeér, / Csaba fiam hazatér!”

Majd így folytatja, magába foglalva a korábban elemzett áthallások egy mozzanatát: „Leszakadhat Mennyekből az Ég! / Hunnia népe Túr ivadék / mozgósítja belső erejét! / Újrakezdi szabad életét! / Hunnia népe Túr ivadék!”

De rátérve a Csaba jellemformálásában helyet kapó „történelmi üzenetekre”, aligha tudnánk hozzátenni valamit ahhoz, amit Pósa Zoltán fogalmaz meg könyvismertetésében (*Csaba, a békeidők győztese*, Magyar Napló, 2017/8. 66–67.) Lezsák színdarabjáról. Vagyis a cselekményesség oldaláról közelítve a műhöz, valóban kikerekedő történelmi/történelmi ív tárul elének a költői képzelet szárnyán megfogalmazást nyerve:

„Az egyik cselekményszál a Korezmiából útra kelő Csaba és Hajnal, a másikat a Kárpát-medencében maradt két felügyelő, a szekeli (székely) Bönge és a magyar (magyar) Mezge nézőpontjából mutatja be a költő–drámaíró. A mitikus »road movie«-ban hőseink – egy évig tartó körútjuk során – érintik Magyarhonban a Tisza–Maros szöveget... Látjuk a tápiószentandrászi Attila-követ, majd »ellátogatunk« a Pilisbe, illetve Dobogókőre [...] Az író végigkálauzolja az olvasót a mai Székelyföldön található szakrális helyeken is [...] és »eljuthatunk« a Rika-patakhoz, ahol Csaba édesanyja, a hun Attila magyar felesége, Réka nyugszik.”

Sajátos összetalálkozás, Pósa is utal a maga módján arra a történelmi szomorúságra, arra a száltra, amelyre írásunkat fel szándékozunk fűzni. Íme:

„A csodás, drámai, olykor tragikus epizódokkal tarkított, egy évig tartó zarándokút szomorú tanulsága, hogy a mű jelenidejében nem valósulhat meg a honfoglalás. Csaba tudatosítja a rábízott emberekben, hogy egyelőre sokasodniuk kell. Be kell népesíteniük ezt a földet, s nem szabad engedniük, hogy a gót, a gepida,

a nyugati hordák által betelepített, agresszív, keresztényellenes szokásokat követő, az őslakosságot gyilkoló, a nőket meggyalázó idegenek kiszorítsák a »hun-magyarságot« Hunniából és Pannóniából – a saját földjéről.”

Az általunk már többször emlegetett áthallások nyomába eredve azonban tovább kell itt lépünk.

Csaba az erőt, az egyéni és közösségi férfi-erőt, a folytonosságot allegorizáló Kard előtt atyja szelleméhez szólva, szinte mai gondolatokat fogalmaz meg (a *Hosszú énekekre* hivatkozás talán az elveszett magyar hősekre utal, és áttételesen felrémlik a mondai illúzió is):

„Évek óta készülök erre a napra, pillanatra. Minden szavad folytatódik bennem, de a győztes mondat elérhetetlen. Hosszú Énekünk darabokban. Ki rakja össze? Birodalmunk darabokban. Ki fogja össze? Népünk szétszórásban. Ki tereli össze? [...] Atyám nagy terhet raktál rám. Nem tudok szabadulni árnyékdóttól. Minden szavad folytatódik bennem, de a győztes mondat elérhetetlen. Ez a tudat mégsem béníthat meg. Nem zsibbadok. [...] A hely, ahol állok, bölcsője minden emberfiának. Koporsója Attila királynak. Sorsom beszédes kövekre épül, és ha életem elsötétül, ahogy mondtad, Atyám, a lelkem a csillagokba révül. [...] onnan segítem, hogy minden lélek összeérjen...”

Csaba szózatának folytatásában már mintha Szent István fiához intézett *Intelmeinek* az áthallása lapulna meg:

„Az ellenségnek nincs kegyelem, nincs irgalom! A belső ellenségnek kétszeres büntetés jár! A hazaáruló hitványabb minden gyilkos ellenségnél. De az idegen népet tisztelni kell. Aki más népeket gyűlöl, annak utóda előbb-utóbb közjük születik. Népek jönnek, mennek, de a mieink, ha rejtőzködve is, de maradnak.”

Azt írtam korábban, hogy az egyetemes néprajz, az etnológia rendkívül kiterjedt vizsgálatai alapján a hunok – még ha ez súlyos mítoszrombolásnak is hat – egy olyan korai nomád

államalakulatot alkottak, amely, ha jellemezni akarnánk, rabló, hódító, népeket megsarcoló tetteiben aligha különbözött mondjuk az előtünk éppen fordított értelmezésben megjelenő Dzsingisz és leszármazottai mongoljaitól. A legendák szárnyán váltak – amint ez minden hősénekekkel rendelkező törzsi kultúra esetében, illetve annak örökségeként megfigyelhető – halhatatlan hőökké. Mindemellett Lezsáknak sikerül Csaba szavaiba belelopnia azt a kettőséget, amelyben nemcsak a saját kora, vagyis az 5–6. század, hanem az azóta eltelt másfél évezred ítélete is benne rejlik:

„Az ősbűn tovább rángat minden nyugati mozdulatot. Az természetes, hogy nem találhatjuk meg Rómában a mi sztyeppen nevelődött népeink törvényeit, szokásjogát, erkölcsét. De ami nyugaton történik, az vérforraló. A züllesztés démona illatos lében fürdik, és népeket bódít, bénít tetszhalálba. Szentelkedő hittérítők gyalázzák hitünket, Istenünket.”

Hadd tegyük ehhez hozzá személyes meglátásunkat: miközben a népi emlékezet Csabát a mesék világába, a Hadak útjára helyezi, Lezsák a mítoszt pótlendő, Csaba alakját a történelmi bölcselkedés megtestesítőjévé avatja, így üzenve saját korának, akár a már többször is emlegetett Kodolányihoz hasonlóan (lásd: a magyar múltat és a világ mitikus sumer és keresztény történelmét felidéző emblematisz regényeit).

Mindezt aláhúzza Lezsák vallomása világlátásának, e földi igazodásának gyökereiről (Mit jelent ma magyarnak lenni?):

„Istent, hazát, szerelmet nem kibeszélni, hanem élni kell. Nehezen tudok erről bármit is mondani, legfeljebb olyat, amit mások már kimondtak. Magyarnak lenni nekem keresztény hitet és hazát jelent, szerelmesnek lenni egy asszonyba, gyermekeim édesanyjába, a Kárpát-medencébe, a föld alatti, föld feletti világba. Őseinkkel és unokáinkkal együtt élni, velük együtt lélegezni.” (*Himnusz kívülről, belülről*, 2012.)

És immár hadd szóljak az általam történelmi szomorúságként megfogalmazott sajátos személyes *világ-élményről*. Úgy tűnik számomra, hogy a magyar és a világirodalom nagy művei szinte mindig drámákat – zavarokkal, konfliktusokkal, indokolt és okatlan halálokkal telt történeteket hívnak életre; az idillikus földi, emberi szépségek, a harmonikus életzajlás felmutatása jóval ritkább.

Így élelem/éltem át aztán – most csak a magyar literatúrából hozva a példákat – Szent Margit szenvedéseit Kodolányi regényéből, a pozitív befejezés ellenére a sok-sok pusztulást-pusztítást Kodolányi *A vas fiaiban*. Móricz *Erdély-trilógiája* azért hozott bánatot rám, mert átéltem, hogyan veszett el a magyarság számára a *történelmi kitörés* egyik legnagyobb reménysége. Már néprajzoként, a *Boldog emberben* pedig a világháborús tragédiát, és a háború utáni paraszti elszegényedés képét követtem borúlatozó szemekkel.

A legsajátosabb reakciót Jókai regénye, *A kőszívű ember fiai* váltották ki belőlem (kötelező olvasmány volt ugyan később, de én már 8–9 évesen olvastam). Egyrészt sok száz kis figurát hajtogattam vékony drótból, és eljátszottam a nagy csatákat velük az ebédlőbeli nagy asztalon. Másrészt esténként félálomban azon fantáziáltam, miképpen lehetne folytatni ’48–49-et, és megnyerni a szabadságharcot, például újabb országos népfölkelést támasztva. (Hiszen csak utóbb szembesültem Féja Géza izgalmas feltevésével Kossuth-könyvében, hogy a Dunántúl népe nem volt elégedett az ígért kossuthi reformokkal, és éppen ezért egyszerűen otthon maradt.)

Amikor Lezsák Csaba-könyvét olvastam, és szokásosan, ezúttal is átéltem a nagy történelmi szomorúságot, végig ott kísértett emlékezetemben a gazdag és értékes munkássága ellenére kissé árnyékban maradt íróbarátom, Lukács János két könyve. Az egyik Mikes Kelemen alakját és a rodostói magányba zárt Rákó-

czy világát támasztja fel („Ez légyen ostorod...” *P. E. grófné levelei Rodostóba, M. K. úrfinak*, 2012). Igen sajátos, áttételes módon: Mikes egy képzelt nagynénje fiktív levelei útján, amelyek nagyobb részt a szabadságharc leverése utáni hazai eseményekről számolnak be. De az igazi nagy szomorúságot Lukáts egy kisregénye okozta. *A szigetember. Marcus Aurelius utolsó könyve* című prózai alkotásában (lásd: az azonos című kötetben, amely további két kisregényt tartalmaz, 2009) a Római Birodalom egyik legnagyobb és legfigyelemreméltóbb császárárt, a filozófusként is tisztelt Marcus Aureliust formázza meg. Méghozzá a hatalomból fia által kizárt egykori uralkodó végnapjait jeleníti meg, akit gonosz leszármazottja az egykori pannon Limes területére száműzve lényegében halálra ítél.

A kegyetlen utód által végveszélybe sodort nagytiszteletű öreg császár iránt benem feltámadt szánalomtól és fájdalomtól, még ha meglepő is, egyfajta komplikációs jelentésváltozásra épülő távoli asszociáció sodrásában jutottam el Csabához (vagy talán oda-vissza-oda). Annak a Csabának az alakja íródott fel képzeletem kényernyőjére, aki korának zavaraiba bölcsen belelátva mély szomorúsággal néz szembe a birodalom széthullásával, népe elfogyásával, azaz a rejtekező életmóddal, amelyre ellenségei kényszerítik, és veszi tudomásul nem csekély rezignáltsággal, hogy talán csak a távoli jövőben lesz mód az újjászületésre.

Ennek, a Pósa Zoltán által is feltárt reménynek a közvetett, burkolt megfogalmaz(ód)ása azonban lényegében kivezet a műből. Ez már a magyarság sorsát féltéssel kísérő irodalmár államférfi üzenete, mégpedig nekünk, a mának, Csaba király(fí) szavaiba ágyazva.

Károly Róbert (*Gyöngyös, első felállítás: 1984, áthelyezés: 2015, bronz, mészki*)

Végh Attila

Hajnal

Gázolunk, térdig az újban,
és vágyjuk folyton azt a régít.
Tudtad? Előttünk a múlt van.
Minden kép visszafele vérzik.

Mintha egy unalmas western
főhőséből szállna az élet,
ám az ég – sajnálja – megtelt.
Senkinek se kell, mi övé lett,

de minden nap tüdővére
az életből fölfelé csorog.
Ott összeér szétterülve
a részvétlen űrben. És forog.

Krisztus útja

Megáll, elfordul, kérdőn visszanéz,
mielőtt a Bibliába lépne,
pernyés levegőbe rajzol a kéz,
jeleket ró az áruló égre,
a holt tómederben egy rémalak
karjai hínárját széttárja,
szemében zölden cikázó halak
hajszolják halhatatlanságba;
ami történt, eztán példa lészen,
nincs már lélek, amely befogadja,
kiszáradt: már könyvvé vált egészen.
Fölkészül a pokolbéli harcra.

Végh Attila
(1962, Budapest)
költő, író, Nagymaroson él,
József Attila-díjas

Babi néni, Lolita és a melankólia

Beszélgetés Végh Attilával

Fotó: Vadócz Dávid

A beszélgetés után kávé mellett ücsörgünk az irodában. Kolléganőm ma behozta újdonsült kiskutyáját, hát főként ez köti le mindnyájunk figyelmét. Meséli, hogy maga is meglepődik, mi mindenre hajlandó érte. „Amikor azt látom, mire képesek az emberek egy állatért, még elhiszem, hogy van remény...” – jegyzi meg interjúalanyom, a költő. Vagy filozófus? Vagy manapság természetfilmes inkább? Elejtett félmondata csak megerősít benne: bármit is mondott beszélgetésünk során, ő mindez egy személyben. Végh Attila az, akiről a művészet nem leválasztható.

– Amikor a '90-es évek közepe táján először találkoztam veled, kaptam tőled egy névjegykártyát, amelyen a következő szerepelt: „Végh Attila – költő, esszéista, filozófus”. Azóta eltelt több mint két évtized. Ma is ezzel a három fogalommal határoznád meg magad?

– A filozófussal biztosan nem, mert azóta komolyodtam. Nemrég mondtam valakinek sörözés közben: aki nem jön rá előbb-utóbb, hogy a filozófia tulajdonképpen gyerekség, nem komoly filozófus. Ez persze nem azt jelenti, hogy aki gyerekségnek gondolja a filozófiát, mind komoly bölcselő volna, hiszen nem mindegy, hogy megteszel egy kört, és visszajutsz a kezdőponthoz, vagy végig ott állsz, el se mozdulva. Most inkább azt mondanám magamról: költő, író, természetfilmes – de ez utóbbit még csak óvatosan, hiszen csupán a második filmemet készítem. A természetjáró talán helytállóbb megfogalmazás.

– Tekinthatjuk ezt az éned átértékelésének? Egyfajta szintlépésnek?

– Belátni azt, hogy mit nem tudunk, mindenképp szintlépés. Persze a „filozófus”-t némi ironikus gesztussal írtam rá annak idején a névjegyemre, hiszen tudtam már akkor is, az igazán komoly filozófusok mellett eltörpül a tudásom; de az is igaz, akkoriban nagyon büszke voltam rá, hogy filozófiai tárgyú írásokat publikálok. S ha a szó eredeti jelentéséből indulunk ki, miszerint a filozófus az, aki szereti a bölcsességet, azt a mai napig vállalom, mivel ebben semmi elbizakodottság nincs. Ezzel együtt egész életemben úgy éreztem, sehol nem vagyok igazán otthon: sem a költők, sem a prózaírók, sem a filozófusok között. Talán azért, mert nem vagyok komoly ember. Vagy azért, mert mindig is a köztes területek izgattak inkább, mindig szlalomoztam a filozófia és a költészet határán.

– Azt azért nem tagadhatjuk, a költői megítélésben is nagy hangsúlyt fektettek dicsérőid és bírálóid egyaránt arra, hogy „filozofikus alkat” vagy. Követed a rólad szóló írásokat? Érdekel, hogyan látnak a pályatársaid?

A Versek Szódával színpadán Szentmártoni Jánossal
(2012, fotó: Bakos Zoltán)

– Valamennyire igen. De sosem sújtott le a rossz kritika, és sosem képzeltem magam többnek a dicséret miatt; igyekeztem eltávolítani magam mindkettőtől. Amit megcsinálok, szerintem teljesen belülről jön, még újságíróként is ehhez tartottam magam. Olyan előfordult, hogy enyhén presszionáltak – de ilyenkor is mindig a saját belátásom szerint cselekedtem.

– *Nem meglepő, hogy mindig csakis arról írtál, amiről akartál, hiszen a köteteidet olvasva nagyon erősen érzi az ember a sorok mögött a „szabad szellemet”. Aki személyesen ismer téged, azt hiszem, az is ilyennek lát. Apropos, költő és ember... Mennyire tudod szétválasztani magadban a hétköznapi és a költői éned? Ott van veled a költő a mindennapokban? Van-e hétköznapi éned egyáltalán, aki egyszerűen csak bevásárol, autót mosat, és közben nem költőként szemléli az őt körülvevő világot?*

– Nagyon is el tudom választani a kettőt egymástól, és szerintem ez szerencsés helyzet. Egy magasröptű beszélgetést gond nélkül elkülönítetek az eladóval a hentespultnál folytatott viccelődéstől, nem mérem soha egyikhez a másikat. Most, hogy ezt kérdezed, eszembe jut Berkes Erzsébet, aki a Mozgó Világ versszerkesztője volt abban az időben, amikor rengeteget publikáltam ott. Ahogy megtudta, hogy

újságíró lettem, lelkemre kötötte, vigyázzak az újságírással, maximum két évig csináljam, mert megrontja a költői, esszéírói nyelvet. Én akkor is úgy éreztem, most is úgy érzem, akármeddig foglalkoznék mással, legyen az bármi, nem tudná megrontani a költői nyelvet, mivel az számomra egy intakt szféra. Huszonkét év újságírás után is azt gondoltam, a költészetet sikerült bármiféle zsurnalizmustól teljesen érintetlenül megőriznem.

– *„Ez nem igazi könyv, de megtévesztő a hasonlóság” – ezt írtad 2000-ben Fényérték című, filmkritikáidat tartalmazó köteted dedikációjában. Mondhatjuk, hogy erre gondolsz, amikor azt mondd, szétválasztod a költészetet és a zsurnalizmust?*

– Igen, és ezt nemcsak ez a mondat támasztja alá, de az első kötetem története is. Annak idején Bella István rengeteget unszolt, hogy rakjunk össze egy verseskönyvet, én azonban nagyon sokáig úgy éreztem, elkapkodott lenne a dolog. Igaz, későn, húszéves fejjel kezdtem el írni, de még ahhoz képest is igen soká, harminchét évesen jelent meg az első kötetem. Mivel akkoriban sorra írtam a filmkritikákat, előbb állt össze a *Fényérték*, csak a következő évben került volna sor a versekre. Én viszont ragaszkodtam ahhoz, hogy a verseskötet lásson először napvilágot, nem akartam az a filmkritikus lenni, aki írt egy verseskötetet. Talán nem sok értelme van ennek, talán csak egy szimbolikus marhaság, de akkor ez fontos volt nekem.

– *Ha szimbolikus, ha nem, azt mindenképp megállapíthatjuk: számodra a költészet volt mindig is az első.*

– Igen, és most is az.

– *S habár késői volt az első köteted – 1999-ben jelent meg Az ügyész sétája –, nagyon is termékeny alkotó vagy...*

– Huszonnégy kötetem van eddig, és kéziratban jelenleg öt. De némi humorral azért hozzátesszem: nem tudom, hogyan íródik ez a sok könyv. Mostanában – miután második éve ter-

mészetfilmet csinállok, így vagy kint vagyok az erdőben, vagy otthon vágom a felvett anyagot – néha „piszmozgok” egy kicsit. És egyszer csak megdöbbenve látom: megint itt egy kötet!

– *Az ember azt hinné, hogy mindig írsz, és kiderül, hogy szinte soha, a köteteid mintegy maguktól születnek... Egyébként hogyan írsz? Kézzel?*

– Verset töltőtollal. Prózát számítógépbe. Biológiai érdeklődésű emberek bizonyára ferdén néznének rám, ha hallanák, de én úgy gondolom: az az ökoszisztéma, ami az embert körülveszi írás közben – a tinta illata, a toll sercegése a papíron, a látvány, ahogy a toll kissé benyomja a papírt egy alig észrevehető árkot hagyva maga után, estleg nyakig tintás leszel, mint én általában –, mind hozzátartozik ahhoz, hogy olyan irányú legyen a gondolati merülés, amelyet a vers megkövetel.

– *Szinte látlak írás közben. De olvasod is magad? Előveszed a korábbi köteteidet?*

– Mire a könyv kijön a nyomdából, már unom... Egy idő után – főként regényírás esetében – olyan ez, mint amikor a festő nagyon „belenézi magát” a képbe munka közben, már nem lát ki belőle, majd dolga végeztével leteszi az ecsetet, hátralép, megpróbálja messzebről megnézni. De egyre távolabb és távolabb kell lépnie... Vagyis nem olvasom újra a könyveimet, örülök, hogy túl vagyok rajtuk. Van egy Végh Attila-polcom, ott sorakoznak egymás mellett. Ha mégis valamiért a kezembe kerülnek, akkor viszont érdekes élményben van részem: nemrégiben fellapoztam a *Virrasztó Jenő álmai* című novellafüzért. 2012-ben jelent meg, tehát relatíve régen. Oldalakat olvastam belőle, amelyek teljesen újnak tűntek, tulajdonképpen elfelejtettem már, mit írtam. A versek között viszont sok olyan van, amit tudok fejből, főleg a kötött formában írottakat.

– *Ha már itt tartunk: a köteteid összképe azt mutatja, hogy rengeteg szabadverset írsz, de ezek mellett azért ott sorakozik számos, nagyon precízen megkomponált formavers is. Mit jelent számodra a kötött forma a költészetben? Hallod írás köz-*

ben a forma „hangját”, vagy egyszerűen meg akarsz valósítani egy bizonyos képletet?

– Mindkettő jellemző. Olykor eszembe jut egy ritmus, amire mintegy felfűződnek a szavak. Máskor megtetszik egy képlet, egy metrum. De nem írok már túl sok formaverset, mert mindig úgy éreztem, hogy csupán önmagamnak akarok bizonyítani vele. Bár hiszek abban, hogy a mesterséghez hozzátartozik a forma ismerete. Nem szeretem az olyan nonfiguratív festőt, aki nem tud rajzolni... Kedvelem viszont a parafrázisokat, melyek gyakran egy adott formát követnek.

– *A parafrázisaidat úgy is nézhetjük, hogy általuk egyfajta párbeszédet folytatsz bizonyos alkotókkal. És most nemcsak a verseidre gondolkodok, hanem például legutóbbi kötetedre, a Sárkányfüves könyvre, amelyben Máraihoz kapcsolódsz oly módon, hogy Füves könyvének tematikáját követed. Van ebben tudatosság? A nagy elődökhöz való költődés megnyilvánulása ez?*

Lápi fotózás

– Tulajdonképpen véletlenül alakult így. Csak utólag gondoltam bele, hogy az első regényem egy *Faust*-parafrázis, a másodikat egyfajta *Lolita*-parafrázisként is fel lehet fogni, aztán ott a *Sárkányfüves könyv*, és rengeteg vers... Rádöbentem, nagyon szeretek visszanyúlni a régi mesterekhez – bár a mester kifejezést utálok.

Nagy Gáborral a Versmaratonon (2019, fotó: Vadócz Dávid)

Amikor valaki azt mondja, hogy például „Vörösmarty volt a mesterem”, úgy érzem, az illető próbálja rátukmálni magát Vörösmartyra, aki talán nem is kért volna ebből. Én, mondjuk úgy, abban hiszek, hogy Rilke minden idők legnagyobb költője volt. Így viszonyulok hozzá. És voltak fontos barátaim, Tornai József, Vasadi Péter, de ők lealacsonyítónak érezték volna a mester-tanítvány viszonyt, a barátság, a szeretet sokkal többet jelentett ennél. Péterrel közös könyvünk, *A kígyó bőre* is valódi beszélgetések lenyomata, amelynek során természetesen egyenrangú beszélgetőpartnerek voltunk. Vele ezt nem is lehetett volna másképp csinálni. A dolog úgy működött, hogy minden alkalommal kitaláltunk előre egy témát, aztán elmentem hozzá a diktafonnal, beszélgettünk, később pedig begépeltem az anyagot. Ezért a könyveim közül ez készült a legtovább, hónapok munkája volt. Csak összehasonlításképpen: a *Sárkányfü-*

ves könyvet például két hét alatt írtam. – De visszatérve a parafrázisokra: sokszor egyszerűen csak „kezdeni akarok valamit” mások írásaival; néhány versparafrázis igyekszik torz tükröt tartani az eredeti műnek, mint az *Egy ember végén*, ami a *Szeptember végéig* parafrázálja. Tehát van bennük egyfajta kettősség. Persze egy Petőfi méretű költőt nem lehet kifigurázni. A zsenik társasága – Petőfitől Weöresig – érinthetetlen. Akármit csinálsz velük, úgyis csak nevetnek rajtad – viszont éppen ezért megtehetsz bármit.

– *Vagyis az alázat és az önbizalom kettőssége ez, ami – ismerve a műveidet – egyáltalán nem meglepő, hiszen mindenből, amit írsz, magabiztosság sugárzik. Volt valaha elbizonytalanodás benned alkotóként?*

– Négyévesen anyám megismertetett Babi nénivel, aki egy rövid beszélgetés után közölte velem: „Attika, te egy zseni vagy!”, majd ezt

hosszú éveket ismételte. Így alakult ki bennem a sokakat megbotránkoztató önbizalmam. Akik gögösnek látnak, azoknak mindig azt mondom, hogy ha felismered magadban a zsenialitást, ne kenegesd hájjal magad, hanem ismerd fel, hogy ez feladat, felelősség, és törekedj rá, hogy önképedet ne múld alul. Éppen ezért nem volt soha elbizonytalanodásom, vagy akár alkotói válságom. Így segít szárnyalni Babi néni szelleme.

– *A magabiztosság, a határozottság előzetes koncepciót is jelentett a köteteid esetében?*

– Csak a *Sárkányfüves* könyvnél. Sem a verseskötetek, sem az esszékötetek nem koncepciózusan készültek. A regényhez persze szükség volt némi előzetes végiggondolásra. Tudtam, kik a szereplők, ki milyen karakter, mi az előtörténetük, de sosem tudtam, mi lesz a regény vége. Ellenkező esetben el se kezdtem volna írni, mert éppen a végkifejlet izgatott. A gondolatok

megszülik a szavakat, és ez vers esetében is sokszor működik. De ilyenkor nem konkrét gondolatok vagy képek vannak előttem, hanem inkább valami gomolygásféle, amit megpróbálok szavakkal megközelíteni. Egyfajta hangulat kap el, olyasmi érzés, mint amikor egy matricának elkezded kapirgálni a szélét, mert azt reméled, hogy az egészet szépen egyben leszeded, hogy aztán egy új helyre felragaszd... Ilyenkor általában rohangálni kezdek föl-alá, aztán leülök, és megírom.

– *Mennyire érzed magad tudatos költőnek?*

– Mikor azt mondják rám, hogy „filozófikus költő”, a tudatosság miatt ítélnék el. Magyarországon ösztönköltőnek jó lenni, az az elfogadott. De nem tudom, hol a határ a tudat és az ösztön között, nem biztos, hogy jó a kettőt szétválasztani. Mert ahol nincs jelen a tudatosság, az mondjuk egy dionüszikus orgia, ahol pedig nincs jelen az ösztön, az egy matematikus-

Báger Gusztávval a Versmaratonon (2019, fotó: Vadócz Dávid)

konferenciához hasonlítható – önmagában mindkettő elég riasztó. Jó, ha ezek kontrollálják egymást, de mindig kérdés, milyen arányban – hogy például vajon mennyire lehet költői egy regény.

– *Az írásaidat jellemzi egyfajta gördülékenység, mintha levegőt sem vennél közben... Könnyen írsz?*

– Alapvetően könnyen írok, de előfordul, hogy kifáradok félúton, ilyenkor félreteszem a munkát, másnap előveszem, és folytatom. De ha valamibe elkezdek belemerülni, nem szeretek kijönni belőle, mert kihül. Én egyébként sosem értettem, miért panaszkodnak arra egyesek, hogy költői válságban vannak. Szerintem ennek örülni kéne: amikor egy-két év kihagyás után újra beszélni kezdesz, egész más szinten fogsz megszólalni, mint előtte. A csöndek beépülnek a következő írásba, gazdagítanak; ha nincsenek tele csönddel a szavaid, az nem költészet.

– *Lehetséges, hogy a Dunai Lolita születését megelőző időszakban is sok csönd gazdagított – szerintem egy alapműről van szó, amiben benne van minden, ami korábban voltál, mindaz, ahogy korábban írtál, csak magasabb szinten. Humor és metafizikus mélység, könnyedség és katarziszra való törekvés, az egyén, a karakterek legapróbb dolgain keresztül megmutatkozó tág kontextus, és persze költői vizualitás és vízió a természetközelség jegyében. De mondhatnám úgy is, egy olyan komplex alkotás született, ami tökéletesen körvonalazza Végh Attila művészetét. Törekedtél arra, hogy ez egy összefoglaló jellegű mű legyen?*

– Meg sem fordult a fejemben. De ha még egy kicsit érvelsz mellette, teljesen elhiszem, hogy az. Amennyire visszaemlékszem, a regény úgy kezdett körvonalazódni bennem, hogy megfigyeltem a környezetemben bizonyos életeteket. Ezek a megfigyelések aztán egy érdekes táptalajra kerültek, ami valamiképp a gyerekkor, a nosztalgia felé húzott. Olyan regényt akartam írni, amiben (persze nem a történések precizitásával) körképet adok a magyar létezés bizonyos korszakairól, vagyis arról, hogy bizonyos

szakaszokon keresztül merre mozdult itt az élet – s mindezt áthatotta az én melankolikus nosztalgiam. Érdekelt, a karakterek hogyan viselkednek majd ezen a talajon. Tehát kísérleti jelleggel kezdtem bele a regénybe – de aztán rövid időn belül nagyon beindult. Iszonyú gyorsan született meg, körülbelül két hónap alatt. A közepe táján már éreztem, hogy minden történések végső soron egy találkozásba kell belefutnia, tehát egy olyan végső pillanatot képzeltem el a festő főszereplő számára, ahol megtalálja a szabadságot, amit annyi ideig keresett. Csak ekkor, a végén dőlt el a címe is. Író-olvasó találkozókon egyébként állandóan kérdezik, mennyi belőle az önéletrajzi elem. Ez engem viszolygással tölt el. Mások művében sem keresek önéletrajzi vonatkozásokat, mert ebben már egész más síkon mozgunk, az irodalom szempontjából ez lényegtelen.

– *Csak hogy mégis keressünk némi önéletrajzi vonatkozást: „Mert nem mindegy, hogy olyan életet élünk, amely után érdemes meghalni, vagy olyat, amelyben csak meghalni érdemes” – írod a könyvben. Számodra mi az az élet, amit élni kell?*

– Induljunk ki abból, hogy az életnek alapvetően nincs semmilyen rajta túlmutató értelme; ha lenne, akkor értelmetlen volna, mert akkor nem magában bírná a saját értelmét, hanem eszközként szolgálna valamihez. Sokan ezt félreértik. Pedig az élet értelmetlensége a legnagyobb örömhír, csak fel kell nőni ehhez a tudáshoz. Aki lehorgonyoz például ideológiai rendszereknél, vallásoknál, az mind eszköznek tekinti az életet. Ez szerintem eleve zsákutca. Az élet kihívásának megfelelni azt jelenti, amit a *Miért vagyok démon, nem pedig ember?* című esszémben annak idején leírtam: vannak fontos és jelentéktelen pillanataink; amikor egy súllyal telt pillanathoz érünk, akkor abba teljes lélek-szélességgel bele kell állni, és ha így tudunk élni, akkor boldogok leszünk. És akkor nincs mit megbánnunk, szépen érünk meg a halálra.

– *Ilyen súllyal telt pillanat lehet például az alkotás?*

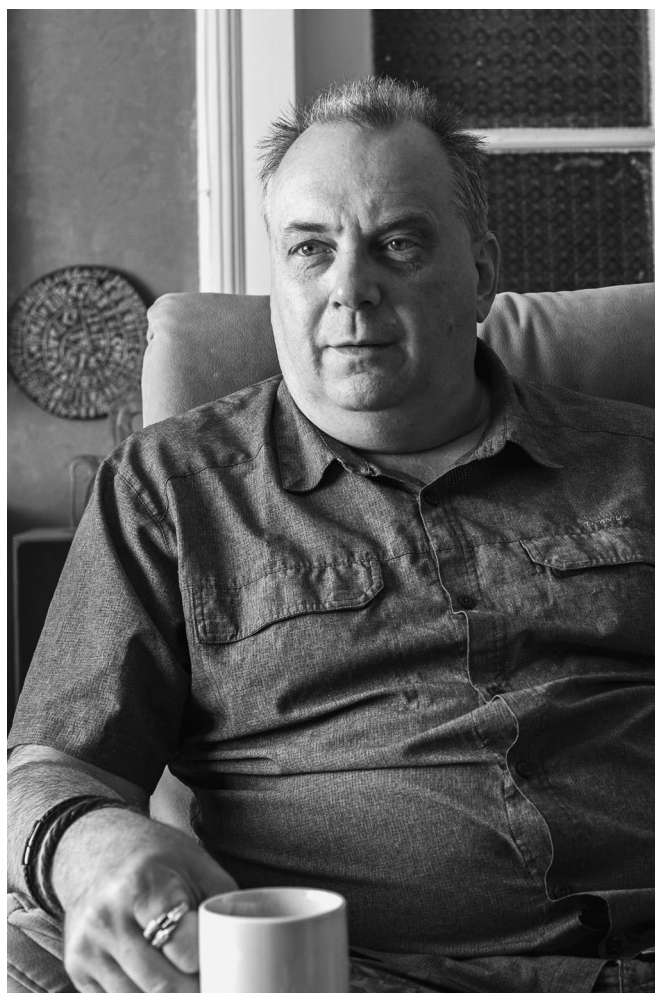
– Az alkotás, a műélvezés, a természetjárás, barátság, szerelem, beszélgetés...

– Gyakorlatilag az egész életedet fel tudod rá fűzni?

– Tulajdonképpen igen, de van egy szlogenem: a súly szívében nem lehet élni, de meg kell ott merülni, amikor út nyílik lefelé.

– A Miért vagyok démon, nem pedig ember?, ami A ragyogás ideje című esszékötetében olvasható, ezzel a mondattal indít: „Tévedhetetlen vagyok.” Az, hogy soha nem csalódhatsz magadban, szerinted összefügghet a Babi néni által beléd táplált magabiztossággal?

– Biztos, hogy összefügg. Nemrég láttam egy elég gyenge filmet, amiben azonban figyeltem egy mondatra: „Istenben az hisz, aki nem hisz önmagában”. Először üres fecsegésnek tűnt, de jobban belegondolva, nagy igazság: akkor nem hiszel magadban, ha bizonytalanságok vannak az önmagadhoz való viszonyodban. Aki maximális intenzitással él, az egyben azt is jelenti, hogy minden mondatában, döntésében, tettében ő maga is ott van. Ebben az estben nem is akarja majd cserbenhagyni korábbi önmagát, nem csalódik benne, és nem lesz miért fejcsóválva hátranéznie. Ezért írom ebben az esszében, hogy én soha nem bánok meg semmit. Nem tudom, mi a boldogtalanság. Szomorú persze sokszor voltam, de a szomorúság esetében elég hamar bánatba csap át, amiben már alkotóerő van. Ez innentől viszont kicsit élvezet is – ahogy meghatódsz önmagadtól, kívülről tudod nézni mindennek a szépségét. Alkotni tehát melankóliából lehet, depresszióból nem. És itt főleg a melankólia ókori-középkori értelmére gondolok: nem a búskomorságot jelentette, hanem a nagy szélsőségekre való hajlamot. Amikor az ember egyszerre képes a két szélsőséget megélni, az a középkorban egyenlő volt azzal, hogy szimbolikus értelemben a Szaturnuszon állt, vagyis a legszélső ismert bolygón, ahonnan már belátható az is, ami azon túl van, túl a Naprendszeren. Ma pedig ezt egyszerűen úgy értelmezhetjük, hogy ha a legnagyobb bánatot és

Otthonában (2020, fotó: Vadócz Dávid)

a legnagyobb ujjongást is képes vagy megélni, akkor „beéled” a legnagyobb távot, ami neked megadatott, vagyis teljes életet élsz.

– A te teljes életedhez egyértelműen hozzátartozik a természettel való különleges harmónia. „A sirályok szemével látta magát” – írod a Dunai Lolitában, s ez számomra egy emblematikus mondat az egész életművedet illetően, amihez most már a természetfilm is hozzátartozik. Mi indított el a filmezés kalandos útján?

– Régebben fotóztam a természetet, majd rájöttem, hogy nem tudok mást, legfeljebb visszaadni egy hangulatot. Ekkor elkezdtem „művészfotózni”, vagyis rendkívül kacifántos címet adtam a képeimnek. De éreztem, hogy ez

kevés, nem stimmel. Egyszer csináltam egy jó fotót, és gondolkodtam, milyen mély, filozofikus címet adhatnék neki, de csak az jutott eszembe, hogy „Úton”. Rájöttem, a jó fotónak nem kell fellengzős cím. Az ebben az időben készült fotókból és a hozzájuk kapcsolódó esszékből született a *Közelítések* kötet. Később aztán ezt is elengedtem, míg végül, nagyjából nyolc éve, újra elkezdtem fotózni. Ez így ment pár évig, majd összeállt egy fotóalbum. Szép, lehet lapozgatni. De felmerült bennem a kérdés: miért csináljak még egy csomó ilyet? Na, ekkor jöttem rá, hogy filmezni akarok. Persze ez egy hosszú út volt, amelynek során meg kellett tanulni például vágni, nem beszélve arról, hogy időközben egyre jobb felszerelésekre volt szükség. Az első filmem, *A rejtőzködő természet*, szerintem gyakorlófilm...

– *Amely melleleg díjat nyert a wiesbadeni filmfesztiválon, majd beválogatták a Gödöllői Nemzetközi Természetfilm Fesztivál vetítési programjába is...*

– Igen. De a filmmel is úgy vagyok, mint a könyvvel, nem nézem újra a korábbi. Egyszerűen arról van szó, hogy mindig meg kell haladni saját magad. Nemrég egy pszichológus barátnőm kitöltetett velem egy tesztet, és miközben izgatottan dolgoztam rajta, rémülten azt mondta: „Úristen, neked megfelelési kényszered van!” Szerintem ennek a magyar nyelvben lelkesedés a neve. Szenvedélyesen meg akarok felelni annak a képnek, amely bennem él rólam. Most készül második filmem, *A bennünk élő Börzsöny*. Ez annyiban folytatása az előző filmnek, hogy a narráció nagy része itt is inkább esszéisztikus, mint dokumentarista hangvételű. Amit látunk, azt a narrátor elmagyarázza, de a szöveg időnként irányt vesz a súly szíve felé. *A rejtőzködő természet* láttán egy szakember azt mondta nekem, hogy nem tudja, hogyan reagál majd a piac az elégikus hangnemre. De engem nem érdekel a piac. A filmem én vagyok.

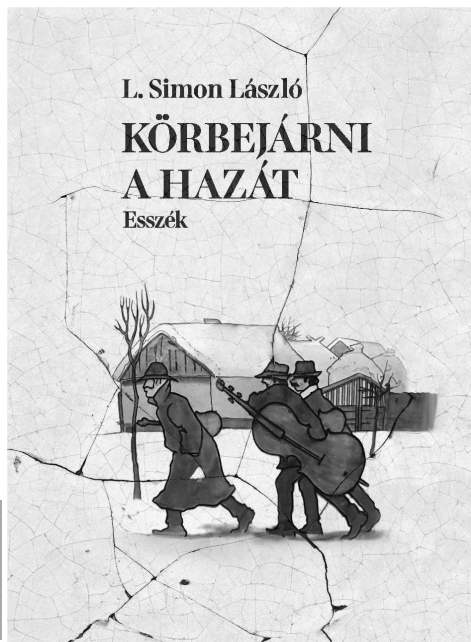
– *Ahol a szépség dekadenciával párosul, és a természetten keresztül érkezik meg hozzánk, akár csak a verseidben...*

– Igen, verseimben gyakran megjelenik a kert, az erdő, a séta, a vízpart. A természet szépsége sokkal több, mint esztétikai szépség: ontológiai. Például most, tizenhat nappal ezelőtt úgy döntöttem, hogy a készülő filmembe kellene még vadmacskafelvétel. Van ugyan pár snittem, de azok nem igazán tetszenek. Ezért kimentem a Börzsönybe vadmacskát keresni. Ez úgy zajlik, hogy olyan utakat keresünk, ahol azt gondoljuk, előfordulhat, és amikor valahol megtaláljuk a nyomát, oda kiteszük több éjszakára a vadkamerát – ha felveszi a vadmacska mozgását, akkor onnantól kezdve odaülünk, minden nap várjuk. Tehát most ott töltöm a hajnalokat: reggel négytől hétig ülök, és várom, hogy megjelenjen. Ez persze türelemjáték – de gyönyörű. Közben nem gondolkozom azon, mennyi jobb dolgot csinálhatnék ehelyett. Hiszen – bár én ugyanazon a helyen ülök – az erdő sohasem ugyanolyan; észrevétlenül elrepül az a három óra. Úgy válok részesévé a természetnek, hogy közben tudom, ő az én részem. Kint lehet igazán megélni, hogy a szellem és a természet nem egymás ellentétpárjai. Ezzel csak azt akarom mondani: a katarzist, amelyet két nagyköcsag verekedésének megfigyelése vált ki, nem tudom megkülönböztetni egy Pilinszky-vers okozta katarzistól.

Rózsássy Barbara

Rózsássy Barbara
(1979, Budapest)
költő, József Attila-díjas

Éltető-élő gyökerek

Kelemen Erzsébet

(1964, Edelény)
költő, író, irodalomtörténész,
József Attila-díjas,
Debrecenben él

L. Simon László: *Körbejárni a hazát*,
Közép- és Kelet-európai Történelem
és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány,
Budapest, 2017.

L. Simon László *Körbejárni a hazát* című esszé-kötete szorosan kapcsolódik a nemzeti sorskérdéseket a művelődés- és kultúrpolitikán keresztül megközelítő korábbi írásaihoz. Alkotásban másfél évtizedet ölel fel (2002–2017), a kormegidézés viszont a reformkorig tart, és a ki nem adott írások mellett van néhány mű, amely a korábbi esszéköteteiben is szerepel.

Szülőföldjét bejárva a gyökereit keresi. A kötelékekről ír. „Azokról az eltéphetetlen szálakról, amik tradíciókká fonják a múltat, amik összekötnék bennünket elődeinkkel és utódainkkal” – írja Schmidt Mária a kötetet méltató bevezetőben.

A *Gyökerek* című nyitófejezetben ezekről az eltéphetetlen szálakról ír: az örökségről, régi hordókról, gépekről, „a tengerként hullámzó, haragos szőlő”-ről, ami édesapja halálával feladatként az ő vállára került: „Örökség a föld, örökség a feladat, örökség a mások által megkezdett és befejezhetetlen élet is” – vallja nyitóesszéjében. Mindezt a ciklust záró írás, a *Lírai vallomás egy huszonöt éves cégről* soraiból értjük meg igazán: az író kacskaringós utat járt be, hogy megtalálja identitásának alapját, elfogadja feladatát. Bár tiltakozott, lázadt Isten szán-

déka ellen, nem akart azonosulni apja világgal, de ráébredt, hogy nem válhat az örökséget elpazarló perszészi alakká: az identitását, a gyökereit őriznie kell, azt a földet, amelyet a politikai hatalom által megfigyelt sárbogárdi születésű dédapának, Huszár Gábornak elkobzott birtoka után a család a kárpótlási jegyekből vásárolt meg. A család történelmét is őrzi tehát ez a föld. Az író L. Simon László életében és esszéiben a kihívás elfogadása a jellemfejlődéshez való hozzájárulás attribútumává vált. Helyesen látja, hogy az ember jelleme kortól függetlenül képes fejlődni vagy elromlani. Karel Čapeket idézve összegyűjti a gazdálkodás örömének, harcának és kudarcának jellemformáló erejét. Az időjárással való küzdelem például „alázatra és bölcsességre tanít”, a bölcsesség pedig a türelem támasza és talpköve.

L. Simon László esszékötete önéletrajzi ihletettséggel is: déd- és nagyszüleinek, szűkebb családjának, saját életének egyes elemei, így például a gyermekkori színterek (Jenő, Gárdony, Sárbogárd, Sümegprága, ahová otthonról hazamentek), a közös nagycsaládi összejövetelek (a „füstös, mustos, puttonyos, éneklős” szüret, a disznóvágás, disznótor), a szűk család misz-

Kossuth Lajos (Szolnok, első felállítás: 1994,
áthelyezés: 2008, bronz, fotó: Jakab Tibor)

tériuma („A gyermekeink mentik meg a lelkünket” – *Légy a mi érző, meleg bőrünk!*), az íróvá, költővé válás állomásai (Mohácsi tanár úr irodalom különórái, a székesfehérvári irodalmi élet meghatározó alakjának, Péntek Imrének

hatása, Magyar Műhely-estek, Bella István személyisége) tűnnek fel az elmélkedő-eszmélő, kereső-kutató, sorsot-életet feltáró írásaiban. Ezekhez kapcsolódik a gyermekkora óta jelenlévő vágy: körbejárni a hazát. „Eljutni a legkisebb faluba is”, vagy Kőrösi Csoma lelkesültségével csupán gyalog körbejárni a megyéjét, amellyel „egy életre eljegyezte” magát.

Ezen a közös úton, az író és olvasó hazát körbejáró kalandja során más problémákkal is találkozunk. A *Kultúra és állam* fejezetben például a nyilvánosságot mesterségesen alakító médiumok problematikájával foglalkozik, az írás születésének idején a monopolhelyzetű műsorok kontraszelektív, a befogadók fogyasztási szokásait erősen befolyásoló módszerével. A globális liberális-szabadpiaci világunkban a haszonelvűség került a középpontba, az erkölcsi-szellemi fejlődésben egyre kevesebb szerepet játszik a könyv. A nagyregény, a klasszikus irodalom veszített a népszerűségéből, szórakoztató írásokra, ponyva- vagy népszerű irodalomra van egyre inkább igény. A szabadidő eltöltését is átstrukturálják a média által divatosá tett életformák. Itthon mindehhez még hozzájárul a kulturális intézményrendszer zsugorodása, a kulturális élet színvonalosítása és a magyar nyilvánosság eltorzult szerkezete. Kultúránk mediatisztált térben zajló kultúrává vált. L. Simon László ebben a mediatisztált térben is ugyanolyan fontosnak tartja a kultúrpolitikát, azt vallja, hogy az irodalomnak oka és célja van a kommunista diktatúra összeomlása után is: a nemzeti karakter megőrzése és az európai vagy világirodalmi erejű és értékű művek megalkotása.

„Annál fejlettebb [...] valamely állam, minél inkább kultúrállam” – állítja a 20. század első felének nagy piarista gondolkodójával, Kornis Gyulával egyetértésben, aki Klebelsberg Kuno miniszter államtitkára volt (*Alkotás és befogadás*). És azt se felejtjük el, hogy „Műveltség nélkül elképzelhetetlen a gazdasági siker”. Ajánlja,

hogy a klebelsbergi-kornisi kultúrpolitika elvi alapvetéseit tartsuk szem előtt, és figyelmezteti az elitréteget: ne folytassanak alacsony színvonalú politikai identitás-(ál)vitákat. Hiszen az egyik legfontosabb kérdés: „milyen feladata, szerepe van és lehet a 21. században az értékes, igényes irodalomnak a nemzeti öntudat kimunkálásában és életben tartásában” (*Az irodalmi szervezetek szerepéről*).

A *Kulturális Európa* című esszéjében az identitáskérdéssel részletesebben is foglalkozik. Kiemeli, hogy a társadalmi együttélés keretei kulturálisan meghatározottak, valamint identitásunk részei. Az európai identitás viszont nem azonos az Európai Unió identitásfogalmával. Az európai identitás „elválaszthatatlan a kereszténységtől, a mi hagyományos családmodellünkre épülő társadalmi szerkezettől. [...] Az Európai Unió csak akkor lehet erős, ha a formálódó identitása a kulturális Európa identitására épül, az erős nemzetállamok együttműködésére.” Európa immunrendszerét az erős nemzetek és nemzetállamok közössége jelenti, az igazi veszélyt pedig az, ha feladjuk az identitásunkat, a kulturális Európát.

A *Nemzet és politika* című fejezetben a konzervatív politika főbb jellemzőit mutatja fel. A kommunizmus természetrajzát olyan szemléletesen ragadja meg, hogy a rendszervált(oz)ás (a „sunyi hatalomátmentés”) után született új nemzedék is megért(het)i lényegét: a kommunista diktatúra okozta erkölcsi-lelki válság és torzulás, a nyelven keresztüli gondolkodásátformálás máig hatóan jelen van.

A nyelvi leleménnyel megalkotott *Példaképp* című fejezetben gróf Károlyi József Fejér megyei főispánra emlékezik, aki az 1919. január 18-án kinevezett Berinkey-kormányval szemben bátran megfogalmazta követelését és kritikáját, amely szerint a kormány tervszerű aknamunkát folytat „a keresztény világnézet és a nemzeti történelem megszentelt hagyományai ellen”. Grieger Miklós egykori országgyű-

lési képviselőt és sóskúti plébánost is idézi: „Mit kell tennünk, hogy az 1918-19. évi forradalmi eseményekhez hasonló szenny és vérözön a magyar nép szégyenére meg ne ismétlődjék? Mindenekelőtt meg kell védeni a hitet s a hitből fakadó erkölcsöt [...] Politikai, társadalmi, gazdasági, szociális megújulás lelki, vallásos újjászületés nélkül nem képzelhető el” (*Elődök tisztelete*). L. Simon László a reformkori kultuszminiszterre, Eötvös József-re, valamint Széchenyi Istvánra is méltón emlékezik: a „legnagyobb magyar” szavait idézve gyűjt erőt „a mindennapok magán- és közéleti küzdelmeihez” (*Az erős ellenáll, a gyenge kétségbeesik*). Követendő példaképként állítja elének Klebelsberg Kunót és Kornis Gyulát, jelezve, „hogy ha nincs Kornis Gyula, akkor az egykori székesfehérvári ciszterdiák [Klebelsberg] [...] sosem lett volna képes a Trianon utáni megrázkódtatásból felrázni az országot, erőt és hitet adva az egész nemzeti közösségnek” (*A kultúra mint erkölcs*).

Az író a *Művészet és kritika* záróciklusában a csoportos kiállítás polémiáját érinti, szól Kozma Lajos modern villáiról, Kassák Lajos művészetéről, valamint a lengyel Łódź Kaliska művészcsoporthoz kiállításáról.

L. Simon esszéi vissza akarják írni az életünkbe az elvesztett szakralitást, a mesét, az éneket, az identitásunkat erősítő közös élményanyagot, a magyar tájat, érzést. Keresésre ösztönöz bennünket: a szülőföldön az éltető-élő gyökerek megőrző megtalálására. S optimizmusra. A Mikszáth-kori parlamenti státusszimbólumot, a szivarozást így kapcsolja össze az ez idő tájt még utópikusnak, megvalósíthatatlannak gondolt léghajó megjelenésével. A képviselőled szavaival, mikszáthi derűvel és derültással zárja a kötetet: „kéklő szivarfüst kavarog a tükrös teremben, s ezen a füstön át mindenki nagynak, boldognak látja a jövőben ezt az országot”.

Kelemen Erzsébet

A jel helye

Vitéz Ferenc
(1965, Kiszvárd)
költő, irodalomtörténész,
a DRHE docense,
Debrecenben él

Deák-Sárosi László: *A jel újbóli helyreállítása. Film, hagyomány és innováció*, Magyar Napló Kiadó, 2020.

Borges a mellett érvelt egy előadásában, hogy az ember összes szerszámai közt legkülönb a könyv, mert a többivel szemben nem valamely érzékszervünk, testrészünk, hanem az emlékezet és a képzelet meghosszabbítása. Ha a filmről értekezett volna, a képzelet mellé bizonyára a narratíva átformálását is odasorolja, mely nem meghosszabbítani, inkább törölni képes az emlékezetet. Bár az újra-elbeszélés látszatát kelti, nem elbeszél, hanem teremt, vagy a történetteremtés folyamatát beszéli el, jelenidő-voltában a gondolatok és érzelmek mellett a befogadói ösztönökre számít. Archetípusokat mozgósít – ekképp egy emlékezet előtti réteget is kibont –, ám szubjektív idejében az történik a nézővel, amit a film akar.

A szimbolikus-retorikus film címmel 2016-ban jelent meg Deák-Sárosi László filmesztétikai alapműve, művészetelméleti és gyakorlati kézikönyve, amely nélkül – egyetértve a hivatalos bírálattal – nemigen születhet ma mértékadó filmelemzés. Valóban analízisről van szó, s nem pusztán értelmezésről-olvasatról, noha az elemzések ugyanarra a posztmodern „értésre” alapoznak, mint a kortárs elméletek. Az ismert éthosz–pathosz–logosz fogalmak köré kidolgo-

zott egy megbízható retorikai szempontrendszer: a műfajtól és szituációtól a szerkezeti szinteken megnyilvánuló érvelésmódokon át a szimbólum- és toposz-olvasatokig. Ezáltal úgy közelíthet objektíven a szubjektívhez, hogy közben mindent el tud mondani magáról az emberről, kultúráról, értéknormákról és arról a társadalomról, amelynek részben lenyomata, nagyobb részt formálója a film. Nem véletlen, hogy a diktatúrák, színüktől függetlenül, a filmben fedezték föl egyik legnagyobb fegyverüket, az ideológiák harcában pedig ma még nagyobb a jelentősége, mint volt korábban bármikor.

Ezért is figyelmeztet már a bevezető, hogy a film korunk legfőbb „információs, kulturális, etikai és esztétikai jelhordozója” – a tévé és az internet technológiájában különbözik tőle, de mindkettő adottságai a mozgóképben gyökeresnek. A Mitchell-féle „képi fordulat” szintén arra szólít, hogy készüljünk föl a vizuális információk befogadása mellett azok kritikus megismerésére, ehhez viszont szükség van „olyan, az ismeretterjesztést is magában foglaló szakirodalomra, amely felvértezi a nézőt a képi információáradat értelmezésére, a manipulációk kivédésére”. A székely születésű, előadóként és

költőként is ismert Deák-Sárosi László új és meglehetősen vaskos könyve, *A jel újbóli helyreállítás*a is ezt a célt is szolgálja, bemutatva, miként működik az elmélet a gyakorlatban, noha már *A szimbolikus-retorikus film* is konkrét alkotások alapján érvelt. Most a mozgóképes hagyomány és innováció jegyében született filmes írásai kerültek egy öt fejezetből álló, az elméleti fejtegetésekkel, hazai és külföldi filmek elemzésével, rövidebb portrékkal és összefoglaló-szemléző tematikus kritikákkal együtt mintegy nyolcvan munkát soroló tanulmánykötetbe. Ezek jobbra esztétikai, etikai, szemiotikai és ismeretelméleti alapelvek szerint referálnak egymásra.

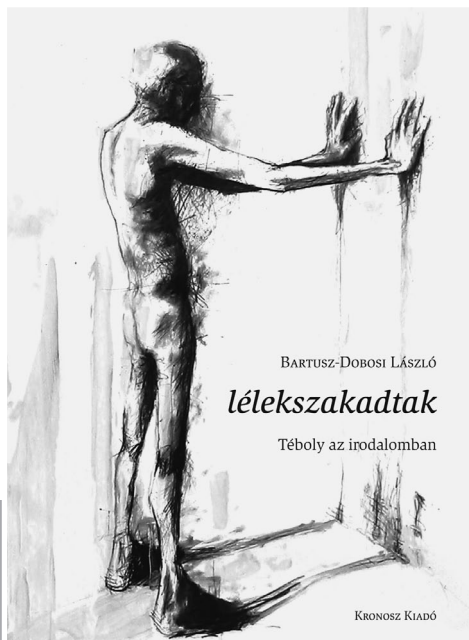
Az elméleti rész ugyanúgy vizsgálja az emlékezet rétegeit Tolkien mitológiájában, mint a mozgóképes reprezentációt és jelentéstulajdonítást, vagy a Bódy Gábor írásai és filmjei alapján a jelentésaspektusokból kiolvasható, úgynevezett „valósággal” kapcsolatos kételyeinket. A kötet címadó tanulmánya Pasolini munkásságának eszmetörténeti vonatkozásait tárja föl; „a jel helyreállítása” vezérli Skultéty Péter rövidfilmjének értelmezését; a modernizmus kérdésköre jelenik meg a többi közt a parabolisztikus alapú szimbolikus térépítkezést, a filmnyelv változásait, a film hegemónikus ön-representációit vizsgáló írásokban.

Az eredetileg egy szemiotikai tanulmánykötetben megjelent Skultéty-rövidfilm (*Rémtörténet a klinikán*) elemzése azokra az elméleti alapokra épül, amelyeket Pasolini munkásságáról néhány évvel korábban (szintén egy szemiotikai kötetben) közölt írásában fejteget a szerző. S hogy elhelyezzük Deák-Sárosi filmes szemiotikai rendszerében az esztétikai és morális, illetve a típusban és toposzban egyaránt helyet követelő, etikát, retorikát és filozófiát egymástól elválaszthatatlannak gondolt művészeti

vonatkozásokat, érdemes előbb a címadó tanulmány első részét elolvasni. Bár a Tolkien-mitológia emlékezetrétegeinek föltárása a kötet írásainak egy szintén meghatározó aspektusára utal, az emlékezet csak úgy „működik”, ha már jeleket használ, és maga az – itt a film által újrakonstruált – emlékezet „állítja helyre”, avagy értelmezi (át) a jelet. A teremtő gesztus (és minden újbóli megnevezés) az „ősigazság” (ősmetafora, ősjel), a létezés metafizikai valósága, a megváltás-tradíció megértésére törekszik. Pasolini összetett utalásrendszeréhez is (az egyszerűség kedvéért) a megváltás és emlékezés kölcsönös viszonyában közelíthetünk, valamint a kötet írásainak többségéhez is. Ezért csak látszólag „idegen test” az a történelmi eszszé, mely a hazai filmes emlékezetpolitika hézagaira kívánja fölhívni a figyelmet. Az 1989 utáni történelmi filmek hiányosságait méri föl az ötödik részben olvasható tanulmány is (*Anarchiától anarchiáig*).

Már-már labirintusszerűen ágaznak össze a szemiotikai-retorikai, esztétikai-etikai, az alap- és a modern mítoszok szerepére, a kultusz- és művészfilmekre, a manipulációra, ideológiákra és tézisekre vonatkozó fejtegetések. Deák-Sárosi a '60-as években forgatott néhány mű félreértelmezését is láttatja (például miként siklott el a figyelem *A Tenkes kapitánya* nemzeti összetartozásérzést erősítő volta fölött; miért hamis a *Szegénylegények* ellenállásparabolaként való olvasata); rámutat a nemzetközi díjakkal elismert művek ellentmondásaira, a közönségfilmek nihilizmusára. A kötetből végül jól kirajzolódik, hogy a film nem egyszerűen mozgóképben elbeszélte történet, hanem identitásunkat meghatározó önelbeszélő narratíva is. Olyan „jel”, amelynek újra meg kell találni a helyét.

Vitéz Ferenc

Lélekszakadtak

dr. Kovács Emőke
(1978, Kaposvár)
történész, Fitz József-díjas,
Budapesten él

Bartusz-Dobosi László: *lélekszakadtak*.
Téboly az irodalomban, Kronosz Kiadó, 2018

„Intellektuális értelemben mindig is vonzottak a megszállottak, akik kizárva a külvilág minden más alakját, eseményét, képesek olyan szűkre fókuszálni gondolkodásmódjukat, hogy azzal a maguk által választott témát a végtelen felé nyitják meg. Csak az ellenállhatatlan szenvedély, s az ebből fakadó kényszer vagy rögeszme képes ilyen – nemegyszer – veszedelmes mélységekbe taszítani az embert” – fogalmaz Bartusz-Dobosi László *lélekszakadtak*. *Téboly az irodalomban* című (nemrégiben ismételtelen megjelent) könyvében. A téma nem új: milyen művek születtek a pszichésen terhelt alkotóktól, milyen életműveket hagytak hátra az örület árnyékában a magyar és a világirodalom nagyjai. A megközelítés azonban merőben más, mint az eddig megszokott. A témának igen kiterjedt a szakirodalma, talán a legismertebb Benedek István – akire a szerző is többször hivatkozik – *Aranyketrec* című könyve, amely egy elmeosztály életéről szól. De vajon mi vezette el Bartusz-Dobosi László író-tanárt ehhez a témához? Egy nyilatkozatában elmondta: gimnáziumi tanítványai írtak először a téboly irodalmi megjelenési formájáról. A gyerekek lelkesedése inspirálta: először egy nagyobb tanulmányt készí-

tett el, majd ezt a rendkívül részletes kötetet. A mű egyben egyfajta irodalomtörténet is, hiszen a közel 150 művész felsorakoztatásával bebizonyosodik: az érzékeny alkotói lelkek a legtöbb esetben valamiféle lelki terheltséggel kényszerültek együtt élni. Bartusz-Dobosi azonban nem egyszerűen alkotókat választ ki, hanem az érdeklő leginkább: lehet-e hitelesen írni az örületről?

A bemutatás sorrendje nem kronologikus, hanem tematikus. Az első fejezet azokról szól, akik orvosi értelemben normálisnak tekinthetők, de megörökítették a tébolyt: egyfajta szerepjátékosok, akik elképzelték egy élethelyzetet. A második fejezet már mélyebbre hatol: azokat szemlézi, akiknél igazoltan fennállt a kóros elmeállapot valamelyik formája. Az utolsó rész különösen érdekes megközelítést alkalmaz: az élvezeti szerek (drogok, alkohol, gyógyszerek) által befolyásolt írókat veszi sorra. Az egyes egységeken belül további betegségcsoportok szerinti részletezést olvashatunk.

Nehéz eldönteni, hogy melyik egység az érdekesebb, melyik alkotói állapot az összetettebb. Az első csoportban szinte rácsodálkozhatunk a téboly sokaságát boncolgató ép alkotók

sorára. Ott leljük Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* (1937), Kosztolányi Dezső *Nero, a véres költő* (1922), Füst Milán *Nevetők* (1917), Márai Sándor *Bébi vagy az első szerelem* (1928) című művét. Ezek nagy része önvallomásszerű, azaz az öngyógyítás a fő céljuk. Eltérnek ettől azok az opusok, ahol a (fő)szereplő valamelyik elmetani kórkép megtestesítője, mint például William Faulkner *Hang és téboly* (1929), John Steinbeck *Egerek és emberek* (1937), Francois Mauriac *A kis idéetlen* (1951) vagy Daniel Keyes *Virágot Algernonnak* (1959) című műve. Ide sorolhatók az úgynevezett lélektani balladák, mint amilyenek Arany János alkotásai (lásd: *Ágnes asszony*) is. De akadnak egész meghökkenítő művek: Jósika Miklós *Két élet* (1862) című regényében a főszereplő egyik énje a 12. században, a másik a 19. században él. Babits *A gólyakalifa* (1916) című regényében egy lélek párosul két testhez, és persze ide sorolja Robert Louis Stevenson skót író *Dr. Jekyll és Mr. Hyde*

különös esete (1886) című regényét, ahol a jó és a rossz személyiség egy testben él.

A következő fejezet már mélyebbre ereszkedik a pszichiátria és a kórképek egyre súlyosabb bugyrába. Megismerhetjük a primer, azaz elsődleges elmebántalmakban (skizofrénia, mániás-depressziósok, oligofrének, pszichopátiás betegségek) szenvedők életműveit. Itt már sok az ismert, és még több a magyar név: József Attila, Ady Endre vezeti a sort, de nem marad ki Gogol, Dosztojevszkij, Tennessee Williams, Emily Dickinson, Virginia Woolf, Ernest Hemingway és Francis Scott Fitzgerald sem. Fel tárulnak a betegségek és párhuzamosan annak lenyomatai az életművekben, a különösen fájdalmas sorsok, súlyos, sok esetben örökölt lelki terhek, gyermekkorból hozott visszafordíthatatlan sérülések, öngyilkosságig vezető utak. Olykor reménykeltőek a javulások, majd fájdalmasak a visszaesések. Kevésbé ismert vagy inkább feledésbe merült nagy életművek is

Kerékpáros (1979, gipsz, fa, fotó: Oláh Katalin Kinga)

Imakönyv (2010, bronz, bazalt, fotó: Oláh Katalin Kinga)

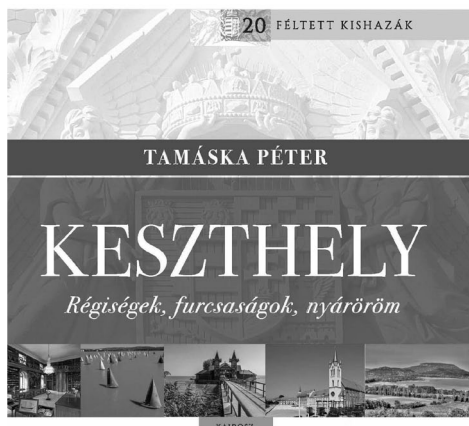
kibontakoznak előttünk: Karinthy Gáboré, a fájdalomhercegé, kinek különleges mélységű versei sajátos helyet foglalnak el a Karinthyék által létrehozott irodalmi hagyományban. Hervay Gizella pszichopátiája és szeretteinek tragikus elvesztése az öngyilkosságig űzi a különös hangulatú lírát teremtő költőnőt, akinek Bartus-Dobosi által is idézett egyik versrészlete a téboly írásos, megrázó mementója: „egy éve már hogy értelem / veszítve lettem névtelen / sorsot cserélve védtelen / hittem hogy hordok magzatot / hittem hogy te én vagyok / helyetted meghal-

hatok / sorsod halántékon ért / lettem életre ítélt / ettől és eddig írt és élt / ülünk ítélet utáni csendben / halál utáni szerelemben / egymás mellett a fallal szemben.”

A könyv utolsó fejezete még inkább további olvasásra sarkall. A beszédes címben ez áll: „*mesterséges mennyországok*”. A szerző számára is ez a rész veti fel a legtöbb kérdést: itt ugyanis nem a betegség okozza a tudatmódosulást, hanem a döntés, amellyel az alkotók mesterséges stimulálószerre nyúlnak. Ebben az esetben szintén széles a paletta: kezdődik Thomas De Quincey *Egy angol ópiumevő vallomásaival* (1821), folytatódik sok világirodalmi példával. Megkerülhetetlen Csáth Géza, de Kosztolányi Dezső is, akiről kevésbé köztudott, hogy ő is kipróbálta a „szellem-tágító” szereket, erről a *Mérges litániája* (1909) című versében hosszan vallott. Dominálnak ebben a témában az egyetemes alkotók (Edgar Allan Poe, Howard Philips Lovecraft, Aldous Huxley, Dylan Thomas, Ken Kesey), de itt találjuk körükben Tar Sándort vagy Hajnóczy Pétert is.

A könyv nagy ereje a pontos, részletes összeállításban és a lényegi idézetek kiemelésében rejlik. Felsorolhatatlanul sok alkotó életművén keresztül mutatja be a szerző a téboly különféle formáit, megnyilvánulásait. Ezáltal Bartus-Dobosi könyvét irodalomtörténeti kalandozásnak is tekinthetjük, és akár kedvünk támadhat egy-egy kevésbé ismert alkotó életművét jobban megismerni, feltérképezni – vagy új szempontból vizsgálva újraolvasni a már ismerteket. A téma nehézsége ellenére a *lélekszakadtak* igényes nyelvezete, szép, olvasmányos stílusa miatt magával ragad, nem ereszt, újabb és újabb gondolatokat ébreszt, irodalmi-lélektani utazásra hív. Valamint egyetérthetünk az egyik érintett művész, Kosztolányi Dezső azon – a kötet által megerősítést nyerő – megállapításával: a művészek „életrajza helyett inkább a lélekrajzát kellene tanítani.”

Kovács Emőke

„Kisvilágok, bensőnk zugaiba rejtett-óvott vidékek...”

Egy történész kisvárosi kalandozásai

Péntek Imre
(1942, Lenti)
költő, kritikus, József
Attila-díjas, Zalaegerszegen él

Tamáska Péter: *Keszthely*
– *Régiségek, furcsaságok, nyáröröm*,
Kairosz Kiadó, 2020.

Régóta híve vagyok az igényes regionalizmusnak. Most fedeztem fel a Kairosz Kiadó sorozatát, a „féltett kishazákat”, amely ennek a gondolatnak, elképzelésnek a megjelenítését, megvalósítását támogatja, az írott szó erejével. A sorozat újabb darabja *Keszthely – Régiségek, furcsaságok, nyáröröm* címmel jelent meg, szerzője egy általam ismert, becsült történész, Tamáska Péter, aki pár éve a fővárosból a kisvárosba költözött, majd igazi felfedezéseket tett a vidék gyarló porában. Mivel jó magam is éltem e tisztaságban – a nyolcvanas években, méghozzá Csengey Dénes társaságában –, kíváncsi voltam, az író milyen élményeket, gondolatokat szerzett a Balaton-part e kissé álmos városkájában? Az értelmiségi szereplők jó részét személyesen is ismertem, ismerem, ezért könnyebb eligazodnom a kis kötet kanyargós, gazdag ismereteket kínáló útjain.

A szerző első felfedezése: „A Keszthelyi-öbölnek saját közönsége, üzletköre és saját történetei vannak”. Megemlíti a pünkösdi regattát, amint felvonul a kitáguló öböl vizén, és a hőmpölygő tömeget, amint az ünnepek ezernyi kínálatának hullámain lebeg. Hisz itt van hazánk egyik legnagyobb, talán legszebb kastélya,

a Helikon Kastélymúzeum, amely a maga impozáns méreteivel egymagában is különlegesség. A lehetőség, amelyet Fenékpuszta kínál, vetekszik a Rajna-vidék római kultúrmaradványaival. A mostani utépítkezés, útpályák kiszabása erre is alkalmat teremthet: hogy a táj szépsége innen, a Zala torkolatából is feltáruljon. A történelmi nyomokat hagyó népvándorlás, a különböző betelepülések változatos lakosságot hagytak itt, a magyar honfoglalók pedig magukba olvasztották az itt talált népeiséget, többek között a tájon meghonosodott avarokat is.

A mai utódok a Csaba kocsában beszélnek meg a tapasztalatokat, és óhatatlanul felmerül Fiume képe is, amely a múlt századfordulón a magyar tengerjárás kapuja lett. „Olyan ez a Balaton, mint Fiuménál a tenger” – jegyzi meg a szerző maga is. Előkerülnek az újkori hősök is, mint Bertha Bulcsu a balatoni írásaival, történeteivel, vagy Csurka István és Rákossy Gergegy. Az idekerült jugoszláv Hornyik Miklós is gyarapította a társaságot.

Csurka volt az „őshonos” (egy „varjúvárat” szerzett magának a szovjet tantiémékből), és egy italtárbaj emlékét is megőrizte a helyi

legendárium. A borok tekintetében a helyi olaszrizling verhetetlen, áttetsző, zöld színével sok italt kedvelőnek szolgált romlására.

Moldova érdeklődése sem használt az itteni ügyeknek: a Kis-Balatont fölöslegesnek tartotta, ami csak ártott a természetjavítók ügyködésének. Ám mások a korábbi állapot, a Hévíz-Keszthely-Sármellék lápterületének visszaállítását javasolják. A Keszthelyi-öböl köszöni, megvan. A civilizációs rontás ellenére. A napimádók is megkapják a magukét, az őszi búcsúzás a Csaba borozóban pedig igazi istenhozzád a szezonról.

A továbbiakban a viharos múlt tragikus évei kerültek a történész figyelmébe. Hisz voltak olyan elődei – mint Vers D. Csaba –, akik a II. világháború város környéki hadműveleteit örökítették meg. A limes menti századok után jött magyar középkor, amely a Festetics család sikerét hozta, Mosaburg és környéke pedig lassan

feledésbe merült, ma már csak a régészet ostromolja nagy erővel.

Az újkori szekció békésen osztozik meg a bőséges múzeumi kínálaton, amelynek fő látványossága a több épületből álló Festetics Kastélymúzeum. Az újonnan épült Balatoni Múzeum – Györgyi Dénes műve – valóságos kis ékszerdoboz, amely változatos programjaival csábítja a betérőket. Képet kapunk a szerzőnek köszönhetően a környező kis „muzeumocskák-ról”, és egy bakonyalji bányászballedáról is, amely az '56-ban robbantó ajkai bányászokról szól. A főhőst, Hamusics János fiatal vájárt felakasztották, társait súlyos börtönre ítélték. Veszprém megyében Papp János volt úr, Keszthely is nehezen került vissza Zalához. Szó esik még a Horthy-korszak betiltott kitüntetéseiről, amelyek egy ismerősnél megtekinthetők, a fenékpusztai Festetics-lótenyésztésről, az írók 1932-es balatoni körútjáról, Ferenc József keszthelyi látogatásáról.

Előkerül Sági Károly, a Balatoni Múzeum egykori igazgatója, történész, aki mindenféle adatok, dokumentumok birtokosa: sokan éltek és élnek ma is az ő feljegyzéseiből. A hajdan virágzó polgár város a rendszerváltás idején tért ismét magához, például Czoma László képviselővé választásával, valamint ide került Csengey Dénes is, aki itt szervezte meg – Csurka Istvánnal – az MDF pártszervezeteit és első akcióit.

Az író szerint Keszthelyt ma is a kánikula teszi boldoggá, azok a bizonyos „nyárörömök”. E nyugtalan elme felfedezi magának a kisvárost, különös dolgokat tud meg múltjáról, a magyar települések egyik gyöngyszeméről, házában balkonján könyvet vesz elő, miközben esténként hallgatja a harangok szavát. A tartalmas kötet egy elnyugvó lélek fellobbanása, amely kimerítő történelmi tudással felvértezve veszi birtokba új lakóhelyét, vándorútjának valószínű utolsó állomását. Jelenbe és múltba vezető élvezetes útjain érdemes elkísérni.

Péntek Imre

II. Lajos király (Mohácsi Nemzeti Emlékhely, 1976, fa, fotó: Ády – kozterkep.hu)